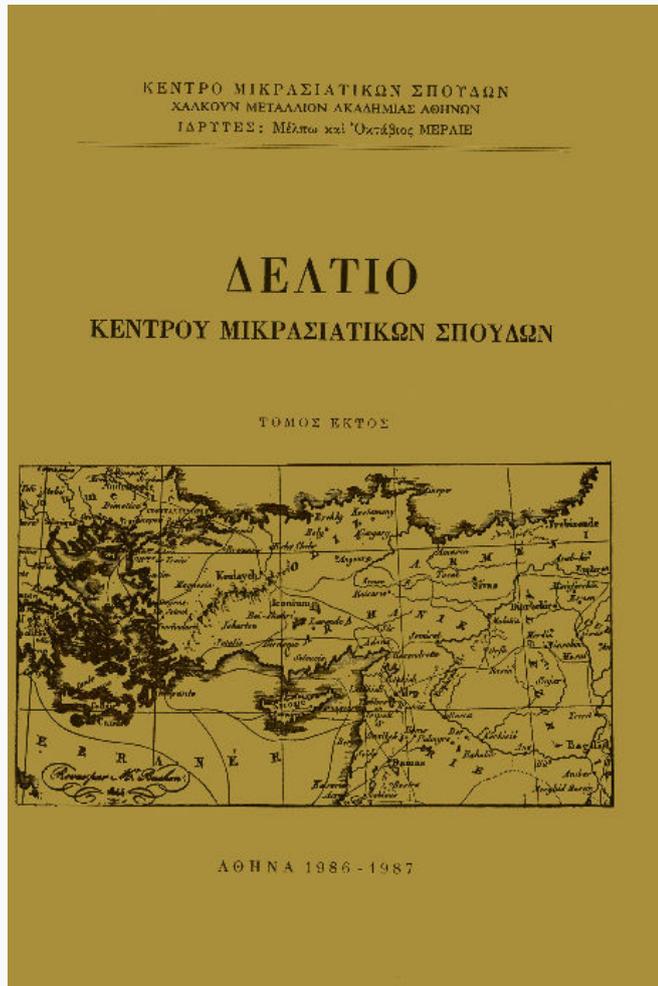

Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών

Τόμ. 6 (1986)

Σωματειακή οργάνωση του Ελληνισμού στη Μικρά Ασία: Γ' σύλλογοι Καππαδοκίας και Πόντου

Κυριακή Μαμώνη

doi: [10.12681/deltiokms.110](https://doi.org/10.12681/deltiokms.110)

Copyright © 2015, Κυριακή Μαμώνη

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Μαμώνη Κ. (1986). Σωματειακή οργάνωση του Ελληνισμού στη Μικρά Ασία: Γ' σύλλογοι Καππαδοκίας και Πόντου. *Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών*, 6, 155–225. <https://doi.org/10.12681/deltiokms.110>

ΚΥΡΙΑΚΗ ΜΑΜΩΝΗ

ΣΩΜΑΤΕΙΑΚΗ ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ
ΣΤΗ ΜΙΚΡΑ ΑΣΙΑ

Γ'

ΣΥΛΛΟΓΟΙ ΚΑΠΠΑΔΟΚΙΑΣ ΚΑΙ ΠΟΝΤΟΥ

Ἡ ἐργασία αὐτὴ ἀποτελεῖ τὸ τρίτο μέρος τῆς σειρᾶς «Σωματειακὴ ὄργανωση τοῦ Ἑλληνισμοῦ στὴ Μικρὰ Ἀσία»¹. Περιλαμβάνει μορφές συλλογικῆς δραστηριότητος στὴν Καππαδοκία καὶ στὸν Πόντο, δύο μεγάλες περιφέρειες ἀπομονωμένες, σχεδὸν ἀποκομμένες ἀπὸ τὰ λοιπὰ κέντρα τῆς μικρασιατικῆς ὁμογένειας καὶ τὸν ἑλλαδικὸ χῶρο.

Ἄν οἱ περισσότερες μικρασιατικὲς ἐπαρχίες πάλαιψαν σκληρὰ γιὰ νὰ ἐπιζήσουν μέσα ἀπὸ παράγοντες ἀστάθμητους καὶ ἀνασταλτικούς, ὁ Ἑλληνισμὸς τῆς Καππαδοκίας γιὰ νὰ ἐπιβιώσει πέρασε ἀπὸ πρόσθετες δυσχέρειες, ἀπὸ τίς ὁποῖες σπουδαιότερη ἦταν ἡ ἀπώλεια τῆς γλώσσας του. Στὶς μεγάλες καππαδοκικὲς πόλεις τὸ τουρκόφωνο στοιχεῖο ἦταν πολυπληθέστερο ἀπὸ ὅ,τι ἦταν στὰ χωριά. Στὶς μεγαλουπόλεις ἡ τουρκικὴ πλειοψηφία εἶχε ἐπιβάλλει τὴ γλώσσα τῆς στὴν ἑλληνικὴ μειοψηφία. Στὰ χωριά ἐξάλλου μιλοῦσαν ἑλληνικὰ παρεφθαρμένα. Ἀντιστῆριγμα στὴ γλωσσικὴ αὐτὴ ἀπώλεια ὁ Ἑλληνισμὸς τῆς Καππαδοκίας εἶχε τὴ χριστιανοσύνη, εἰδικὰ τὴν ὀρθοδοξία· ὅπως ἔγραψε χαρακτηριστικὰ ἡ Μέλπω Μερλιέ, τὴν ἑλληνικότητά του συνιστοῦσε ἡ ὀρθόδοξη πίστη του², καὶ αὐτὴ ὅμως σὲ διαρκὴ ἀντιπαράθεση μὲ τίς ἐνέργειες τῶν προσηλυτιστῶν.

Ἡ Καππαδοκία, ὀροπέδιο κατὰ τὴ μεγαλύτερη ἑκτασὴ τῆς, στὸ κέντρο τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, γῆ ἄγονη, μὲ ἑλλιπὴ ἢ ἀνύπαρκτα συγκοινωνιακὰ μέσα, ἀνάγκαζε τοὺς κατοίκους τῆς νὰ ἐκπατρίζονται. Ἡ κατεῦθυνση

1. Κυριακὴ Μαμῶνη, «Σωματειακὴ ὄργανωση τοῦ Ἑλληνισμοῦ στὴ Μικρὰ Ἀσία Α'», *Δελτίον τῆς Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἑταιρείας τῆς Ἑλλάδος* 26(1983), σσ. 63-114. Τῆς ἰδίας, «Σωματειακὴ ὄργανωση τοῦ Ἑλληνισμοῦ στὴ Μικρὰ Ἀσία Β' Σύλλογοι τῆς Ἰωνίας», *Αὐτ.* 28(1985), σσ. 34-166.

2. Μέλπω Λογοθέτη-Μερλιέ, «Οἱ ἑλληνικὲς κοινότητες στὴ σύγχρονη Καππαδοκία», *Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικῶν Σπουδῶν* 1(1977), σ. 44.

ήταν πρὸς τὰ μεγάλα ἄστικά κέντρα τῆς αὐτοκρατορίας, κυρίως τὴν Κωνσταντινούπολη.

Οἱ Ἕλληνες τοῦ Πόντου, ἂν καὶ ἀποκομμένοι καὶ αὐτοὶ ἀπὸ τὸν ἔθνικό κορμό, διαφύλαξαν κατὰ τὸ μεγαλύτερο ποσοστὸ τῆ γλώσσα τους, κρατώντας ἔτσι στερεῆ τὴν ἔθνική τους φυσιογνωμία³. Μὲ σπουδαιότερο πολιτιστικό κέντρο τὴν Τραπεζοῦντα, ἀγωνίσθηκαν γιὰ ν' ἀντιπαλαίψουν τὶς ἀντίξοες συνθήκες ποῦ ἐπέβαλε ἡ συνοίκησή τους μὲ ἄλλοεθνεῖς. Καὶ ἀπὸ ἐδῶ δὲν ἔλειψαν οἱ ἀποδημίες μὲ σκοπὸ τὴν εὑρεση καλύτερων συνθηκῶν ζωῆς. Οἱ μετανάστες τοῦ Πόντου, πρὸ πάντων τῆς ἐνδοχώρας, κατεθύνονταν ἰδίως σὲ κέντρα τῶν παρευξεινίων περιοχῶν καὶ τῆς Ρωσίας.

Οἱ μεταναστεύσεις γενικὰ ἀποδυνάμωναν βέβαια τὴν οἰκονομία τῶν καππαδοκικῶν καὶ ποντιακῶν κοινοτήτων. Ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος ὅμως, μὲ τὴν μετάβαση τῶν ἐντοπιῶν σὲ πλουσιότερες κατὰ τὸ πλεῖστον παράλιες πόλεις, δημιουργήθηκε ἓνας ζωτικός πυρήνας πατριωτῶν οἱ ὅποιοι προσέφεραν πολλαπλές ὑπηρεσίες στὴ γενέτειρά τους. Μία ἀπὸ τὶς ὑπηρεσίες αὐτὲς ἦταν καὶ ἡ μέσω τῶν σωματείων ἐνίσχυση τῆς ἰδιαίτερης πατρίδας τους. Ἀπόδημοι Καππαδόκες εἶχαν ἰδρύσει στὴν Κωνσταντινούπολη, ἐκτός ἀπὸ μία κεντρικὴ φιλεκπαιδευτικὴ καππαδοκικὴ ἀδελφότητα, πλήθος ἄλλων συλλόγων ποῦ ἐκπροσωποῦσαν διάφορες περιφέρειες τῆς Καππαδοκίας. Σχεδὸν ὅλες οἱ καππαδοκικὲς πόλεις, ἀκόμη καὶ μικρὰ χωριά, εἶχαν τὴ σωματειακὴ τους ἐκπροσώπηση στὴν Κωνσταντινούπολη, ἐκπροσώπηση στὸ σύνολό της δυναμικῆ, ποῦ συνδέθηκε μὲ τὴ δραστηριότητα τῶν τοπικῶν σωματείων τῆς Καππαδοκίας καὶ σὲ πολλές περιπτώσεις τὴν ὑποκατέστησε. Ἀντίστοιχο φαινόμενο δὲν παρουσιάζεται στὸν Πόντο. Οἱ Πόντιοι μετανάστες στήριζαν τὰ τοπικὰ ποντιακὰ σωματεῖα κυρίως μὲ προσφορὲς γενναίων χορηγιῶν.

Ἡ παλαιότερη μορφή τῆς τοπικῆς συλλογικῆς δραστηριότητας στὴν Καππαδοκία καὶ στὸν Πόντο ὑπῆρξε, ὅπως καὶ σὲ ἄλλες περιφέρειες, ἡ συντεχνιακὴ. Οἱ συντεχνίες ἦταν ἐπαγγελματικὲς ὀργανώσεις⁴ ποῦ ἐξασφάλιζαν στοὺς ὁμότεχνους τὴν κατίσχυση τῶν δικαιωμάτων τους καὶ τὴν ἄσκηση μιᾶς κλειστής, μονοπωλιακῆς θὰ λέγαμε, τακτικῆς, ποῦ ἀπέβλεπε στὴν κατοχύρωση τοῦ ἐπαγγέλματος. Τὰ λοιπὰ τοπικὰ σωματεῖα

3. Πρβλ. Anthony A. M. Bryer, *The Empire of Trebizond and the Pontos*, Variorum Reprints. London 1980, XII, σ. 173. Paschalis M. Kitromilides - Alexis Alexandris, «Ethnic survival, nationalism and forced migration», *Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικῶν Σπουδῶν* 5(1984-1985), σσ. 15-16, 18. Χρήστου Σαμουηλίδη, *Ἱστορία τοῦ ποντιακοῦ Ἑλληνισμοῦ*. Ἀλικῶν (χωρὶς χρον.), σ. 193.

4. Τάξεις ἐπαγγελματιῶν στὴν Καππαδοκία, βλ. Μαρία Β. Ἀσβέστη, *Ἐπαγγελματικὲς ἀσχολίες τῶν Ἑλλήνων τῆς Καππαδοκίας*. Ἀθήνα 1980, σσ. 173-202.

ύπηρετησαν: α) την παιδεία, με τή μέριμνα για τήν ίδρυση και συντήρηση σχολείων, ιδιαίτερα νηπιαγωγείων, που θα βοηθοῦσαν στήν εκμάθηση τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας ἀπό τοὺς τουρκόφωνους, β) τήν εὐποιία, με τή συμπαράσταση πρὸς τοὺς ἄπορους καὶ πάσχοντες, γ) τή στήριξη τῆς ὀρθοδοξίας καὶ δ) τή συνεταιριστικὴ ὀργάνωση. Αὐτοὶ ἦταν οἱ ἐμφανεῖς σκοποὶ, κάτω ἀπὸ τοὺς ὁποίους πρέπει νὰ δεχθοῦμε ὅτι δροῦσαν δυνάμεις ἀφανεῖς, που ἀπέβλεπαν σὲ μία ἐθνικὴ κινητοποίηση ἢ σὲ ἄλλους ἀπαγορευόμενους ἀπὸ τὴν ὀθωμανικὴ κυβέρνηση σκοπούς. Εἶναι ὅμως γενικὰ δύσκολο νὰ ἐντοπισθοῦν καὶ νὰ ἐλθοῦν στὸ φῶς συγκεκριμένες ἐθνικοπολιτικὲς ἐνέργειες τῶν τοπικῶν σωματειακῶν ὀργανώσεων. Ὅπως εἶναι εὐνόητο, παρόμοιες ἐνέργειες ἀπαιτοῦσαν πάντα τὴν τήρηση ἄκρας μυστικότητας.

Εἶναι γνωστὸ ὅτι ἡ ὀθωμανικὴ κυβέρνηση, παρά τις κατὰ καιροὺς πολιτικακὲς ἀλλαγές της, δὲν διασφάλιζε τὴν ἀπόλυτὴ ἰσχύ τῶν δικαιωμάτων τῶν μὴ μουσουλμάνων ὑπηκόων τῆς αὐτοκρατορίας. Ἐπαγρυπνοῦσε καὶ ἀσκοῦσε αὐστηρὸ ἔλεγχο σὲ ὅποιαδήποτε κίνηση ὑποπτευόταν ὅτι παρεξέκλινε ἀπὸ τὰ ὄρια τοῦ θεμιτοῦ. Τὸν Μάρτιο τοῦ 1892 διαβιβάσθηκε ἀπὸ τὸν μουτεσαρίφη στὸν μητροπολίτη Καισαρείας κυβερνητικὴ διαταγὴ ποὺ ὀριζε τὴν καταγραφή ὅλων τῶν σωματείων τῆς περιφέρειας, με τὴν αἰτιολογία ὅτι ὑπὸ τὸ πρόσχημα δῆθεν «ἐκπαιδευτικῶν ὁμίλων» εἶχαν συστηθεῖ συνεταιρισμοὶ καὶ οἰκονομικὰ σωματεῖα⁵. Οἱ ἰθύνοντες τὰ τῶν σωματείων ἀναγκάζονταν νὰ ἐπινοοῦν τρόπους συγκαλύψεως, πιθανότατα καὶ ὅταν δὲν ὑπῆρχε ἀνάγκη. Συχνὰ οἱ καππαδοκικοὶ καὶ ποντιακοὶ σύλλογοι συνιστοῦν στὸν μικρασιατικὸ σύλλογο τῆς Ἀθήνας «Ἀνατολή», ἡ μεταξὺ τους ἀλληλογραφία νὰ διεξάγεται μέσω ξένων προξενείων ἢ ἐκπροσώπων-ἰδιωτῶν.

Σύμφωνα με τις τουρκικὲς πηγές, τὸ 1904, με κέντρο δράσεως τὴ Μερζιφούντα, ὁ ποντιακὸς Ἑλληνισμὸς ἄρχισε νὰ ἐργάζεται γιὰ τὴν ἐθνικὴ του ἀποκατάσταση (δημιουργία τῆς Δημοκρατίας τοῦ Πόντου). Φανερὴ ὅμως πολιτικὴ κινητοποίηση δὲν ἦταν δυνατὸ νὰ ὀργανωθεῖ μέσα στὰ ὄρια τῆς ὀθωμανικῆς ἐπικράτειας. Πολιτικὲς ὀργανώσεις ἰδρύθηκαν ἀργότερα, ἀπὸ τὸ 1917 ὠς τὸ 1922, σὲ διάφορες πόλεις τῆς Εὐρώπης καὶ τῆς Ἀμερικῆς, στήν Ἑλλάδα, καὶ στήν Κωνσταντινούπολη μετὰ τὴν εἴσοδο τῶν συμμαχικῶν δυνάμεων (Νοέμβριος 1918)⁶.

5. ΓΑΚ, Τ.Α. 210, 23-3-1882, σ. 16.

6. Ἀλέξης Ἀλεξανδρῆς, «Ἡ ἀνάπτυξη τοῦ ἐθνικοῦ πνεύματος τῶν Ἑλλήνων τοῦ Πόντου 1918-1922: Ἑλληνικὴ ἐξωτερικὴ πολιτικὴ καὶ τουρκικὴ ἀντίδραση», βλ. *Μελετήματα γύρω ἀπὸ τὸν Βενιζέλο καὶ τὴν ἐποχὴ του*. Ἀθήνα 1980, σσ. 432-435. -Ἀναφέρω δύο ποντιακοὺς

Οί τοπικοί σύλλογοι εργάζονταν κυρίως μέσα στην κοινότητα και για την κοινότητα. Η προσφορά τους ήταν επιβεβλημένη. Σε κατπαδοκικό εκπαιδευτικό κανονισμό, μεταξύ των επιβαλλομένων σχολικών πόρων (ιεροπραξιών, δικαιοπραξιών, εμπορικών πράξεων, αφιερωμάτων κ.λ.π.), όριζονταν χορηγίες «ἐξ οἰωνδήποτε μερικῶν λεισχῶν καὶ ἀδελφοτήτων κατὰ λόγον τοῦ περισσεύματος τῶν πόρων»⁷.

Ὁ συνολικὸς ἀριθμὸς τῶν σωματείων τῆς Κατπαδοκίας καὶ τοῦ Πόντου εἶναι ἀδύνατο νὰ προσδιορισθεῖ μὲ ἀκρίβεια· εἶναι ἀδύνατο ἐπίσης νὰ δοθεῖ πλήρης ἡ ἱστορία ὄλων τῶν ἀναφερομένων στὴν ἔρευνα αὐτὴ συλλόγων. Τοῦτο ὀφείλεται στὴν ἀνεπάρκεια τῶν πηγῶν.

Υπάρχουν δύο συγκεντρωτικοὶ πίνακες σωματείων τοῦ Πόντου· στὸν ἓνα καταγράφονται κατὰ μητροπολιτικὲς ἐπαρχίες μόνο ἀριθμοὶ λειτουργούντων φιλεκπαιδευτικῶν καὶ φιλοπτώχων σωματείων στὴν ἀρχὴ τοῦ 1914. Στὸν δεύτερο πίνακα, ποῦ εἶναι «μικρὴ ἀναγραφή ὀνομάτων ἀριθμημένη καὶ ἀλφαβητικῆ», καταγράφονται 40 ἐπωνυμίες ποντιακῶν συλλόγων, μὲ παράλληλη ἀναφορὰ τοῦ τόπου τῆς συστάσεώς τους⁸.

Σὲ πολλὲς πόλεις, παρὰ τὴν ὑπαρξὴ πολυαριθμῶν Ἑλλήνων, καταβλήθηκαν μὲν προσαπάθειες γιὰ τὴν ἰδρυση συλλόγων, ποῦ παρέμειναν ὁμως σχέδια ἀνεκτέλεστα: «Εἶς πολλὰς πόλεις τοῦ Πόντου καὶ ἐν αὐτῇ ἀκόμη τῇ Κατπαδοκίᾳ ὅπου εὐάριθμοι οἱ Ἕλληνες, ἐγένοντο τάσεις, ἐπιθυμίαι καὶ πρῶτα διαβήματα πρὸς ἰδρυσιν συλλόγων ἢ καὶ διαφόρων σωματείων,

συλλόγους τῆς Κωνσταντινουπόλεως, οἱ ὅποιοι ἐντάσσονται στὸν κύκλο τῶν ἐκτὸς ἕδρας ποντιακῶν ὀργανώσεων ποῦ ἰδρύθηκαν γιὰ νὰ ὑπηρετήσουν τίς ἐθνικοπολιτικὲς βλέψεις τῶν Ποντίων. Ὁ πρῶτος ἀπ' αὐτοὺς ἀνήγγειλε σκοπὸ φιλανθρωπικὸ καὶ εκπαιδευτικὸ ὑπὲρ τῶν Ποντίων τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τῶν ἐπαρχιῶν τοῦ Πόντου καὶ τῶν «απαλινοστούντων προσφύγων». Τὰ μέλη τοῦ διοικητικοῦ του συμβουλίου ἐκπροσωποῦσαν τὸ καθένα καὶ μία μητροπολιτικὴ ἐπαρχία, βλ. *Κανονισμὸς τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἐπιτροπείας τῶν Ποντίων Ἑλλήνων*. Κωνσταντινούπολις 1920. Τύποις Λεάνδρου Μουρκίδου, σσ. 1, 14. Ὁ δεύτερος ἀποκαλεῖται «φιλολογικὸς σύλλογος», ποῦ εἶχε θέσει σκοπὸ τὴ συναγωγὴ ὕλικου γιὰ τὴν ἱστορία τοῦ Πόντου καὶ τὴ μελέτη ὀποιοῦδήποτε ζητήματος ἀφοροῦσε στὸν ποντιακὸ Ἑλληνισμό, βλ. *Κανονισμὸς τοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου Πόντου, ἕδρα προσωρινῆ ἐν Κωνσταντινουπόλει*. Ἐν Κωνσταντινουπόλει, Τύποις Π. Ἀγγελίδου, 1922, σ. 3. Εὐχαριστῶ θερμὰ τὴν κ. Ἄννα Θεοφυλάκτου, ποῦ ἀπὸ τὸ προσωπικὸ της ἀρχειο εἶθεσε στὴ διάθεσή μου, μαζὶ μὲ ἄλλα σπάνια ἐντυπα, τὰ δύο καταστατικά.

7. ΓΑΚ, Τ.Α. 206, σ. 57.

8. Ἀρχιμανδρίτης Πανάρετος Κ. Τοπαλίδης, *Ὁ Πόντος ἀνὰ τοὺς αἰῶνας*. Δράμα 1929, βλ. σσ. 155-158: «Καταστατικὸν τοῦ Ἑλληνισμοῦ τοῦ Πόντου ἀρχομένου τοῦ ἔτους 1914». – Ἰορδάνης Τ. Παμπούνης, «Miscellanea», *Πόντος* 1(1953), σσ. 75-76.

εχόντων σκοπὸν οὐχὶ ἀσύμφορον εἰς τὰς βουλήσεις καὶ τὰ συμφέροντα τοῦ κατακτητοῦ. Ἄλλὰ ποῦ τοιοῦτοι;»⁹.

Στὸ σύνολό τους οἱ σύλλογοι ποῦ λειτούργησαν, ἀνεξάρτητα εἰδους, διάρκειας καὶ τρόπου ἐργασίας, προσέφεραν πολυτίμες ὑπηρεσίες στὶς καππαδοκικὲς καὶ ποντιακὲς κοινότητες. Στὴν ἀλληλογραφία τῆς «Ἀνατολῆς» συχνὰ ἐξαίρεται ἡ συμβολὴ τῶν καππαδοκικῶν τοπικῶν ἀδελφοτήτων στὸ ἔργο τῆς ἐκπαιδεύσεως. Στὸ 16ο συνέδριο ἀνατολιστῶν ποῦ συνήλθε στὴν Ἀθήνα τὸ 1912, ὁ καθηγητὴς τοῦ Ἀνατολικοῦ Κολλεγίου Δ. Θεοχαρίδης, ἐξαίροντας τὴ δράση τοῦ κολλεγίου, δὲν παρέλειψε νὰ τονίσει τὴ σημασία τῆς σωματειακῆς κινήσεως ποῦ δημιουργήθηκε ἀπὸ τοὺς μαθητικὸς καὶ δασκαλικὸς κύκλους τῆς Μερζιφούντας τοῦ Πόντου¹⁰. Ἐγγραφο τῆς ἀδελφότητος Ἀργυρουπολιτῶν τῆς Τραπεζοῦντας, ποῦ στάλθηκε στὸν Ἑλληνικὸ Φιλολογικὸ Σύλλογο Κωνσταντινουπόλεως, χαρακτηρίσθηκε ἀπ' αὐτὸν «ἀδάμας ἀτίμητος τῆς ἐθνικῆς ἐκπαιδεύσεως»¹¹.

Ὅπως δὴποτε οἱ Ἕλληνες τῆς Καππαδοκίας καὶ τοῦ Πόντου, ὅπως καὶ οἱ ἄλλοι Μικρασιάτες, μὲ τὴ σωματειακὴ τους ἔνταξη εἶχαν τὴν αἴσθηση ὅτι ἐκπλήρωναν τριπλὸ χρέος, κοινωνικὸ, ἐθνικὸ καὶ πολιτιστικὸ. Ἀνακεφαλαιώνοντας τὴ σωματειακὴ πολιτεία τους, ἐπισημαίνει κανεὶς τὶς ἀκόλουθες ἐπὶ μέρους δραστηριότητες, ποῦ γιὰ τὴν ἐποχὴ, ἀπὸ κάθε ἄποψη, μαρτυροῦν προηγμένες μορφές πνευματικοῦ καὶ κοινωνικοῦ βίου: α) στὶς συνεδρίες θέματα συζητήσεως ποικίλα, ποῦ ἀπαιτοῦν γνώσεις ἐπακριβεῖς, ἀντικειμενικότητα καὶ κρίση, β) ἐνισχύσεις πρὸς ἄλλοεθνεῖς, ἰδιαιτέρα πρὸς τοὺς Ἀρμένιους κατὰ τὸ διάστημα τῶν τρομερῶν διωγμῶν ποῦ ὑπέστησαν, γ) συμμετοχὴ στὴ διοίκηση δασκάλων καὶ μαθητῶν (Μερζιφὸν Πόντου), δ) ἐνεργὸς συμμετοχὴ καὶ πρωτοβουλίες τοῦ γυναικείου φύλου, ε) προσπάθειες ὀργανώσεως παραγωγικῶν καὶ καταναλωτικῶν συνεταιρισμῶν κατὰ τὰ σύγχρονα πρότυπα.

Γενικὰ γιὰ τὴ μελέτη τοῦ θέματος χρησιμοποιήθηκαν στὴν ἐργασία αὐτὴ, ὅπως καὶ γιὰ τὶς λοιπὲς μικρασιατικὲς περιφέρειες, πηγὲς ἔντυπες καὶ ἀρχαϊκῆς. Ἐντυπες πηγὲς (καταστατικά, λογοδοσίες, ἐπετηρίδες κ.ἄ.)

9. Ἰ. Τέτος, πρόεδρος τοῦ συλλόγου Πόντος Μερζιφούν, Δ. Ἄρων, γραμματέας, πρὸς τὸν Μικρασιατικὸ Σύλλογο τῆς Ἀθήνας «Ἀνατολῆ» (Α), *Βιβλιοθήκη Ἐστίας Νέας Σμύρνης, Ἀρχεῖο «Ἀνατολῆς»* (ΒΕΑΑ) ΙΑ, 17-1-1907, σ. 2.

10. Δ. Θεοχαρίδης, «Τὰ ἐν Μικρῇ Ἀσίᾳ Ἀμερικανικὰ Κολλέγια ἐν σχέσει πρὸς τοὺς Ἕλληνας», *Πόντος Δ'*, 1912, σσ. 49-50.

11. Περ. *ΕΦΣΚ ΙΑ'*, 1876-77 (1878), σσ. 215-216.

σπανίζουν. Ἡ σχετική εἰδησεογραφία τοῦ Τύπου ἐδῶ εἶναι περιορισμένη. Πολύτιμα στοιχεῖα γιὰ τὴ σωματειακὴ κίνηση τῆς Τραπεζούντας καὶ τῆς Μερζιφούντας ἀντλήθηκαν ἀντίστοιχα ἀπὸ τὰ περιοδικὰ *Εὔξεινος Πόντος* καὶ *Πόντος*. Χρήσιμες ὑπῆρξαν καὶ οἱ μαρτυρίες πού φρόντισαν νὰ καταγράψουν ἄνθρωποι οἱ ὅποιοι εἶχαν πρωτοστατήσει στὴν ἴδρυση καὶ ὀργάνωση τῶν σωματείων.

Κύριες ἀρχειακές πηγές γιὰ τὰ καππαδοκικὰ σωματεῖα ἀποτέλεσαν χειρόγραφοι κώδικες, ἑλληνικοί, караμανλίδικοι καὶ μικτοί, πού βρίσκονται οἱ περισσότεροι στὰ *Γενικά Ἀρχεῖα τοῦ Κράτους (ΓΑΚ)* καὶ μερικοὶ στὸ *Κέντρο Μικρασιατικῶν Σπουδῶν (Κ.Μ.Σ.)*. Χρησιμοποιήθηκαν καὶ οἱ φάκελοι τοῦ Κ.Μ.Σ., πού περιέχουν ἐρμηνευτικὰ σημεῖαμα (Ἐμμ. Ἰ. Τσαλικογλου, Χρ. Τουργούτη, Γ. Μαυροχαλυβίδη, Κ.Μ. Ἀποστολίδη, Γ. Παντελίδη) γιὰ τοὺς караμανλίδικοι καὶ μικτοὺς κώδικες τῶν ΓΑΚ, πάντα σὲ σύγκριση μὲ τὸ πρωτότυπο. Ἐκτὸς ὁμοῦ ἀπὸ τὸ σύλλογο «Βασίλειος» τῆς Νεαπόλεως (Νέβσεχιρ), τοῦ ὁποῦ διασώθηκαν ὅλα τὰ πρακτικὰ καὶ ἐπομένως διασώθηκε ὀλοκληρωμένη καὶ ἡ ἱστορία του, οἱ εἰδήσεις ἀπὸ τοὺς κώδικες αὐτοὺς γιὰ τοὺς λοιποὺς καππαδοκικοὺς συλλόγους εἶναι σποραδικές καὶ συμπτωματικές. Ἀντλοῦνται κυρίως τίτλοι, καθὼς καὶ μεμονωμένες φάσεις ἀπὸ τὴ ζωὴ καὶ δράση τοῦ κάθε συλλόγου, ὅπως διάθεση κονδυλίων γιὰ τὰ ἐκπαιδευτικὰ καθιδρύματα, ἀναφορές, ὑποδείξεις γιὰ τὴ διεκπεραίωση διαφόρων θεμάτων, διοικητικὰ κ.ά. Σπανιότερα οἱ εἰδήσεις ἀφοροῦν στὴ λειτουργία τοῦ συλλόγου καὶ ἀκόμα σπανιότερα καταχωρίζονται ἄρθρα καταστατικῶν.

Οἱ μαρτυρίες τῶν κωδίκων, πολύτιμες, παρὰ τὴν ἀποσπασματικότητά τους, συμπληρώνονται μὲ στοιχεῖα πού ἀπέδωσε ἡ ἔρευνα τῆς ἀλληλογραφίας τῶν καππαδοκικῶν κοινοτήτων μὲ τὸ μικρασιατικὸ σύλλογο τῆς Ἀθήνας «Ἀνατολή». Τὸ ἀρχεῖο τῆς «Ἀνατολῆς» ἀπέτελεσε πηγὴ χρήσιμη καὶ γιὰ τὴν ἔρευνα τῆς σωματειακῆς δραστηριότητος τῶν ποντιακῶν κοινοτήτων.

Τὰ σωματεῖα τῆς Καππαδοκίας διαχωρίζονται σὲ σωματεῖα τῶν περιφερειῶν: α) Καισαρείας, β) Προκοπίου, γ) Νεαπόλεως (Νέβσεχιρ), δ) Γκέλβερι, ε) Νίγδης. Τὰ ποντιακὰ διαχωρίζονται σὲ σωματεῖα: α) τοῦ παραλιακοῦ Πόντου καὶ β) τοῦ μεσογειακοῦ Πόντου.

Παρέχονται ὅλες οἱ μαρτυρίες, ὅσες ἦταν δυνατὸ νὰ συλλεγοῦν, οἱ ὁποῖες, ἂν δὲν συνθέτουν τίς περισσότερες φορὲς τὴ συνολικὴ εἰκόνα τῆς ἱστορίας τοῦ κάθε συλλόγου, συγκλίνουν σὲ ἓνα γενικὸ θετικὸ ἀπολογισμὸ τῆς σωματειακῆς κινήσεως στὴν Καππαδοκία καὶ στὸν Πόντο.

Καθηγητές και τελειόφοιτοι του 1898 στην Ίερατική Σχολή Καϊσάρειας.
(Φωτογραφικό Άρχειο Κ.Μ.Σ.).

Ι ΚΑΠΠΑΔΟΚΙΑ Α΄ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ ΚΑΙΣΑΡΕΙΑΣ

Καισάρεια.

Στήν πόλη Καισάρεια, παλαιό ιστορικό κέντρο του καππαδοκικού Έλληνισμού, ή τουρκόφωνη ομογένεια, μειοψηφία μέσα στο πλήθος των άλλοθων, ανέπτυξε τις δικές της σωματειακές δραστηριότητες.

Η «Λέσχη Ἀθηνᾶ» ιδρύθηκε το 1870, με σκοπό τη διάδοση της ελληνικής παιδείας¹². Για την επιτέλεση του έργου της ζήτησε την άρωγή του «Έλληνικού Φιλολογικού Συλλόγου Κωνσταντινουπόλεως» (ΕΦΣΚ), στον οποίο απέστειλε εκθέσεις για την κατάσταση των σχολείων¹³. Προσέφερε σημαντικές υπηρεσίες στην κοινότητα. Μερικά από τα λογιότερα μέλη της ανέλαβαν τη διδασκαλία δημοσίων μαθημάτων¹⁴. Από το ιδιαίτερο ταμείο της αποφάσισε τη σύσταση και συντήρηση παρθεναγωγείου στην Καισάρεια. Η λέσχη είχε γίνει ή πλέον πρόσφορη καταφυγή για όποιοδήποτε πνευματικό θέμα ανέκυπτε. Όταν π.χ. ο μητροπολίτης Ευστάθιος Κλεόβουλος συνέγραψε διατριβή «κατά των εν Καππαδοκία έγκαθισταμένων έξ Ἀμερικῆς προσηλυτομανῶν», ανέθεσε στον Φίλιππο Π. Γ. Ἀριστόβουλο τη μετάφραση του έργου σε τουρκική γλώσσα. Ο Ἀριστόβουλος άπευθύνθηκε και στη λέσχη για να έξασφαλίσει την έγγραφη συνδρομητών στην έκδοση¹⁵.

Φαίνεται, για ένα διάστημα ή λέσχη άνέκοψε τη λειτουργία της, γιατί τον Νοέμβριο του 1885 άνήγγειλε στον ΕΦΣΚ την ίδρυση της «Φιλομούσου Ἀδελφότητος Ἀθηνᾶς»: είναι βέβαιο ότι πρόκειται για επανίδρυση της παλαιότερης όμώνυμης λέσχης¹⁶.

Υπάρχουν μαρτυρίες για δύο ακόμα άδελφότητες της Καισάρειας. Η μία, φιλεκπαιδευτική, με την επωνυμία «Ἅγιος Ἰωάννης ό Πρόδρομος», άγνωστο για πόσο διάστημα λειτούργησε. Σχετική με τη δράση της είναι ή πληροφορία παροχής ύποτροφίας¹⁷. Η άλλη, με τον τίτλο «Όρθοδο-

12. Ἐφ. *Νεολόγος* Κωνσταντινουπόλεως, άρ. 790, 19 Ἰουν. / 1 Ἰουλ. 1871, σ. [2].

13. Ἐνδεικτικά *ΕΦΣΚ Η΄*, 1873-74 (1874), σ. 310.

14. Ἐφ. *Ἀνατολικός Ἀστήρ* Κωνσταντινουπόλεως, ΙΒ΄, άρ. 1120, 19 Σεπτ./1 Ὀκτωβρ. 1873, σ. [4], (4076), και *Αὐτ. ΙΓ΄*, άρ. 1134, 7/19 Νοεμβρ. 1873, σ. [4], (4132).

15. *Κ.Μ.Σ. Ἀρχεῖο Φ. Π. Γ. Ἀριστόβουλου*, 391, τόμ. Β΄, άρ. ἐπιστολῆς ψοβ΄ (772), 29-4-1876, σσ. 55^ν-56^ς.

16. *ΕΦΣΚ Κ΄*, 1885-86 και 1886-87 (1891), σ. 13.

17. Ἐφ. *Νεολόγος* Κωνσταντινουπόλεως, άρ. 4914, 27 Σεπτ./9 Ὀκτωβρ. 1885, σ. 2.

ξία», συστήθηκε κατὰ τὸ πρότυπο τῆς γνωστῆς ὁμώνυμης σμυρναϊκῆς ἀδελφότητας. Ἀποσκοποῦσε καὶ αὐτὴ στὴν προφύλαξη τῶν ὀρθοδόξων ἀπὸ τίς πιεστικὰς καὶ σύντονες ἐνέργειες τοῦ προσηλυτισμοῦ¹⁸.

Στὸ πρῶτο συνέδριο τῶν συλλόγων στὴν Ἀθήνα (1879), οἱ σύλλογοι τῆς Καισάρειας, ἔνεκα τῆς μακρινῆς ἀποστάσεως καὶ τῆς δυσκολίας τῶν συγκοινωνιακῶν μέσων, ἢ δὲν προσκλήθησαν ἢ δὲν μπόρεσαν νὰ στείλουν ἐκπροσώπους¹⁹.

Ἰντζέσου.

Ἡ σωματειακὴ κίνηση στὸ Ἰντζέσου συνδέεται στενὰ μὲ τὴν ἀντίστοιχη κίνηση ποῦ δημιούργησαν οἱ ἀπόδημοι ἐμπορευόμενοι Ἰντζεσιῶτες τῆς Πόλης.

Οἱ τουρκόφωνοι κάτοικοι τοῦ Ἰντζέσου, διασπαρμένοι στὶς δύο ἀντιμαχόμενες ἐνορίες τοῦ Ἁγίου Δημητρίου καὶ τοῦ Ἁγίου Εὐσταθίου, θὰ παρέμεναν σὲ πληρὴς σκότος, ἂν δὲν ὑπῆρχε ἡ πλουσία παροικία τῆς Πόλης. Ἡ ἐφορία τοῦ Ἰντζέσου στὴν Πόλη κύριο ἔργο εἶχε τὴν ἀποστολὴ οἰκονομικῆς βοήθειας στὴν πατρίδα²⁰, παρενέβαινε δὲ ὄχι μόνο σὲ θέματα παιδείας, ἀλλὰ εἶχε καὶ ἄλλες κοινωνικὰς δικαιοδοσίες. Ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἐφορία, στὴν Πόλη λειτουργοῦσε ἡ ἀδελφότητα «Ὁμόνοια», μὲ μέλη παροίκους τοῦ Ἰντζέσου· μὲ τὴ διάλυσή της τὸ 1914, ἡ περιουσία της στάλθηκε στὸ Ἰντζέσου καὶ διανεμήθηκε στοὺς πτωχοὺς τῶν δύο ἐνοριῶν, μέρος δὲ τοῦ ποσοῦ διατέθηκε στοὺς ἄπορους μαθητὲς γιὰ τὴν ἀγορὰ γραφικῆς ὕλης²¹.

Τὸ «Ταμεῖον τῶν πτωχῶν», ποῦ λειτουργοῦσε στὴν ἐνορία τοῦ Ἁγίου Δημητρίου, τροφοδοτοῦσαν οἱ χρηματικὰ ἀποστολὲς ἀπὸ τὴν Πόλη καὶ οἱ πενιχρὰς τοπικὰς εἰσφορὰς. Μὲ τὸ κύμα ὁμως τῶν συνεχῶν ἀποδημιῶν, τὸ Ταμεῖο, στερημένο ἀπὸ ἐπαρκεῖς πόρους, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ ἀνθρώπους κατάλληλους γιὰ νὰ τὸ στηρίξουν, δὲν μποροῦσε νὰ ἀνταποκριθεῖ στὶς ἀνάγκες τῆς κοινότητος²². Γιὰ τὸ «Ταμεῖον τῶν πτωχῶν», ποῦ πιθανότατα

18. Ἐφ. Ἀνατολικὸς Ἀστὴρ Κωνσταντινουπόλεως, ΚΔ', περ. Β', ἀρ. 24, 13 Μαρτ. 1885, σ. 192.

19. Συνέδριον τῶν Ἑλληνικῶν Συλλόγων. Πρακτικὰ τῆς πρώτης αὐτοῦ Συνόδου συγκροτηθείσης ἐν Ἀθήναις, ἐν ἔτει 1879. Ἐν Ἀθήναις 1879, σ. 260.

20. Κ.Μ.Σ. φάκ. 79, «Καππαδοκία. Περιφέρεια Καισάρειας Ἰντζέσου», βλ. «κεφ. Ζ', Αὐτοδιοίκηση», σσ. 17-18.

21. ΓΑΚ, Τ.Α. 177, 1-4-1914, σ. 338.

22. Κ.Μ.Σ. φάκ. 79..., ἔ.ἀ., σ. 19.

ταυτίζεται με την «Φιλόπτωχον Ἀδελφότητα» Ἰντζέσου, κατέχομε πληροφορίες μόνο διοικητικής μορφῆς (ἀντικαταστάσεις μελῶν διοικητικοῦ συμβουλίου) μέσα στὰ χρονικά ὄρια ἀπὸ τὸ 1911 ὡς τὸ 1920²³.

Ἀναφέρεται ἐπίσης ἡ τοπικὴ ἀδελφότητα «Ὁ Ἐθαγγελισμὸς» σὲ ταμειακὸ βιβλίο, στὸ ὁποῖο οἱ εἰσπράξεις τῶν μελῶν τῆς ἀδελφότητας παρουσιάζουν τὶς ἀκόλουθες κυμάνσεις: Τὸ 1908 ἀνέρχονται σὲ 619.25 γρόσια, τὸ 1909 σὲ 361.50 καὶ τὸ 1910 σὲ 540.50²⁴.

Κερμίρα.

Τὸ 1886 μαρτυρεῖται στὴ γειτονικὴ πρὸς τὴν Καισάρεια Κερμίρα μὴ ἐπώνυμη ἐκπαιδευτικὴ ἀδελφότητα²⁵. Μαρτυρεῖται ἐπίσης «Ταμείον φιλοπτῶχου ἐκκλησίας Θεοτόκου καὶ Ἁγίων Θεοδώρων» σὲ καραμανλίδικο κώδικα τῶν ΓΑΚ, ὅπου καταγράφονται τὰ ἔσοδα καὶ ἔξοδα τοῦ Ταμείου ἀπὸ 1891-1894²⁶. Τὰ ἔσοδα προέρχονταν ἀπὸ εἰσφορὲς ἑορταζόντων, ἀπὸ διάφορες ἱεροπραξίες, δικαιοπραξίες κ.λ.π.

Κέρκεμε.

Στὸ χωριὸ Κέρκεμε, στὴ μονὴ τῆς Θεοτόκου, λειτουργοῦσε ἑλληνικὴ σχολὴ ὅπου προσέρχονταν ἄποροι μαθητὲς ἀπὸ τὰ γύρω χωριά. Ἡ ἀνεπάρκεια ὅμως τῶν προσόδων τῆς μονῆς ἐπέφερε τὴν παύση τῆς λειτουργίας τῆς σχολῆς καὶ βύθισε στὴν ἀμάθεια τὴν περιοχὴ. Μὲ τὴν προώθηση τοῦ ἁγίου Καισαρείας Γερβασίου (Ὡρολογᾶ), συστήθηκε τὸ 1907 ἡ «Φιλόπτωχος Ἐκπαιδευτικὴ Ἀδελφότης Ἡ Φιλαδελφία», μὲ σκοπὸ τὴ συντήρησιν μέσα στὴ μονὴ ἑλληνικῆς ἀστικῆς σχολῆς, ὅπου θὰ φοιτοῦσαν ὡς ὑπότροφοι πτωχοὶ καὶ ὄρφανοὶ μαθητὲς τῶν γύρω χωριῶν. Κανονισμὸς ἐπικυρωμένους καθόριζε τὸν τρόπο λειτουργίας τῆς²⁷.

23. ΓΑΚ, Τ.Α. 179, 12-6-1911, σ. 6, 1-2-1914, σ. 14, 21-4-1914, σ. 16, Ἰανουάριος 1915, σ. 17, 25-11-1918, σ. 24, 16-12-1918, σ. 25, καὶ 4-10-1920, σ. 29.

24. ΓΑΚ, Τ.Α. 178, Πρακτικὸν βον, 30-3-1908, σσ. 6-7 (ὑπογράφουν τὰ ἐξῆς μέλη τῆς ἑφορίας: Ἰ. Μ. Καρακὸτσολοῦς, Γ. Κ. Σαρμισακλιόγλου, Γεώργιος Π. Ἀνανιάδης, Ἄναστ. Π. Πιπερίδης, Πρόδρ. Ἐ. Οἰκονομίδης). Αὐτ., Πρακτικὸν βον, 18-4-1909, σ. 27, καὶ Πρακτικὸν βον, 10-4-1910, σσ. 41-42.

25. Ἐφ. Νεολόγος Κωνσταντινουπόλεως, ἀρ. 5.180, 12/24 Σεπτ. 1886, σ. [2].

26. Βλ. ΓΑΚ, Τ.Α. 253, τίτλο στὴν ἐξωτερικὴ στάχωση.

27. Ὁ πρόεδρος τῆς ἀδελφότητος πρὸς Α, ΒΕΑΑ, Ι 94, 6-7-1907. Αὐτ. σφραγίδα: ὠσειδῆς· στὴν περιφέρεια «Φιλόπτωχος Ἐκπαιδευτικὴ Ἀδελφότης Ἡ Φιλαδελφία», στὸ ἐσωτερικὸ ἢ εἰκόνα τῆς Παναγίας μὲ τὸ Χριστὸ καὶ κάτω «Κέρκεμε Ματοῦ 21 1907».

Ζιτζίντερε (Φλαβιανά).

Σύμφωνα με ιδρυτικό πρακτικό τῆς 7 Μαρτίου 1889, συστήθηκε στὸ Ζιτζίντερε ἡ «Ἐνωσις Φλαβιανῶν», μὲ σκοπὸ φιλεκπαιδευτικὸ. Ἐκλέχθηκε προσωρινὴ ἐπιτροπὴ γιὰ τὴ σύνταξη τοῦ καταστατικοῦ, στὴν ὁποία συμμετεῖχαν οἱ: Ἀναστ. Μ. Λεβίδης²⁸, πρόεδρος, Παυλάκης Συμεώνογλους, ἀντιπρόεδρος, Χατζη-Ἰωσήφ Συμεώνογλους, ταμίας, καὶ σύμβουλοι οἱ: Σταῦρος Θ. Ζωγραφίδης, Χατζη-Γιوردάν Νικόλογλους, Χατζη-Ἡλία Κάλφογλου²⁹.

Σαρμουσακλί.

Ἰδρυτικὸ πρακτικὸ τῆς 16.8.1887 κοινοποιεῖ τὴν ἀπόφαση τῶν κατοίκων τῆς κοινότητος Σαρμουσακλί νὰ συστήσουν ἀδελφότητα, μὲ σκοπὸ τὴν ἴδρυση καὶ συντήρηση δημοτικοῦ σχολείου. Κατὰ τὸ πρακτικὸ, στὴν πρώτη συγκέντρωση γιὰ τὴ λήψη τῆς σχετικῆς ἀποφάσεως προήδρευσε ὁ ἅγιος Καισαρείας Ἰωάννης (Ἀναστασιάδης)³⁰.

Μουταλάσκη (Ταλάς).

Στὸ διάστημα μεταξύ 1879-1880 ὑπάρχουν μαρτυρίες γιὰ τὴ λειτουργία τῆς λέσχης «Ἑλλάς». Ὁ σκοπὸς καὶ ἡ δράση τῆς παραμένουν ἀγνωστα³¹.

28. Αὐτοβιογραφία του, βλ. Κ.Μ.Σ. Ἀναστάσιος Μ. Λεβίδης, *Πραγματεία περὶ πολιτισμὸ καὶ διανοητικῆς ἀναπτύξεως τῶν Καππαδοκῶν καὶ τῶν ἐκ Καππαδοκίας διαλαμψάντων ἐπισήμων ἀνδρῶν...* Ζινζίνδερε, 1899 (δακτυλογραφημένο), σσ. 393-406.

29. ΓΑΚ, Τ.Α. 220, 7-3-1889, σ. 185.

30. Τὸ πρακτικὸ (καραμανλίδικο) εἶναι γραμμένο ἀντίστροφα στὶς τελευταῖες ἀνάριθμες σελίδες τοῦ κώδ. ΓΑΚ, Τ.Α. 243, 16-8-1887. –Γιὰ τὸν μητροπολίτη Ἰωάννη, βλ. Ἀν. Μ. Λεβίδης, *Ἱστορικὸν δοκίμιον ... Ἐν Ἀθήναις* 1885, σσ. 227-229. Κ.Μ.Σ. *Μητροπολίται Καισαρείας καὶ διάφοροι πληροφῶριαι. Ὁ συγγραφεὺς τοῦ Ἰωάννης Ἰωαννίδης. Ἐτυπώθη ἀδεία τοῦ Ὑψηλοῦ Ὑπουργείου τῆς Παιδείας. Ἐν Κωνσταντινουπόλει ...* 1896. (Μετάφραση τοῦ Χρ. Τουργούτη 1958 ἀπὸ τὰ караμανλίδικα, δακτυλογραφημένο), σσ. 1-16. Κ.Μ.Σ. Ἰ. Κάλφογλου, *Ἡ μονὴ Φλαβιανῶν* 1898. Μετάφραση ἀπὸ τὰ караμανλίδικα Χρ. Τουργούτη καὶ Γ. Μαυροχαλυβίδη. Ἰούλιος 1957 (δακτυλογραφημένο), τόμ. II, σσ. 449-452. Ἐμμ. Ἰ. Τσαλικογλου, *Ἑλληνικὰ ἐκπαιδευτήρια καὶ ἑλληνορθόδοξοι κοινότητες τῆς περιφερείας Καισαρείας ...* (ἐκδ. Κ.Μ.Σ. ἀρ. 13) Ἀθήναι 1976, σσ. 19-27.

31. ΓΑΚ, Τ.Α. 135, ἀρ. 129, 4-11-1879, σ. 34. ΓΑΚ, Τ.Α. 133, ἀρ. 98, 6-11-1879, σσ. 49-50. ΓΑΚ, Τ.Α. 135, ἀρ. 152, 19-3-1880, σ. 39. Αὐτ., ἀρ. 166, 15-6-1880, σ. 46.

Προκόπι (Ούργκιούπ).

Στό Προκόπι, από τὰ άστικά κέντρα του καππαδοκιού τουρκόφονου Έλληνισμού, εμφανίζεται από το 1859 ό «Ευαγγελισμός της Θεοτόκου», ιδιότυπη μορφή συλλογικής οργάνωσης, που άποτελεί και το άρχαιότερο σωματείο της περιφέρειας. Σε караманλίδικο κώδικα των ΓΑΚ καταχωρίζεται το πρακτικό της ίδρύσεως της αδελφότητας (1 Μαΐου 1859). Το πρακτικό αυτό είναι παράξενο. Ίδρυτές-μέλη ορίζονται να είναι μόνο 50 και να μην αυξάνονται ούτε να ελαττώνονται. Τα ιδρυτικά αυτά μέλη ορκίζονται να μη παρεκκλίνουν ποτέ από τις αποφάσεις που έλαβαν για την ίδρυση της αδελφότητας· όσοι σταθούν εμπόδιο στο έργο της θα θεωρούνται επικατάρατοι. Τα μέλη κατέχουν θέση κληρονομική. Σε περίπτωση θανάτου, το κενό ορίζεται να αναπληρώνει άμεσος κληρονόμος ή, σε περίπτωση που αυτός δεν υπάρχει, τη θέση του άπόντος να την καταλαμβάνει κάποιος από την οικογένεια³².

Σε δεύτερο πρακτικό, που δεν έχει ήμερομηνία, αναφέρεται ότι, αντίθετα με τους θεωρούμενους επικατάρατους, όσοι θα συντελέσουν με τον ένθερμο ζήλο τους στην εϋδόωση του έργου της αδελφότητας, αυτοί θα έχουν την εύλογία του Χριστού και των 318 θεοφόρων πατέρων³³. Ύπάρχει και τρίτο πρακτικό, με ήμερομηνία και αυτό, όπως το πρώτο, 1 Μαΐου 1859, όπου καταγράφεται άπόφαση να δαπανηθούν με γενναιοδωρία ποσά ύπέρ του ναού της Παναγίας³⁴. Άκολουθούν οι 50 ύπογραφες των ιδρυτών, οι όποιοι κατά το πλείστον φαίνονται όλιγογράμματοι³⁵. Το περιεχόμενο των πρακτικών, όπως και άλλες περίεργες λεπτομέρειες από τον κώδικα, δημιουργούν πολλά έρωτήματα για το είδος και τον πραγματικό σκοπό της δραστηριότητας που είχε ή αδελφότητα.

Ή «Φιλόπτωχος Άδελφότης Ή Όρθοδοξία» ιδρύθηκε πιθανότατα το 1898³⁶ με την προώθηση του μητροπολίτη Ίωάννου, ό όποιος προσέφερε

32. ΓΑΚ, Τ.Α. 169, σ. 3. Στον κώδικα καταχωρίζονται οι εισπράξεις της αδελφότητας από 1859 έως 1907.

33. ΓΑΚ, Τ.Α. 169, σ. 4.

34. ΓΑΚ, Τ.Α. 169, σ. 5.

35. ΓΑΚ, Τ.Α. 169, σσ. 5-14. Στη σ. 14 σφραγίδα: Στην περιφέρεια «Ό Ευαγγελισμός της Θεοτόκου 1860. Ούργκιούπ»· στο κέντρο ή εικόνα του Ευαγγελισμού.

36. Πρβλ. ΓΑΚ, Τ.Α. 166, σ. 7, όπου σφραγίδα έλλειψοειδής. Στο άνω μέρος, στά τουρκικά: Φιλόπτωχος Άδελφότης Προκοπίου, στο κέντρο «Ή Όρθοδοξία 1898»· στο κάτω μέρος

πολλά στην εκπαίδευση και στη φιλανθρωπία της Καππαδοκίας³⁷. Το έργο της ενισχύθηκε με κληροδοτήματα³⁸ και με προσφορές αποδημών Προκοπιέων³⁹. Είναι βέβαιο ότι το 1913 συνεχίζονταν οι εργασίες της⁴⁰.

Στο Προκόπι λειτούργησαν οι ακόλουθες αδελφότητες, από τις οποίες οι περισσότερες εκπροσωπούσαν διάφορες συντεχνίες: 1) «Μεταμόρφωσις». 2) «Εισοδία της Παναγίας», συντεχνία ραφτάδων. 3) «Κοίμησις της Θεοτόκου», συντεχνία καϊκτζήδων (λεμβούχων). 4) «Πατήρ Ἀβραάμ», συντεχνία πετράδων. 5) Ἀδελφότης τῶν τριῶν Ἁγίων, «Ἁγίου Θεοδώρου, Εὐαγγελισμοῦ καὶ Μιχαὴλ Ἀρχαγγέλου». 6) «Ἅγιος Βασίλειος». 7) «Ἅγιος Σπυρίδων», συντεχνία κουντουρατζήδων (ὑποδηματοποιῶν). 8) «Ἅγιος Γεώργιος». 9) Ἀδελφότητα μαραγκῶν (δὲν παραδίδεται ἡ ὄνομασίς της)⁴¹. 10) «Ἅγιος Χαράλαμπος»⁴².

Οἱ συντεχνίες στὸ Προκόπι ἦταν κλειστὲς καὶ δὲν ἐπέτρεπαν τὴ διάδοση τοῦ ἐπαγγέλματος σὲ ξένους ὁμοτέχνους. Τοῦτο ἐννόησε οἰκονομικὰ τοὺς Προκοπιεῖς, οἱ ὅποιοι διέθεταν μὲ εὐχέρεια ποσὰ γιὰ ἐκπαιδευτικὸς καὶ ἀγαθοεργὸς σκοποὺς⁴³. Ἀκόμη, φαίνεται ὅτι μερικές φορές οἱ συντεχνίες εἶχαν λόγους νὰ ἀποκρύπτουν τὴν πραγματικὴ περιουσιακὴ τους κατάστασι, μὲ τὴν ἐπινόηση τῆς εἰκονικῆς ἰδιοκτησίας. Τοῦτο ὅμως μποροῦσε νὰ δημιουργήσῃ δυσάρεστες περιπλοκὲς μὲ τοὺς κληρονόμους

«Φιλόπτωχος Ἀδελφότης ἐν Προκοπίῳ». Κατὰ τὸν Λ. Γ. Εὐπραξιάδη, *Τὸ Προκόπι, ἡ πατρίδα μου...* Θεσσαλονίκη 1974, σ. 74, «Ἡ Ὀρθοδοξία» ἰδρύθηκε τὸ 1894.

37. Στελ. Μαρασλῆς, «Τὸ Οὐρκιοῦπ (Προκόπιον) τῆς Καππαδοκίας», ἐφ. *Παγκαππαδοκικὴ Ἠχώ*, Πειραιῶς, σ. 3.

38. Βλ. ἐνδεικτικὰ Κ.Μ.Σ., φάκ. *Καππαδοκία. Περιφ. Προκοπίου. Προκόπι Β΄. Ἐγγραφα*, ὑποφάκ: 41 *ἀρχαῖα ἔγγραφα...*, σσ. 4-5, ὅπου διαθῆκη χήρας Βασίλ ἀγῆ Καρακάσουλου (στὰ καραμανλίδικα, μὲ ἑλληνικὴ μετάφραση ἀπὸ τὸν Γ. Παντελίδη).

39. Λ. Γ. Εὐπραξιάδης, *ἔ.δ.*, σσ. 74-75.

40. Ἐπιστολὴ 16/29-11-1913 τῆς ἀδελφότητος πρὸς τὸ προεδρεῖο τοῦ «Ἀσιατικοῦ Συλλόγου» («Μικρᾶς Ἀσίας») Κωνσταντινουπόλεως, μὲ τὴν παράκληση νὰ εἰσαχθεῖ σὲ θεραπευτήριον κάποια ψυχασθενής. Ἡ ἐπιστολὴ, ποὺ διασώζεται στὸ ἀρχεῖο τοῦ κ. Ἀκόλα Μήλλα, ὑπογράφεται ἀπὸ τοὺς: Χατζη-Εὐθύμ. Ἀ. Ἰσακίδη, Γ. Πανατζίδη, Σάββα Θεοδορίδη, Π. Παπαδόπουλο, Ἰωακείμ Παπαδόπουλο, Χατζη-Ἰωάν. Ἀ. Ἰσακίδη. Εὐχαριστῶ τὸν κ. Μήλλα ποὺ ἔθεσε στὴ διάθεσή μου τὴν ἐπιστολή.

41. Βλ. *ΓΑΚ, Τ.Α. 175δ*, χωρὶς χρονολογία, μεταξύ 12-4-1893 καὶ 19-4-1893, σ. 13β. Πρβλ. *ΓΑΚ, Τ.Α. 166*, σσ. 30, 37, 38, καὶ *ΓΑΚ, Τ.Α. 169*, 9-3-1873, σ. 19.

42. *ΓΑΚ, Τ.Α. 227*, 4 Μαρτ. 1916-18 Σεπτ. 1916 καὶ 3 Μαρτ. 1919-27 Ὀκτωβρ. 1919. Γιὰ τὴν προέλευση τοῦ κώδικα ἀπὸ τὸ Προκόπι, ἀκολούθησα τὴν ἐκδοχὴ Γ. Μαυροχαλυβίδη. Κατὰ τὸν Ἐμμ. Ἰ. Τσαλίκογλου πρόκειται γιὰ κώδικα τοῦ Ἰντζέσου.

43. Πρβλ. Λ. Γ. Εὐπραξιάδης, *ἔ.δ.*, σ. 74.

τῶν εἰκονικῶν ἰδιοκτητῶν. Ἡ συντεχνία τῶν καϊκτζήδων φρόντισε νὰ ἀποκρύψει τὴν περιουσία της καὶ νὰ δηλώσει εἰκονικὸ ἰδιοκτήτη. Ὁ πρῶτος Ἰορδάνης Χαμιλατζής ἀνέφερε ὅτι δέκα βακουφικὰ κτήματα τῆς ἀδελφότητος φέρονταν εἰκονικὰ ἐπ' ὀνόματι του. Μετὰ τὸν θάνατό του ὁμοῦ προέκυψε θέμα, γιατί ὁ γιὸς καὶ κληρονόμος του Νικόλαος ζήτησε τὴ διαχείριση τῶν κτημάτων τῆς ἀδελφότητος. Ἡ ὑπόθεση παραπέμφθηκε ἀπὸ τὸν καϊμακάμη στὴ δημογεροντία καὶ στὸν ἀρχιερατικὸ προϋστάμενο καὶ ἔληξε μὲ τὴν ἀπόφαση τριῶν ἀντιπροσώπων τῆς συντεχνίας ὅτι τὰ εἰσοδήματα τῶν δέκα βακουφικῶν κτημάτων ἀνήκουν στὴν ἐκκλησία καὶ στὰ σχολεῖα⁴⁴.

Συνασό.

Πολυμορφία παρουσιάζουν τὰ σωματεῖα ποὺ ἰδρύθηκαν στὴν ἑλληνικότατη Συνασό.

Ὁ «Φιλεκπαιδευτικὸς Σύλλογος» συστήθηκε τὸ 1867 καὶ ἐπανιδρύθηκε τὸ 1875. Εἶχε σκοπὸ τὴν ὀργάνωση διαλέξεων καὶ τὴ λειτουργία ἀναγνωστηρίου. Γιὰ τὶς διαλέξεις του διατηροῦσε εἰδικὴ αἴθουσα στὸ ἀρνεναγωγεῖο. Κατὰ τὴ σύστασή καὶ ἀνασύστασή του λειτουργοῦσε μόνο γιὰ ἓνα χρόνον⁴⁵.

Ἡ «Φιλεκπαιδευτικὴ Ἀδελφότης Ὁ Ἅγιος Ἰωάννης Πρόδρομος», κατὰ τὸν Ἀρχέλαο, ἰδρύθηκε τὸ 1870 στὴν Κωνσταντινούπολη καὶ διαλύθηκε τὸ 1892⁴⁶. Ἀπὸ συμφωνητικὸ ὁμοῦ τῆς 5 Σεπτεμβρίου 1875, ποὺ περιέχεται σὲ κώδικα τῆς Συνασοῦ, συνάγεται ὅτι ἡ ἀδελφότητα εἶχε ἔδρα τῆς τῆς Συνασοῦ. Στὸ συμφωνητικὸ αὐτὸ τὰ συμβαλλόμενα μέρη ἦταν ἀφενὸς ὁ Ἡλίας Χ. Πατρικιάδης μὲ τὴν κόρη του καὶ ἀφετέρου «ἡ ἐν Συνασῶ Φιλεκπαιδευτικὴ Ἀδελφότης Ὁ Ἅγιος Ἰωάννης Πρόδρομος». Ἡ ἀδελφότητα ἀνελάμβανε τὶς δαπάνες τῆς φοιτήσεως τῆς Βικτωρίας Πατρικιάδου, ἡ ὁποία θὰ ἦταν ὑποχρεωμένη νὰ διδάξει ἐπὶ πενταετία στὸ παρθεναγωγεῖο τῆς Συνασοῦ⁴⁷. Ἡ Πατρικιάδου πράγματι ἀπεφοίτησε ἀπὸ τὸ γνωστὸ παρθεναγωγεῖο Κωνσταντινουπόλεως «Παλλὰς», ὡς ὑπότροφος τῆς ἀδελφότητος, καὶ διηύθυνε τὸ παρθεναγωγεῖο τῆς Συνασοῦ, ἐπὶ πενταετία, ἀπὸ τὸ 1882-1887⁴⁸.

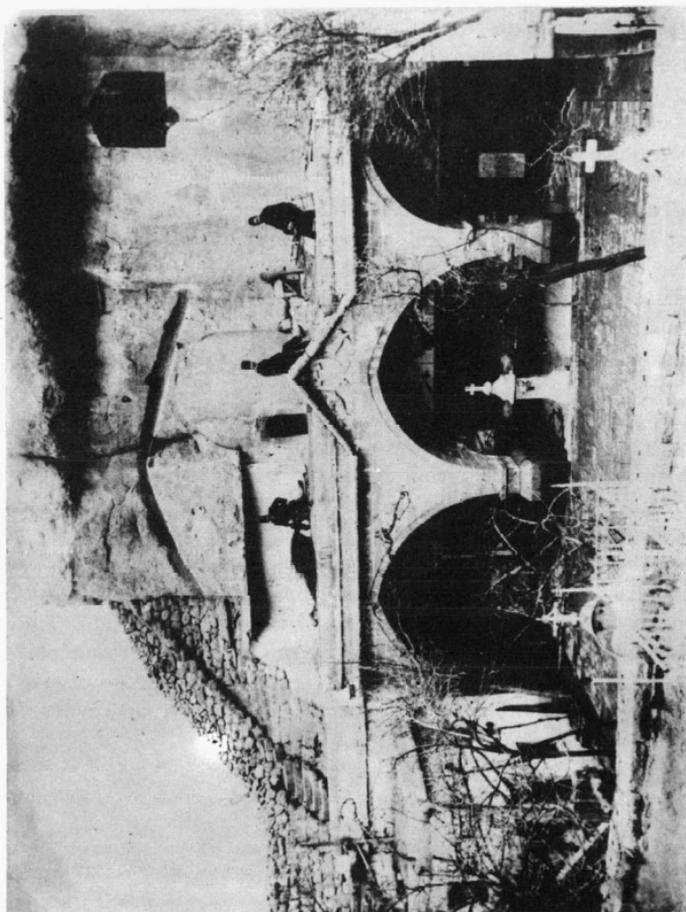
44. ΓΑΚ, Τ.Α. 175^β, ἀρ. 108, 6-6-1893, σ. 20^β, ἀρ. 114, 2-6-1894, σσ. 21^β, 22.

45. Ἰ. Σαραντιδῆς Ἀρχέλαος, *Ἡ Συνασό ...* Ἐν Ἀθήναις 1899, σσ. 60-61.

46. Ἰ. Σαραντιδῆς Ἀρχέλαος, *ἔ.δ.*, σ. 61.

47. ΓΑΚ, Τ.Α. 139, ἀρ. 33, 5-9-1875, σ. 36.

48. Ἐφ. *Νεολόγος* Κωνσταντινουπόλεως, ἀρ. 4914, 27 Σεπτ./9 Ὀκτωβρ. 1885, σ. [2]. Ἰ. Σαραντιδῆς Ἀρχέλαος, *ἔ.δ.*, σ. 52.

Ἡ μὴνὴ τοῦ ἁγίου Νικολάου στὴ Σινασό. (Φωτογραφικὸ Ἀρχεῖο Κ.Μ.Σ.).

Ἡ «Ἁγαθοεργὸς Ἀδελφότης τῶν Ἁγίων Πάντων» (1870) εἶχε σκοπὸ φιλανθρωπικὸ⁴⁹. Δὲν εἶναι γνωστὸ πῶς καὶ πόσο λειτούργησε. Τὸ 1892 τὸ ἀποθεματικὸ της κεφάλαιο περιήλθε στὴν κυριότητα τῆς μονῆς τοῦ Ἁγίου Νικολάου, ὑπὸ τὸν ὄρο πού εἶχε διατυπωθεῖ σὲ προηγούμενο πρακτικὸ (19 Μαρτίου 1889). Σύμφωνα μὲ τὸν ὄρο αὐτὸ, μέρος τοῦ κεφαλαίου ἔπρεπε νὰ διατεθεῖ γιὰ τὴν κατασκευὴ τοῦ κοινοτικοῦ λουτρῶνα, τὴν ὁποία εἶχε ἀναλάβει ἡ ἀδελφότητα «Ἐλεος» τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Τὰ εἰσοδήματα ἀπὸ τὸν λουτρῶνα καὶ οἱ τόκοι ἀπὸ τὸ ὑπόλοιπο τοῦ ἀποθεματικοῦ κεφαλαίου ὀρίσθηκε νὰ δαπανῶνται γιὰ τὸν ἀρχικὸ φιλανθρωπικὸ σκοπὸ τῆς ἀδελφότητος⁵⁰.

Τὸ «Ταμεῖον τῶν πτωχῶν» Σινασοῦ διέθετε ἀρκετοὺς πόρους, μεταξὺ τῶν ὁποίων κληροδοτήματα καὶ ἔσοδα ἀπὸ τὸ μεγάλο ξενῶνα πού κτίσθηκε τὸ 1869 ἀπὸ τὸν Χρῆστο Λουκά Φεγγαρίνα⁵¹.

Ἡ ἀδελφότητα «Ἁγιος Νικόλαος» (1877) εἶχε σκοπὸ τὴ συντήρηση τῶν κτημάτων τῆς μονῆς τοῦ Ἁγίου Νικολάου, μὲ τὸ σχηματισμὸ δὲ κεφαλαίων καὶ ἀπὸ ἄλλες πηγές, τὴ στήριξη τῶν ἐκπαιδευτηρίων⁵². Ὑπῆρξε μακρόβια καί, ὅπως φαίνεται, εἶχε πλοῦσια δράση. Μετὰ τὴν παροδικὴ διάλυσή της τὸ 1892, συνέχισε τὶς ἐργασίες της ἐπὶ μεγάλῳ διάστημα, ὅπως προκύπτει: α) ἀπὸ διασωζόμενο κώδικα πού φέρει τὸν τίτλο «Μεριδολογιόν [sic] Ἐφοροεπιτροπῆς περιλαμβάνον τὴ μερίδα τῆς ἀδελφότητος “Ἁγιος Νικόλαος”, τοῦ προσωπικοῦ τῆς Σχολῆς, καὶ λοιπά, ἀρχόμενον ἀπὸ τοῦ ἔτους σωτηρίου 1910»⁵³, β) ἀπὸ ἐπιστολὴ τῆς 17/30 Ἰανουαρίου 1924 τῆς ἀδελφότητος πρὸς τὴν ἐφοροδημογεροντία τῆς κοινότητάς Νέβσεχιρ. Στὴν ἐπιστολὴ αὐτὴ προτείνεται νὰ συσσωματωθοῦν οἱ δυνάμεις ὄλων τῶν κοινοτήτων «ἐπὶ ἓν κοινὸν πρόγραμμα». “Ἐτσι θὰ μπορούσε νὰ ἀποτελεσθεῖ ὁμάδα συμπαγῆς, ὥστε νὰ μετριάσθουν «τὰ δεηνὰ τοῦ ὑπὸ τῆς χριστιανικωτάτης Εὐρώπης εἰς τὸ ἄμοιρον ἔθνος μας ἐπιβληθέντος ἐκπατρισμοῦ ὃν εὐσχήμως ἀπεκάλεσαν Ἀνταλλαγὴν». Ἀπὸ

49. Ἰ. Σαραντίδης Ἀρχέλαος, *ἑ.ἀ.*, σ. 62. Ἀρχεῖο Β. Ἀ. Μυστακίδου, φάκ. 373 (ἀχρονολόγητο τετράδιο), Ἐταιρεία Βυζαντινῶν Σπουδῶν.

50. ΓΑΚ, Τ.Α. 139, ἀρ. 77, 20-9-1892, σ. 64.

51. Ἰ. Σαραντίδης Ἀρχέλαος, *ἑ.ἀ.*, σσ. 54, 62. Ἡ Σινασός... [λεύκωμα]. Ἀθήνα 1924, σ. 13.

52. Ἰ. Σαραντίδης Ἀρχέλαος, *ἑ.ἀ.*, σσ. 62-63, ὅπου ἀποκαλεῖται «Ἐπιτροπὴ τοῦ Ἁγίου Νικολάου». Πρβλ. Ἡ Σινασός... [λεύκωμα], σ. 13. Βλ. καὶ Ἀρχεῖο Β. Ἀ. Μυστακίδου, *ἑ.ἀ.*

53. ΓΑΚ, Τ.Α. 157, σ. 1.

δλους τούς αντιπροσώπους κάθε κοινότητας ή αδελφότητα πρότεινε να σχηματισθεί σωματείο που θα έφερε την έπωνυμία «Μικτή τών Κοινοτήτων επί τής 'Ανταλλαγής 'Επιτροπή», με έδρα τή Νίγηδη. Είχε προγραμματίσει σχηματισμό κοινού ταμείου για τήν άνακούφιση τών άπόρων οικογενειών, έξεύρεση μέσων μεταφορής, και άκόμα λειτουργία ύγειονομικής ύπηρεσίας. Τέλος ή αδελφότητα πρότεινε τήν επικοινωνία τής ύπό συγκρότηση έπιτροπής με άλλα σωματεία, έξω άπό τήν τουρκική έπικράτεια, στήν 'Ελλάδα και στήν 'Αμερική, για να συμπαρασταθεί ή όμογένεια στο έργο τής ανταλλαγής. Τα στοιχεία που παρουσιάζει ή έπιστολή είναι βέβαια προγραμματικά, αλλά και ένδεικτικά τής ευρύτητας και τής άγάπης με τήν όποία έβλεπε ή αδελφότητα τα διάφορα φλέγοντα κοινωνικά θέματα⁵⁴.

Μέσα στα όρια τής συλλογικής προσπάθειας μπορεί να ένταχθεί και ή Μετοχική 'Εταιρία Σινασού. Συστήθηκε τό 1872 άπό τήν κοινότητα, με σκοπό να άπαλλάξει τούς κατοίκους άπό τήν τοκογλυφία και να θέσει στή διάθεσή τους έντοκα νόμιμα δάνεια. Στο πρώτο καταστατικό της φέρεται ως «Μετοχική 'Ανώνυμος 'Εταιρία 'Η Σινασός»⁵⁵. Οί έργασίες τής έταιρίας άρχισαν τόν 'Ιανουάριο του 1873. Τό πρώτο της κεφάλαιο έφθανε τīs 1500 λίρες. Τό ποσό αυτό άπαρτιζόταν άπό 300 μετοχές, άπό τīs όποιες τīs μισές θα έλάμβανε ή κοινότητα για λογαριασμό τών εκπαιδευτικών και φιλανθρωπικών καθιδρυμάτων, τīs δέ άλλες μισές θα έλάμβαναν οί κάτοικοι «καθώς και οί ξένοι εκ τών πέριξ πόλεων και χωρίων»⁵⁶. 'Η έταιρία συνέχισε τīs έργασίες της επί τετραετία αλλά, ένεκα κακής διαχειρίσεως, όχι με τα άναμενόμενα άποτελέσματα. 'Αποφασίσθηκε να λειτουργήσει με νέους όρους και νέα έπωνυμία: όνομάσθηκε πλέον «Μετοχική 'Εμπορική 'Εταιρία Σινασού»⁵⁷, αλλά και πάλι δέν εϋδοκίμησε, αυτή τή φορά εξαιτίας τής νομισματικής κρίσεως: ή σύναξη τών χρημάτων άπό τούς όφειλέτες της ήταν άδύνατη. Τό 1879 διορίσθηκε τριμελής έπιτροπή, με σκοπό τήν είσπραξη τών τόκων που όφειλαν οί

54. ΓΑΚ, Τ.Α. 114. 'Η έπιστολή ύπογράφεται άπό τούς: 'Α. Θεοφάνους, πρόεδρο, 'Α. Παλιγενίδη, αντιπρόεδρο, Β. Βλαχόπουλο, ταμία, Παπατωάννου, γεν. γραμματέα, και μέλη τούς: Κ. 'Αλεξιάδη, Κυπριανίδη, Κωνστ. Ν. Ρίζο, Β. Γ. Μακρόπουλο και Σεραφεϊμ Ρίζο.

55. ΓΑΚ, Τ.Α. 139, άρ. 23, 15-12-1872, σσ. 28-30.

56. ΓΑΚ, Τ.Α. 139, έ.δ., σ. 28. 'Ι. Σαραντίδης 'Αρχέλαος, έ.δ., σ. 63.

57. ΓΑΚ, Τ.Α. 139, άρ. 47, 1-6-1877, σ. 46. *Αύτ.*, σσ. 46-47, όλος ό κανονισμός τής νέας έταιρίας.

χρεώστες⁵⁸. Στις 21 Δεκεμβρίου 1883 υπογράφηκε τὸ πρακτικὸ τῆς ὀριστικῆς διαλύσεως τῆς⁵⁹.

Τζαλέλα (Τζεμίλ).

Στὸ πτωχὸ μικρὸ χωριὸ Τζαλέλα ἢ «Ἀδελφότης Ταξιαρχῶν» συμμετείχε στὶς ἐτήσιες δαπάνες γιὰ τὴν πληρωμὴ διδασκάλου· μαρτυρίες λειτουργίας τῆς ἀπὸ 1910-1916⁶⁰.

Γ' ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ ΝΕΑΠΟΛΕΩΣ

Νεάπολη (Νέβσεχιρ).

Στὴ Νεάπολη, νεόκτιστη πόλη μὲ ἑλληνικὸ στοιχεῖο ποὺ ἐκπροσωποῦσε σχεδὸν τὸ ἓνα τρίτο τοῦ συνολικοῦ πληθυσμοῦ, ἀπαντᾶται σύλλογος γιὰ τὸν ὁποῖο ἔχουν διασωθεῖ οἱ πληρέστερες ἀρχαιακὲς πηγές⁶¹. Ὁ σύλλογος αὐτός, μὲ τὴν ἐπωνυμία «Φιλεκπαιδευτικὴ Λέσχη Βασιλειᾶς», πρωτοσυστήθηκε τὸ 1866, ἀλλὰ «ἐνεκα καιρικῶν περιστάσεων» διαλύθηκε γρήγορα⁶². Μὲ τὴν ἀνασυστάσή τῆς, τὸ Μάϊο τοῦ 1872, ὑπέβαλε τὸ καταστατικὸ τῆς στὴ σχολικὴ ἐφορία καὶ κοινοποίησε τὸν σκοπὸ τῆς, ποὺ ἦταν ἡ ἴδρυση καὶ συντήρηση νηπιαγωγείου καὶ γενικὰ ἡ στήριξη τῆς παιδείας⁶³. Τὰ ἰδρυτικὰ μέλη τῆς λέσχης ὑπῆρξαν τὰ ἀκόλουθα: Ἀνέστης Χατζη-Ν. Φερεκδῆς, Κωνσταντῖνος Ἰω. Κουλλαλόγλους,

58. ΓΑΚ, Τ.Α. 139, ἀρ. 50, 26-2-1879, σ. 50.

59. ΓΑΚ, Τ.Α. 139, ἀρ. 58, 21-12-1883, σ. 54.

60. ΓΑΚ, Τ.Α. 189, 1-11-1910, φ. 44^ε, 1-4-1911, φ. 45^ε, 4-11-1914, φφ. 101, 102^ε, 1914-1916, φφ. 102^ε-103^ε.

61. Ἐξὶ κώδικες τῶν ΓΑΚ (στὰ ἑλληνικὰ καὶ στὰ καραμανλίδικα) διασώζουσι τὴν ἱστορία καὶ τὴ δράση τῆς λέσχης: α) ΓΑΚ, Τ.Α. 133, ἀντίγραφα ἐγγράφων καὶ λογοδοσίαι ἀπὸ 19 Μαΐου 1872-13 Ἰουνίου 1889. β) ΓΑΚ, Τ.Α. 134, καταστατικά, πρακτικά ἀπὸ 28 Μαΐου 1872-6 Ἰανουαρίου 1886. γ) ΓΑΚ, Τ.Α. 135, πρακτικά ἀπὸ 30 Μαΐου 1872 - 4 Ἰουλίου 1889. δ) ΓΑΚ, Τ.Α. 136, μητρῶο μελῶν ἀπὸ 3 Μαΐου 1872-26 Αὐγ. 1883. ε) ΓΑΚ, Τ.Α. 137, ταμειακὸ βιβλίο ἀπὸ 20 Μαΐου 1872 - 21 Ἰανουαρ. 1879. στ) ΓΑΚ, Τ.Α. 138, σημειώσεις χρεώσεων καὶ πιστώσεων ἀπὸ 29 Μαρτ. 1881 - 1 Ἰουλ. 1889. Δύο σημειώματα τοῦ κώδ. (σσ. 11, 180) ἀναφέρονται στὸ ἔτος 1892.

62. ΓΑΚ, Τ.Α. 133, 1-8-1883, σ. 99.

63. ΓΑΚ, Τ.Α. 133, ἀρ. 1, 19-5-1872, σ. 1.

Γρηγόριος Ίω. Ἐλευθερόπουλος, Ἰορδάνης Παπαϊωάννου, Λάζαρος Ίω. Πόντου, Ἰωάννης Ίω. Ἄθυρος, Κωνσταντῖνος Ν. Ἰωάννογλου, Γεώργιος Πρ. Ὠραιόπουλος, Γεώργιος Χατζη-Ν. Ἐπιτρόπου, Γεώργιος Σάββα Κουμουσκός⁶⁴. Στὸν κανονισμό, ποῦ ἔφερε χρονολογία 14 Μαΐου 1872, δηλώθηκαν εἰδικότερα ὁ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖο ἡ λέσχη ἐπρόκειτο νὰ ἐκπληρώσει τὸν σκοπὸ της, ἡ ὄργάνωσή της, ὁ τρόπος συλλογῆς τῶν ἀναγκαίων πόρων καὶ τὸ πρῶτο διοικητικὸ της συμβούλιο, τὸ ὁποῖο ἀπαρτίσθηκε ἀπὸ τοὺς: Κωνστ. Ίω. Ἀνθομελίδη, πρόεδρο, Πρόδρομο Γ. Μελάγιο, ἀντιπρόεδρο, Ί. Ίω. Ἄθυρο καὶ Κωνστ. Ν. Ἰωάννογλου, συμβούλους, Ἀ. Χατζη-Ν. Φερεκῦδη, γραμματέα, Γεώργ. Πρ. Ὠραιόπουλο, ταμία⁶⁵.

Ἀπὸ τίς πρωταρχικὲς μέριμνες τῆς λέσχης ἦταν ἡ ἐναρξη μαθημάτων, ἀπὸ τοὺς πρῶτους δὲ τακτικὸς ὁμιλητὲς ἀνέλαβαν νὰ διδάξουν: ὁ ἑλληνοδιδάσκαλος Φ.Π.Γ. Ἀριστόβουλος⁶⁶ ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία, ὁ Κωνστ. Ἀνθομελίδης καππαδοκικὴ ἱστορία, ὁ Γαβριήλ Π. Ἀρχαγγέλου⁶⁷ ἐκκλησιαστικὴ μουσικὴ, καὶ ὁ Πρ. Γ. Μελάγιος βιογραφία τοῦ Μ. Βασιλείου. Τὸ μάθημα τῆς ἱερᾶς κατηχήσεως, κατὰ προτροπὴ τοῦ ἁγίου Καισαρείας Εὐσταθίου Κλεοβούλου, καθιερώθηκε γιὰ τίς Κυριακὲς καὶ ἑορτές. Παράλληλα, ἀποφασίσθηκε καὶ ἡ διδασκαλία τῆς ὀθωμανικῆς γλώσσας⁶⁸. Στίς τακτικὲς συνελεύσεις τῆς λέσχης γίνονταν πάντα ἀναγνώσεις ἐφημερίδων καὶ σχόλια καὶ συζητήσεις γιὰ ὀρισμένους περικοπές, λαμβάνονταν δὲ ἀποφάσεις γιὰ ἀγαθοεργοὺς σκοποὺς⁶⁹. Ἀπὸ τίς πρῶτες ἐκδηλώσεις τῆς λέσχης ἦταν ἡ τέλεση ἐκκλησιαστικοῦ μνημοσύνου ὑπὲρ «τῆς

64. ΓΑΚ, Τ.Α. 133, ἀρ. 1, 19-5-1872, σ. 1.

65. ΓΑΚ, Τ.Α. 134, σσ. 1-7. Ὁ κανονισμὸς ἔχει γραφεῖ στὰ ἑλληνικὰ καὶ στὰ καραμανλικά.

66. Βιβλιογραφία γιὰ τὸν Φ. Π. Γ. Ἀριστόβουλο, βλ. Ἰωάννα Πετροπούλου, «Χειρόγραφα πρὶν τὸ 1922 στὸ Κέντρο Μικρασιατικῶν Σπουδῶν», *Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικῶν Σπουδῶν* 2 (1980), σ. 250. Βλ. καὶ τῆς ἰδίας, «Φίλιππου Ἀριστόβουλου, Ἀνθολόγιο. Θεολογικὴ Σχολὴ Χάλκης 1853-1856», *Αὐτ.*, 5 (1984-1985), σσ. 187 κ.ἑ.

67. Ὁ Γ. Π. Ἀρχαγγέλου ἦταν δάσκαλος, συνεργάτης τοῦ Φ. Π. Γ. Ἀριστόβουλου καὶ πατέρας τοῦ γιατροῦ Ἀρχαγγέλου Γαβριήλ, βλ. Ἀναστάσιος Μ. Λεβίδης, *Πραγματεία περὶ πολιτισμοῦ...*, σσ. 362-363. Γεώργιος Κουκίδης, *Ἡ Νεάπολις τῆς Καππαδοκίας, τὸ Νῆβ Σελρ*. Προεισαγωγικὸ σημεῖωμα Νίκου Ε. Μηλιώρη. Ἀθῆναι 1975, σσ. 94-99.

68. Γιὰ τὴν παράδοση τακτικῶν μαθημάτων, βλ. ΓΑΚ, Τ.Α. 134, ἀρ. 3, 11-6-1872, σ. 8, *Αὐτ.*, ἀρ. 4, 18-6-1872, σ. 8, καὶ ἀρ. 5, 2-7-1872, σ. 8.

69. ΓΑΚ, Τ.Α. 134, ἀρ. 123-182, ἀπὸ 13-4-1880 ἕως 6-1-1886, σσ. 48-63.

ψυχής του πολλαπλῶς εὐεργετήσαντος τὸ ἔθνος ἠθικῶς ἀειμνήστου [Κωνσταντίνου] ᾿Ασωπίου»⁷⁰.

Σημαντικὴ δωρεὰ τοῦ Λ. Π. ᾿Ωραιόπουλου ὑπὲρ τῶν πτωχῶν μαθητῶν συνδύασθηκε καὶ μὲ ὑπόσχεση ἀπὸ τὸν ἴδιο ὅτι θὰ διαθέτει ἐτήσια χορηγία ἀπὸ 5.000 γρόσια, σὲ περίπτωσιν συστάσεως καὶ συντηρήσεως νηπιαγωγείου. Γιὰ τὸ λόγο αὐτὸ ὁ Λ. Π. ᾿Ωραιόπουλος, ὡς «ἰδρυτῆς καὶ προστάτης τοῦ νηπιαγωγείου», ἀναγορεύθηκε «μέγας εὐεργέτης τῆς λέσχης»⁷¹. Τὸν Δεκέμβριον τοῦ 1872 κοινοποιήθηκε ἡ ἀπόφασις συστάσεως νηπιαγωγείου καὶ οἱ ὅροι λειτουργίας καὶ ἐποπτευσέως του. Σύμφωνανα μὲ τοὺς ὅρους αὐτοὺς, τὸ νηπιαγωγεῖο ἐτίθετο ὑπὸ τὴν ἐποπτεία τῆς σχολικῆς ἐφορίας· ἡ δαπάνη τῆς λειτουργίας του ἐπιβάρυνε τὴ λέσχη⁷².

Πρακτικὸ 9 ᾿Ιανουαρίου 1873 ἀνέφερε ὅτι ἡ λέσχη ἄνοιγε ἑκτακτὸ ἔρανον γιὰ τὴ λειτουργία τοῦ νηπιαγωγείου καὶ κατεχώριζε τὰ ὀνόματα τῶν δωρητῶν⁷³. Ὁ ἐπίτιμος πρόεδρος τῆς λέσχης ἅγιος Καισαρείας Εὐστάθιος ἔγραψε πρὸς τὸν Λέοντα Μελά στὴν ᾿Αθήνα νὰ μεριμνήσει γιὰ τὴν ὑπογραφή συμβολαίου μὲ τὴ νηπιαγωγὸ Ἑλένη Οἰκονομοπούλου⁷⁴. ἔτσι ἄρχισε ἡ κανονικὴ λειτουργία τοῦ νηπιαγωγείου, ἡ ὁποία διήρκεσε ἐπὶ μίᾳ τριετία⁷⁵. Γιὰ τὴ συντήρησή του καθὼς καὶ γιὰ τὴν ἀπόκτηση ἰδιαιτέρου οἰκήματος ἡ λέσχη ἀπέστειλε ἐκκλήσεις σὲ ἐπιφανεῖς Νεαπολίτες ἐντόπιους ἢ ἀπόδημους στὴν Κωνσταντινούπολη⁷⁶.

Στις 15 ᾿Ιουλίου 1873 ἀναδείχθηκε νέο διοικητικὸ συμβούλιον μὲ πρόεδρον τὸν Εὐθ. Γ. Βατάνη⁷⁷.

Κατὰ τὴ λογοδοσία τῆς πρώτης ἐτήσιας συλλογικῆς περιόδου ἀναφέρθηκαν: α) τὰ τακτικὰ δημόσια μαθήματα καὶ οἱ ὀμιλητές, β) ὀμιλίαις «ποι-

70. ΓΑΚ, Τ.Α. 134, ἀρ. 15, 7-12-1872, σ. 10, καὶ Ἀвт., ἀρ. 16, 10-12-1872, σ. 11.

71. ΓΑΚ, Τ.Α. 133, ἀρ. 49, 15-7-1873, σσ. 17-19 (ὅπου καταχωρίζεται ἐπιστολὴ 12-12-1872 τοῦ Λ. Π. ᾿Ωραιόπουλου), ΓΑΚ, Τ.Α. 135, ἀρ. 19, 27-12-1872, σ. 8.

72. ΓΑΚ, Τ.Α. 133, ἀρ. 24, 27-12-[1872], σ. 9, καὶ Ἀвт., ἀρ. 49, 15-7-1873, σ. 18.

73. ΓΑΚ, Τ.Α. 136, Πρακτικὸ (καραμανλίδικο) 9-1-1873, σ. 79.

74. ΓΑΚ, Τ.Α. 133, ἀρ. 31, 28-2-1873, σ. 11, καὶ Ἀвт., ἀρ. 32, 26-5-1873, σσ. 11-12. Τὴν ἐπιστολὴ πρὸς τὸν Λέοντα Μελά ἀνακοίνωσε ὁ Γ. ᾿Ασκητόπουλος, βλ. Κ.Μ.Σ. φάκ. 5. περιφ. Νεάπολης. Κώδικες Τ.Α. Νεάπολης. —Γιὰ τὸν μητροπολίτη Εὐστάθιο Κλεόβουλο, βλ. Κ.Μ.Σ. Μητροπολίται Καισαρείας..., σσ. 46-49, καὶ Κ.Μ.Σ. Ἰ. Κάλφογλου, Ἡ μονὴ Φλαβιανῶν..., τόμ. II, σσ. 479 κ.έ.

75. ΓΑΚ, Τ.Α. 133, 2-8-1883, σ. 99.

76. ΓΑΚ, Τ.Α. 133, ἀρ. 46, 27-6-1873, σ. 15. ΓΑΚ, Τ.Α. 135, ἀρ. 37, 28-6-1873, σ. 12.

77. ΓΑΚ, Τ.Α. 134, ἀρ. 38, 15-7-1873, σ. 18, ὅπου τὰ ὀνόματα καὶ τῶν ὑπολοίπων μελῶν τοῦ συμβουλίου: βλ. καὶ ΓΑΚ, Τ.Α. 133, ἀρ. 54, 21-8-1873, σ. 21.

κίλης ύλης» και τὰ ὀνόματα τῶν ὀμιλητῶν, γ) ἡ κίνηση τοῦ ἀναγνωστηρίου, καὶ δ) ὀνόματα καὶ ποσὰ διαφόρων δωρητῶν (Εὐθ. Γ. Βαϊάνης, Κωνστ. Ἀνθομελίδης, Ἰορδ. Χονδρόπουλος, Παρασκευᾶς Εὐστρ. Κοντόπουλος, Γαβριήλ Π. Ἀρχαγγέλου, Φ.Π.Γ. Ἀριστόβουλος, Ἰ. Ἰω. Ἄθωρος κ.ἄ.)⁷⁸. Ὁ ἀπολογισμὸς τῶν ἐργασιῶν τοῦ πρώτου ἔτους θεωρήθηκε σκόπιμο νὰ σταλεῖ στὸ προεδρεῖο τοῦ φιλεκαπαιδευτικοῦ συλλόγου Κωνσταντινουπόλεως «Μικρὰ Ἀσία». Ἡ λέσχη αὐτοχαρακτηριζόταν ὡς γνήσιο τέκνο τῆς «Μικρᾶς Ἀσίας»⁷⁹. Κοινοποιοῦσε δὲ στὸν ἴδιο σύλλογο ὅτι ὁ Λ.Π. Ὁραϊόπουλος, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν τακτικὴ ἐτήσια εἰσφορά του γιὰ τὴ συντήρηση νηπιαγωγείου, προσέφερε στὴν κοινότητα 40.000 γρόσια γιὰ νὰ ἀνεγερθεῖ παρθεναγωγεῖο «ἐκ βάρθρων» καὶ νηπιαγωγεῖο μὲ τὰ ἀπαραίτητα οἰκήματα, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ αἶθουσα γιὰ τὶς συνεδριάσεις τῆς λέσχης. Γιὰ τὸν ἴδιο σκοπὸ προσέφερε καὶ ὁ Μιχαὴλ Παπάζογλου 5.000 γρόσια⁸⁰.

Ὁ ΕΦΣΚ ζήτησε γενικὴ ἔκθεση γιὰ τὴν πνευματικὴ καὶ οἰκονομικὴ κατάσταση τοῦ δυτικοῦ τμήματος τῆς Καππαδοκίας (Νεαπόλεως, Σινασοῦ, Προκοπίου, Τζαλέλας, Ποταμίων, Ἰντζέσου καὶ Ἐνεχίλ). Μὲ τὴ σύσταση τοῦ ἐπίτιμου προέδρου τῆς λέσχης μητροπολίτη Εὐσταθίου πρὸς τὸν Φ.Π.Γ. Ἀριστόβουλο, συντάχθηκε ἡ ἔκθεση (7 Μαρτίου 1874)⁸¹, ἡ ὁποία ἀρχίζε μὲ τὴν ἐκπαιδευτικὴν κατάσταση τῆς Νεαπόλεως. Ἀναφερόταν: α) στὸ χρόνο τῆς ἰδρύσεως τῶν διαφόρων σχολείων, β) στὰ ὀνόματα τῶν ἐφόρων, τῶν διδασκάλων καὶ στὸ ποσὸ τῆς μισθοδοσίας των, γ) στὸν ἀριθμὸ τῶν μαθητῶν τοῦ κάθε σχολείου καὶ στὰ διδασκόμενα μαθήματα, δ) στὰ ποσὰ προσθέντων ἐκπαιδευτικῶν δαπανῶν καὶ στὴν πηγὴ χορηγήσεώς των, ε) σὲ στοιχεῖα σχετικὰ μὲ τὴ φοίτηση τῶν μαθητῶν καὶ τὴν κατάσταση τῆς βιβλιοθήκης τῆς ἑλληνικῆς σχολῆς. Ἐπισημαινόταν τέλος ἡ ἀνάγκη ἰδρύσεως καὶ ἄλλου νηπιαγωγείου καὶ ἡ ἔλλειψη κεντρικῆς ἀνωτέρας σχολῆς⁸². Ἀκολουθοῦσαν περιγραφές τῆς πνευματικῆς καὶ οἰ-

78. ΓΑΚ, Τ.Α. 133, ἀρ. 49, 15-7-1873, σσ. 16-18.

79. ΓΑΚ, Τ.Α. 135, ἀρ. 43, 23-8-[1873], σ. 13, βλ. καὶ ΓΑΚ, Τ.Α. 133, ἀρ. 55, 24-8-1873, σ. 21.

80. ΓΑΚ, Τ.Α. 133, ἀρ. 65, 22-12-1873, σ. 25.

81. ΓΑΚ, Τ.Α. 133, ἀρ. 68, 7-3-1874, σσ. 27-31. Πρβλ. καὶ ΓΑΚ, Τ.Α. 135, ἀρ. 63, 3-3-[1874], σ. 17. Γιὰ τὴν ἐνεργὸν συμμετοχὴ τοῦ Φ. Π. Γ. Ἀριστόβουλου στὴ σύνταξη τῆς ἐκθέσεως, βλ. ἐνδεικτικὰ Κ.Μ.Σ. Ἀρχεῖο Φ. Π. Γ. Ἀριστόβουλου 391, τόμ. Β', Ἀριστόβουλος πρὸς Σάββα Μιχαηλίδη Μήτογλου, ἀρ. ἐπιστολῆς χϋβ' (692), 16-11-1873, σσ. 23'-24', πρὸς Εὐστάθιο Κλεόβουλο, Αὐτ., ἀρ. ἐπιστολῆς ψια' (711), 6-3-1874, σσ. 30-31'.

82. ΓΑΚ, Τ.Α. 133, ἀρ. 68, 7-3-1874, σσ. 27-28.

οικονομικής καταστάσεως τοῦ ὑπολοίπου δυτικοῦ τμήματος τῆς ἐπαρχίας· τὰ στοιχεῖα εἶχαν ἀποσταλεῖ ἀπὸ τὶς ἀντίστοιχες κωμοπόλεις καὶ χωριά.

Κατὰ τὸν ἀπολογισμό τοῦ δευτέρου ἔτους, ἡ δραστηριότητα τῆς λέσχης ὑπῆρξε πτωχότερη σὲ σύγκριση μὲ τὴν προηγούμενη περίοδο· σὲ τοῦτο συνετέλεσαν ὁ βαρὺς χειμώνας, ὁ λιμὸς ποῦ ἐνέσκηψε καὶ ἡ ἐπακόλουθη δυστυχία· ἔτσι οἱ συνδρομὲς μειώθηκαν αἰσθητὰ καὶ δὲν στάθηκε δυνατό νὰ ἐπιτευχθεῖ ἡ ἀπόκτηση ἰδιαίτερου οἰκήματος γιὰ τὴ λειτουργία τοῦ νηπιαγωγείου. Ἀπὸ τὴ σχολικὴ ἐφορία ἐγιναν ἀνάλογα διαβήματα. Ὡστόσο τὰ δημόσια μαθήματα ἐξακολούθησαν⁸³. Ἀποφασίσθηκε, «διὰ τὸ ἐλεεινὸν τῶν περιστάσεων ἐκ τοῦ λιμοῦ», νὰ γραφεῖ ἐπιστολὴ πρὸς τὸν ἅγιο Καισαρείας καὶ νὰ δηλωθεῖ ἀφενὸς ἡ ἄθλια οἰκονομικὴ κατάσταση τῆς λέσχης, ἀφετέρου νὰ ζητηθεῖ, γιὰ τὸ ἔργο τῆς λέσχης ὑπὲρ τοῦ νηπιαγωγείου, ἡ θετικὴ συμπάρασταση τῶν γνωστῶν Κωνσταντινουπολιτῶν εὐεργετῶν Χρηστάκη Ζωγράφου καὶ Γεωργίου Ζαρίφη⁸⁴. Γιὰ τὸν ἴδιο σκοπὸ στάλθηκε ἐπιστολὴ καὶ πρὸς τὸν Γεώργιο Φιλιππίδη, στὴν Κωνσταντινούπολη, ὁ ὁποῖος προσέφερε σημαντικὴ δωρεά⁸⁵. Νὰ σημειωθεῖ ὅτι στὴν Κωνσταντινούπολη ὑπῆρχαν ἐκπρόσωποι τῆς λέσχης διορισμένοι ἀπὸ τὴν ἐφορία⁸⁶. Μετὰ τὸ τέλος τοῦ δευτέρου συλλογικοῦ ἔτους, στὸ νέο διοικητικὸ συμβούλιο συμμετεῖχαν οἱ: Γαβρ. Π. Ἀρχαγγέλου, πρόεδρος, Ἰάκωβος Κ. Βαϊάνης, ἀντιπρόεδρος, Λάζ. Ἰ. Ὠκεανίδης, γραμματέας, Μηνᾶς Δ. Κενάνογλους, ταμίας, καὶ παπα-Νεόφυτος, Ἰω. Κ. Λευκοφρύδης, Παρασκ. Εὐστρ. Κοντόπουλος, σύμβουλοι⁸⁷. Ἡ λέσχη, μὲ τὰ μέσα ποῦ διέθετε, ἀντιμετώπιζε τρομερὲς δυσχέρειες στίς ὁποῖες εἶχε προστεθεῖ καὶ ἡ ἀδιαφορία τοῦ κοινοῦ καὶ πρὸ πάντων τῶν μελῶν· θερμὲς συστάσεις γιὰ τὴν ἀναζωπύρωση τοῦ ἐνδιαφέροντος πρὸς τὴ λέσχη ἐγιναν ἀπὸ τὸν Φ.Π.Γ. Ἀριστόβουλο⁸⁸. Παράλληλα ἐγινε συμφωνία συνεργασίας μὲ τὴ σχολικὴ ἐφορία γιὰ τὴ λειτουργία ὄχι μόνο τοῦ νηπιαγωγείου, ἀλλὰ καὶ τοῦ παρθεναγωγείου⁸⁹.

Οἱ ἀνώμαλες περιστάσεις, ἡ ἀνεπάρκεια πόρων ποῦ ἐπέφερε ὁ ρωσο-

83. ΓΑΚ, Τ.Α. 133, ἀρ. 76, 2-6-1874, σσ. 33-37.

84. ΓΑΚ, Τ.Α. 135, ἀρ. 84, 30-9-1874, σ. 23. Ὀλόκληρη ἡ ἐπιστολὴ, ΓΑΚ Τ.Α. 133, ἀρ. 82, 30-9-1874, σσ. 40-41. Βλ. καὶ *Αὐτ.*, ἀρ. 93, 3-6-1875, σ. 47.

85. ΓΑΚ, Τ.Α. 133, ἀρ. 86, 18-10-1874, σ. 43, ΓΑΚ, Τ.Α. 135, ἀρ. 96, 16-1-1875, σ. 27.

86. ΓΑΚ, Τ.Α. 135, ἀρ. 83, 22-9-1874, σ. 23.

87. ΓΑΚ, Τ.Α. 133, ἀρ. 77, 2-6-1874, σ. 37.

88. ΓΑΚ, Τ.Α. 135, ἀρ. 97, 26-1-1875, σ. 27.

89. ΓΑΚ, Τ.Α. 135, ἀρ. 98, 15-2-1875, σ. 27, καὶ *Αὐτ.*, ἀρ. 118, 16-12-1875, σ. 31.

τουρκικός πόλεμος 1877-1878, νέκρωσαν τη δραστηριότητα της λέσχης, ή όποια, μετά την παροδική της διάλυση, επανασυστήθηκε τό 1879 με σκοπό μονάχα φιλεκπαιδευτικό και όχι, όπως κατά την πρώτη της σύσταση, με σκοπό συνάμα φιλανθρωπικό και εκπαιδευτικό⁹⁰. Όστόσο συνέχισε σποραδικά και τη φιλανθρωπική της δράση. Στη νέα περίοδο αναθεωρήθηκε ό κανονισμός της⁹¹ και συνεχίσθηκε με τόν ίδιο ρυθμό ή προηγούμενη δραστηριότητά της. Τά οικονομικά όμως προσκόμματα και πάλι δέν έλειψαν. Από τούς πόρους της, πλύν τών τακτικών συνδρομών και δωρεών, ήταν και τά έντοκα δάνεια. Τό μεγαλύτερο πρόσκομμα προερχόταν από την μη έκκαθάριση τών λογαριασμών από τούς χρεώστες οί όποιοι κλήθηκαν να έξοφλήσουν τό χρέος τούς⁹². Νέα δωρεά τού Λ. Π. Ωραιόπουλου ήλθε να ένισχύσει τά οικονομικά τής λέσχης⁹³, συζητήθηκε δέ ή προσοδοφόρα χρήση τών χρημάτων τού ταμείου της⁹⁴. Μέλος τής λέσχης, ό Γεώργιος Άνανίου Τορούνογλου, δώρισε σ' αυτήν μικρό οικόπεδο και έργαστήριο στην αγορά. Ό δωρητής έλαβε δίπλωμα «προστάτου τής λέσχης», σύμφωνα με τόν κανονισμό⁹⁵. Στίς 31 Αύγουστου 1882, σέ έπιστολή πρós τόν ευεργέτη Ίωάννη Γ. Βαϊάνη, ή λέσχη ανακοίνωσε ότι «άν και βραδεί αλλά στερρω και μεμετρημένω τω βήματι ευθύ βαδίζει πρós τόν σκοπόν αυτής»⁹⁶. Τά μέλη της όμως με την πάροδο τών χρόνων λιγότευαν⁹⁷. Τόν Αύγουστο τού 1883 ύποβάλλεται, κατ' άπαιτηση τής κοσμητείας τής «Φιλεκπαιδευτικής Λέσχης τών Μικρασιατών σπουδαστών» στην Άθήνα, έκθεση τής «Βασιλειάδος», με στοιχειά εκπαιδευτικά, γλωσσικά, πολιτιστικά, πληθυσμιακά, κοινωνικά κ.ά. για τίς κοινότητες Νεαπόλεως, Σινασού, Προκοπίου (Ούργκιούπ), Ίντζέσου,

90. ΓΑΚ, Τ.Α. 133, 2-8-1883, σ. 99.

91. Τόν αναθεωρημένο κανονισμό (στά έλληνικά και καραμανλίδικα) βλ. ΓΑΚ, Τ.Α. 134, 14-2-1880, σ. 38-44. Αύτ., σ. 38, σφραγίδα: Στην περιφέρεια «Η έν Νεαπ. τής Καππαδ. Φιλεκπ. Λέσχη Βασιλειάς». Στο κέντρο ή εικόνα τού Μ. Βασιλείου και κάτω «αωοβ'». Άριστερά τής εικόνας «ΑΓ» και δεξιά «ΒΛ» (δηλαδή Άγιος Βασίλειος).

92. ΓΑΚ, Τ.Α. 135, άρ. 140, 7-2-1880, σ. 36, άρ. 154, 30-3-1880, σ. 40, άρ. 160, 27-4-1880, σ. 43, άρ. 163, 14-5-1880, σ. 44, και άρ. 175, 11-10-1880, σ. 48.

93. Πρβλ. ΓΑΚ, Τ.Α. 133, άρ. 112, 29-6-1880, σ. 60.

94. ΓΑΚ, Τ.Α. 135, άρ. 216, 27-8-1881, σ. 65.

95. ΓΑΚ, Τ.Α. 135, άρ. 248, 11-6-1882, σ. 73, άρ. 283, 4-1-1883, σ. 82, άρ. 290, 11-2-1883, σ. 84.

96. ΓΑΚ, Τ.Α. 133, άρ. 171, 31-8-1882, σ. 88.

97. Πρβλ. ΓΑΚ, Τ.Α. 136, μητρωό μελών τών έτών 1872-1874, 1880-1883.

Ἐνακοῦ, Ζήλων καὶ Μαλακοπῆς⁹⁸. Γιὰ νὰ ἐξασφαλισθοῦν μόνιμοι πόροι, ἀποφασίσθηκε νὰ ἀγορασθεῖ προσοδοφόρο κτῆμα. Ὁ ἀντιπρόεδρος Δημήτριος Νικολάου ἀνέλαβε τὴν ἀγορὰ αὐτή. Δύο κτῆματα γιὰ ἐκμετάλλευση ἀγοράσθηκαν τὸν Δεκέμβριο τοῦ 1883⁹⁹. Νέα δωρεὰ τοῦ Γ. Α. Τορουνόγλου (κτῆμα ἀξίας περίπου 15 λιρῶν) προστέθηκε στὶς προηγούμενες¹⁰⁰.

Παράλληλα μὲ τὴ «Βασιλειάδα» στὸ Νέβσεχιρ, ἐπὶ μικρὸ, ὅπως φαίνεται, διάστημα, λειτούργησε ἡ λέσχη «Ἰνδικτιάς» (1879)· «συστηθεῖσα ... ἐξ ἰδιοτροπίας μάλλον, ἐπειδὴ μία ὑπερήρκει ..., σχεδὸν τὸν αὐτὸν προτίθεται σκοπὸν εἰς τὰ αὐτὰ τε καὶ αὐτὴ ἐπὶ τοῦ παρόντος περιοριζομένη»¹⁰¹. Τὰ δύο σωματεῖα, «Βασιλειὰς» καὶ «Ἰνδικτιάς», ἐξέφρασαν τὴ διάθεση συνεργασίας¹⁰². Στὴν πρόταση ὅμως τῆς «Βασιλειάδος» γιὰ συνένωση τῶν δύο λεσχῶν, ἡ «Ἰνδικτιάς» ἐπανελημμένα ἀρνήθηκε μὲ τὴ δικαιολογία ὅτι δὲν θὰ ἦταν σύμφωνη ἢ πλειοψηφία¹⁰³.

Τὸ 1884 καὶ οἱ δύο λέσχες ἀνέλαβαν, ἢ κάθε μία χωριστά, νὰ συνεισφέρουν γιὰ τὴ συντήρηση τοῦ νεοδρύτου παρθεναγωγείου¹⁰⁴.

Τὸ 1885 ἡ λέσχη «Βασιλειὰς» συνέχιζε τὶς ἐργασίες τῆς μέσα σὲ οἰκονομικὲς ἀντιξοότητες: «Καίτοι δὲ πάντῃ ἀντίξοοι αἱ περιστάσεις, ἀλλὰ καὶ οὐ κωφεύομεν καὶ εἰς τὰς τυχούσας ἀνάγκας τῆς ἀγαπητῆς ἡμῶν πατρίδος, κατὰ τὸ ἤμισυ νῦν οἰκονομοῦντες τὰ ἔξοδα τοῦ οὐ πρὸ πολλοῦ συστάντος νηπιαγωγείου...», ἔγραφε πρὸς τὸν ἱερέα Ἰωάννη Εὐμολπίδη στὴν Κωνσταντινούπολη¹⁰⁵. Τὸ 1889, σὲ ἀπαντητικὴ ἐπιστολὴ πρὸς τὴν τοπικὴ σχολικὴ ἐφορία, ἀνέφερε ὅτι ἡ ἔσχατη ἔνδεια στὴν ὁποία περιῆλθε δὲν τῆς ἐπέτρεπε νὰ ἀνταποκριθεῖ στὰ προτεινόμενα αἰτήματα: «... μετὰ λύπης ἀναγκάζεται τὸ διοικητ. συμβούλ. νὰ γνωστοποιήσῃ ὅτι, καίτοι κατὰ τὴν οὐχὶ πολὺ προηγήθεισαν ἐποχὴν, ὅτε ἠδύορει ἡ Λ[έσχη] ἡμῶν, κατὰ τὸ ἐνὸν συνέδραμεν ἀναλόγως εἰς τὰς προσδεούσας καιρικὰς

98. ΓΑΚ, Τ.Α. 133, 2-8-1883, σσ. 98-101.

99. ΓΑΚ, Τ.Α. 135, ἀρ. 317, 1-12-1883, σ. 91.

100. ΓΑΚ, Τ.Α. 135, ἀρ. 334, 8-8-1884, σ. 95.

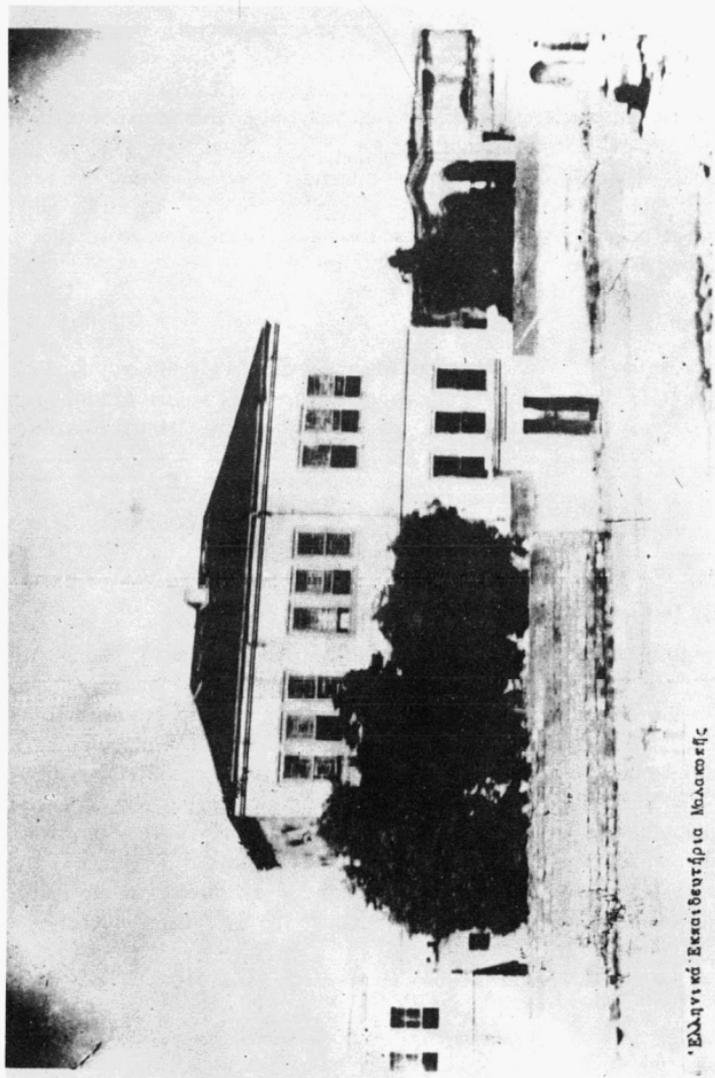
101. ΓΑΚ, Τ.Α. 133, 2-8-1883, σ. 99. Ἀπτ., σ. 70, ἀπομίμηση σφραγίδας: ὄμοιδής. Στὴν περιφέρεια «Ἡ ἐν Νεαπόλει τῆς Καππαδοκίας λέσχη Ἰνδικτιάς» στὸ κέντρο «1879».

102. ΓΑΚ, Τ.Α. 135, ἀρ. 160, 27-4-1880, σ. 43. Πρβλ. καὶ Ἀπτ., ἀρ. 199, 8-4-1881, σ. 55.

103. ΓΑΚ, Τ.Α. 135, ἀρ. 260, 29-8-1882, σ. 76, ἀρ. 345, 11-1-1885, σ. 97, καὶ ἀρ. 346, 22-1-1885, σ. 97.

104. ΓΑΚ, Τ.Α. 135, ἀρ. 329, 9-5-1884, σ. 94.

105. ΓΑΚ, Τ.Α. 133, 25-6-1885, σ. 108.

Ἑλληνικά Ἐκπαιδευτήρια Μαλακοπῆς

Ἑλληνικά Ἐκπαιδευτήρια Μαλακοπῆς. (Φωτογραφικὸ Ἀρχεῖο Κ. Μ. Σ.).

χρείας τῆς ἀγαπητῆς πατρίδος, τώρα ... πάσχουσιν ἐσχάτην ἔνδειαν καὶ χρηματικὴν ἀνέχειαν ἀναχαιτίζεται μετ' ἐγκαρδίου ἄλγους τῆς προτεινομένης ἀγαθοεργίας»¹⁰⁶. Εἶναι φανερό ὅτι ἡ λέσχη ἐβaine πλέον πρὸς τὴ διάλυσή της.

Σχετικὰ μὲ τὴ συντεχνιακὴ κίνηση Νέβσεχιρ, χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ μαρτυρία ἀπὸ πιστωτικὸν καραμανλίδικο κώδικα, ὅπου, μεταξὺ ὀνομάτων ἰδιωτῶν, ἀναφέρονται ὀνόματα συντεχνιτῶν χωρὶς τάξιν χρονολογικὴν (ἀπὸ 1864-1903). Οἱ συντεχνίτες κατατάσσονται στὶς ἀκόλουθες κατὰ σειρά συντεχνίες: ραφτῶν, γεμενιτζήδων, βαφέων, ψιλικατζήδων, καϊκτζήδων, χρυσοχῶν, κουρέων, μελισσοκόμων¹⁰⁷.

Μαλακοπή.

Ἡ «Φιλόπτωχος Ἀδελφότης Ἡ Μαλακοπή» μὲ γενναία χορηγία ἐξασφάλισε γιὰ τὴν κοινότητα εὐρύχωρο κτήριο, ὅπου στεγάσθησαν ἡ ἀστική σχολή, τὸ παρθεναγωγεῖο καὶ τὸ νηπιαγωγεῖο. Ἡ σχετικὴ ἀπόφαση εἶχε ληφθεῖ τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 1888¹⁰⁸.

Δ' ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ ΓΚΕΛΒΕΡΙ

Γκέλβερι (Κελλίβαρα, Καρβάλη).

Στὸ φημισμένο γιὰ τὰ λαξευτὰ του κτίσματα τουρκόφωνο Γκέλβερι, τοπικὲς σωματειακὲς ὀργανώσεις ἀποτελοῦν κατὰ πρῶτον οἱ συντεχνίες. Ὁ Ἰ. Ἀκακιᾶδης καταγράφει συγκεκριλατωτικὰ τὴν ἱστορία τεσσάρων συντεχνιῶν τῆς κοινότητος: α) τὴ συντεχνία τῶν γεωργῶν «Δήμητρα» (1887), στὴν ὁποία συμμετεῖχαν ὅλα τὰ μέλη τῆς γεωργικῆς οἰκογένειας Χατσάτογλου ποὺ κατεῖχε μεγάλες ἐκτάσεις γῆς, β) τὴ συντεχνία τῶν κεραμῶν «Κέραμος», ποὺ κάθε χρόνο τὴν ἡμέραν τῆς ἐορτῆς τῶν Φώτων ὀργανῶνε ἐβδομαδιαία ἐκθεσὴ διαφόρων εἰδῶν ἀγγειοπλαστικῆς στὸ προαύλιον τῆς ἐκκλησίας Ἀγίου Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου, γ) τὴ συντεχνία τῶν λαδάδων «Ὁμόνοια» (1890), στὴν ὁποία συμμετεῖχαν ὡς μέλη καὶ πολλοὶ

106. ΓΑΚ, Τ.Α. 133, 25-2-1889. σ. 110.

107. ΓΑΚ, Τ.Α. 115, σσ. 1-15.

108. ΓΑΚ, Τ.Α. 346, 12-10-1888, σ. 345. Κ.Μ.Σ. Ἀναστάσιος Μ. Λεβίδης, *Πραγματεία περὶ πολιτισμοῦ...*, σ. 422.

Ἐπιστολικό δελτάριο τῆς φιλεκπ. ἀδελφότητος Καρβάλης «Ναζιανζός».
(Φωτογραφικὸ Ἄρχειο Κ.Μ.Σ.).

Γκελβεριώτες λαδέμποροι της Κωνσταντινουπόλεως, δ) την ισχυρή και καλά οργανωμένη συντεχνία των σιδηρουργών «Ήφαιστος». Καί τὰ τέσσερα αὐτὰ ἐπαγγελματικά σωματεῖα τὸ 1909 συγχωνεύθηκαν μετὰ τὴν «Φιλικεπαιδευτικὴν Ἀδελφότητα Ναζιανζός»¹⁰⁹.

Ἐκτὸς ἀπὸ τίς συντεχνίες, τοπικὸ σωματεῖο ὑπῆρξε καὶ ἡ ἀδελφότητα Ἁγίου Κωνσταντίνου. Ἀντίγραφο λογαριασμῶν, καταχωρισμένο σὲ κοινοτικὸ κώδικα Γκέλβερι πού διασώζεται στὸ Κ.Μ.Σ., ἀναφέρεται στὴν τοπικὴ αὐτὴ ἀδελφότητα. Ὁ τίτλος τοῦ ἀντιγράφου στὰ ἑλληνικά: «Πιστὸν ἀντίγραφον τῶν λογαριασμῶν τῆς ἀδελφότητος Ἁγίου Κωνσταντίνου ληφθὲν ἐκ τοῦ παρὰ τῷ εἰδικῷ ἐπιτρόπῳ Ἀνέστη Καπλάνογλου ἐπισήμου καταστήχου»¹¹⁰. Στὸ τέλος σημειώνεται στὰ καραμανλίδικα ὅτι ὁ Καπλάνογλου ἔδωσε ἐνυπόγραφη ἀπόδειξη γιὰ τὸ ποσὸ τῶν 83.891,50 γροσίων πού κατεῖχε καὶ πού ἀνήκαν στὴν ἀδελφότητα¹¹¹.

Ἡ «Φιλικεπαιδευτικὴ Ἀδελφότης Ναζιανζός» (1884), ἂν καὶ εἶχε ἔδρα τῆς τὴν Κωνσταντινούπολη, πρέπει νὰ ἀναφερθεῖ ἐδῶ, γιατί στὴ διοίκησή τῆς συμμετεῖχαν καὶ μέλη τῆς κοινότητος. Τὰ ἐκπαιδευτήρια Γκέλβερι διοικοῦσαν δύο ἐφορίες· ἡ μία κεντρικὴ μετὰ ἔδρα τὴν Κωνσταντινούπολη καὶ ἡ ἄλλη ἐπιτόπια μετὰ ἔδρα τὸ Γκέλβερι. Ἐκτὸς ἀπὸ τὰ ἐφορευτικὰ τους καθήκοντα, οἱ δύο ἐφορίες, ἰσότιμες καὶ ἀλληλένδετες, ἀσκοῦσαν καὶ τὰ καθήκοντα μελῶν τοῦ διοικητικοῦ συμβουλίου τῆς φιλικεπαιδευτικῆς ἀδελφότητος «Ναζιανζός»¹¹². Ἡ ἀδελφότητα, μετὰ τὴ βοήθεια τῆς τοπικῆς ἐφορίας πού ἐπεσήμεαινε τίς ἀνάγκες τῆς κοινότητος, προσέφερε ὡς τοὺς χρόνους τῆς ἀνταλλαγῆς πολὺτιμες ὑπηρεσίες. Αὐτὴ ἀπέστελλε διδασκάλους ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη γιὰ τὴν ἐπὶ ἀνδρῶν τῶν σχολείων καὶ ἐξεύρισκε τοὺς ἀναγκαίους πόρους γιὰ τὴ λειτουργία τους¹¹³.

109. Ἰωάννης Ἁ. Ἀκακιάδης, *Ἡ Καρβάλη Ναζιανζοῦ καὶ ὁ βίος Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου. Γεωγραφικὴ καὶ ἱστορικὴ περιγραφή μετὰ ἀρχαιοτήτων καὶ τῶν περὶ χωρίων*. Ἐν Ἀθήναις 1928, σσ. 78-80.— Κατὰ τὸν Γ. Δοπρίδη, οἱ ὀνομασίες τῶν συντεχνιῶν «Δήμητρα», «Κέραμος», «Ὁμόνοια» καὶ «Ήφαιστος», δὲν ἀνταποκρίνονται στὴν πραγματικότητα καὶ εἶναι ἐπινοήσεις τοῦ Ἱ. Ἀ. Ἀκακιάδου, βλ. Γιάννης Γ. Δοπρίδης, *Τρεῖς Καππαδοκικὲς πολίχνες Καρβάλη - Ναζιανζός - Ἀριανός. Ἱστορικο - γεωγραφικὰ σημεῖα* (δακτύλογραφημένο). Κ.Μ.Σ. Καπ. 131, Α/Α 487, σ. 34.

110. Κώδ. 2/1 Γκέλβερι τοῦ Κ.Μ.Σ., φ. 36.

111. Τὸ ἀντίγραφο (χωρὶς ἡμερομηνία) ἐπικυρώνεται ἀπὸ τοὺς ἐξῆς τέσσερις ὑπογράφοντες: Χ. Σ. Ἀνδρεάδης, Χατζη-Ἀθ. Ρουμλόγλου, Ἱ. Π. Ἰωσηφίδη καὶ Γ. Δοπρίδη.

112. *Γενικὸς κανονισμὸς τῶν ἐκπαιδευτηρίων τῆς ἑλληνορθόδοξου κοινότητος Καρβάλης - Κέλβερι ἐπαρχίας Ἰκονίου*. Ἐν Κωνσταντινουπόλει 1911, σ. 7.

113. Ἱ. Ἀ. Ἀκακιάδης, *ἑ.δ.*, σσ. 75-78, 80-82. Πρβλ. καὶ Ἑλένη Σ. Καρατζᾶ, *Καππαδοκία. Ὁ τελευταῖος ἑλληνισμὸς τῆς περιφέρειας Ἀκσερά Γκέλβερι (Καρβάλης)* [Ἀθήνα 1985], σσ. 224-226.

ΚΥΡΙΑΚΗ ΜΑΜΩΝΗ
Ε' ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ ΝΙΓΔΗΣ

Νίγη.

Στην τουρκόφωνη έμπορικότετη Νίγη, ή άπαιδευσία τών όλιγάριθμων Έλλήνων κατοίκων συνέτεινε στην πνευματική όπισθοδρόμηση τής κοινότητας.

Μετά την άνακήρυξη τού νεοτουρκικού συντάγματος και την έξαγγελία εύνοϊκών μέτρων ύπέρ τής πνευματικής, θρησκευτικής και κοινωνικής άναβίωσης τών μικρασιατικών κοινοτήτων, ιδρύθηκε ή «Φιλεκπαιδευτική και Φιλόπτωχος Άδελφότης 'Η Έλπις» (1909). Σκοπός τής ήταν ή «προαγωγή τών κοινοτήτων Νίγδης, Καγιάπασι και περιχώρων», και ή περίθαλψη και προστασία τών ένδεών. Ειδικότερα, στόχος τής ήταν ή στήριξη τών ύπαρχόντων έκπαιδευτηρίων, ή ίδρυση νέων, μεταξύ τών όποιών και κεντρικού γυμνασίου, ή σύσταση άναγνωστηρίων και βιβλιοθηκών καθώς και ή έξεύρεση καταλλήλων επαγγελμάτων για τούς άνέργους¹¹⁴. Σε έπιστολή τής πρós την «Άνατολή» τής Άθήνας, «'Η Έλπις» ζήτησε την πραγμάτωση δύο αίτημάτων τής: άφενός την άνέγερση κεντρικού παρθεναγωγείου στη Νίγη, άφετέρου, για την έθνικοθρησκευτική διαπαιδαγώγηση και για τή σύφιξη τών δεσμών τής συνεργασίας και σύμπνοιας μεταξύ τών «35 κοινοτήτων, όλων, πλην τής Νίγδης, την πάτριον συνδιαλεγόμενων», ζήτησε να άποσταλεί στην κοινότητα τουρκομαθής ίεροκήρυκας¹¹⁵. 'Η άπάντηση τής «Άνατολής» στο πρώτο αίτημα ήταν ούσιαστικά άρνητική¹¹⁶. Δυστυχώς δέν ύπάρχουν άλλες ειδήσεις για τή λειτουργία τής αδελφότητας αυτής στην περιφέρεια ή όποια «έμεινε ύπό τε πνευματικήν, θρησκευτικήν έποψιν έν τόνον βαθει ληθάργω και έν τοιαύτη πρós πάν τό πάτριον άδιαφορία, ώστε ήτο πιθανή πλέον βαθμιαία ήθική και ύλική παράλυσις καταλήγουσα εις τελείαν άπόσβεσιν έθνικής ύποστάσεως»¹¹⁷.

114. Κανονισμός τής Φιλεκπαιδευτικής και Φιλοπτόχου Άδελφότητος «'Η Έλπις» Νίγδης, Καγιάπαση και περιχώρων. Τυπ. Ά. Χρηστίδου. Κωνσταντινούπολις 1909, σ. 3. Άύτ., σ. 10, τά μέλη τού πρώτου διοικητικού συμβουλίου, με πρόεδρο τόν άρχιερατικό έπίτροπο τού άγιου 'Ικονίου παπα-Άπόστολο και γεν. γραμματέα τόν Ά. 'Ιωαννίδη.

115. Παπα-Άπόστολος Π. Μακρόπουλος (.), πρόεδρος, Ά. 'Ιωαννίδης, γεν. γραμματέας, πρós Α, ΒΕΑΑ, Α 201, 25-2-1909, σ. 2.- Κατά την Μ. Μερλιέ, έ.ά., σ. 58: «Τής Νίγδης τά χωριά είχαν αυτό τό περίεργο, να είναι άλλα έλληνόφωνα, άλλα τουρκόφωνα και άλλα άνάμικτα».

116. Πρβλ. ΒΕΑΑ, κώδ. ΑΔ, 11-3-1909, σ. 5.

117. ΒΕΑΑ, Α 201, έ.ά., σ. 1. Άύτ., σφραγίδα: Στην περιφέρεια «Φιλεκπαιδευτική και Φι-

Ἄξος (Ναξός, Χασάκιος).

Οἱ Ἕλληνες κάτοικοι τῆς Ἄξου, εὐάριθμοι, ἀλλὰ ἀμαθεῖς καὶ ἀπαιδευτοί, προσπάθησαν νὰ δημιουργήσουν τὴ δική τους ἐπιτοπία σωματειακὴ κίνηση.

Ἀπὸ καραμανλίδικο κώδικα τῶν ΓΑΚ ἀντλοῦμε μαρτυρίες γιὰ τὴ σύσταση ἀδελφότητος Ἄξενῶν τὸ 1895. Ὁ ἀκριβὴς τίτλος τῆς δὲν ἀναφέρεται. Στὴ σφραγίδα τῆς, χαραγμένη, ὅπως πιθανολογεῖ ὁ Γ. Μαυροχαλυβίδης, ἀπὸ Τοῦρκο χαρακτὴ πού δὲν θὰ ἤξερε ἑλληνικά, διαβάζομε: «ΑΔΕΛΦΟΝΗ + ΠΕΔΙΟΝ ΑΞΟ 1895», ἀντὶ ἀσφαλῶς «Ἀδελφότης Παιδίων Ἄξου»¹¹⁸. Σύμφωνα μετὰ τὸ πρῶτο πρακτικὸ τῆς (18 Νοεμβρίου 1895), στὴ σύστασή τῆς πρωτοστάτησαν ἑξὶ πατριῶτες, οἱ: Χατζη-Σταύρης Χατζη-Ἡλία ὄγλου, Σάββας Δεφετὸς ὄγλου, Εὐθύμιος Ἀβραάμ ὄγλου, Σαμουὴλ Κώστη ὄγλου, Θεόδωρος Κελ-Κυριακὸς ὄγλου, Ποτὸς Σιουλλοῦ Θωμᾶ ὄγλου¹¹⁹. Αὐτοὶ ἀποτελέσαν τὸ πρῶτο διοικητικὸ συμβούλιο ἢ δημογεροντία. Στὸν κώδικα καταχωρίζεται καὶ καταστατικὸ ἀποτελούμενο ἀπὸ 37 ἄρθρα¹²⁰. Κατὰ τὸ πρῶτο ἄρθρο, σκοπὸς τῆς ἀδελφότητος ἦταν ἡ δημιουργία σταθεροῦ ἀποθεματικοῦ κεφαλαίου γιὰ τὶς ἐκπαιδευτικὰς ἀνάγκας τῆς κοινότητος¹²¹. Τὸ διοικητικὸ συμβούλιο ἀνελάμβανε τὴν ἐποπτεία τῶν σχολείων καὶ τῶν δασκάλων· στὶς μηνιαῖες συνεδρίες του ἔπρεπε νὰ καταγράφει τὰ συλλεγόμενα ἔσοδα¹²². Οἱ πρῶτες εἰσφορὲς ὑπῆρξαν γενναιοδωρες, προέρχονταν δὲ τόσο ἀπὸ ἐντόπιους ὅσο καὶ ἀπὸ ἀπόδημους Ἄξενούς¹²³. Δυστυχῶς ὁμως οἱ ἐργασίαι τῆς ἀδελφότητος δὲν διήρκεσαν πολὺ. Ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος οἱ διαφωνίαι τῶν ἐνοριτῶν τῶν τριῶν ἐνοριῶν, γιὰ τὸν τόπο πού ἔπρεπε νὰ προτιμηθεῖ γιὰ τὴν ἀνέγερση σχο-

λόπωνχος Ἀδελφότης Ἡ Ἑλπίς» στὸ κέντρο, ἀπὸ πάνω πρὸς τὰ κάτω: παράσταση δύο ἐνωμένων χερῶν, «Νιγδης-Καγιάπασι καὶ περιχώρων 1909».

118. Βλ. σφραγίδα, ΓΑΚ, Τ.Α. 277, σσ. 5β, 6α, 7α καὶ ἄλλοῦ. Περιγραφὴ τῆς σφραγίδας, βλ. Γεώργιος Μαυροχαλυβίδης, Ἡ Ἄξος, τόμ. Α', Ἀθήνα 1957 (δακτυλογραφημένο), Κ.Μ.Σ. Καπ. 68α/54α, σ. 175.

119. ΓΑΚ, Τ.Α. 277, σ. 1. Τὰ ὀνόματα δίνονται ὅπως ἀκριβῶς ἀπαντῶνται στὸ κείμενο τοῦ πρακτικοῦ. Ὁλόκληρο τὸ πρακτικὸ μετὰ τὶς ὑπογραφάς, Ἀὐτ., σσ. 1-2α. Μετάφρασή του, βλ. Γ. Μαυροχαλυβίδης, ἔ.ἀ., σσ. 167-169.

120. ΓΑΚ, Τ.Α. 277, σσ. 2β-5β. Μετάφρασή του, βλ. Γ. Μαυροχαλυβίδης, ἔ.ἀ., σσ. 169-175.

121. ΓΑΚ, Τ.Α. 277, σ. 2β. Γ. Μαυροχαλυβίδης, ἔ.ἀ., σ. 169.

122. ΓΑΚ, Τ.Α. 277, σ. 5β. Γ. Μαυροχαλυβίδης, ἔ.ἀ., σσ. 174-175.

123. ΓΑΚ, Τ.Α. 277, σσ. 6α-7β. Γ. Μαυροχαλυβίδης, ἔ.ἀ., σ. 175.

Σφραγίδες καππαδοκικών συλλόγων.
(ΓΑΚ και Ἄρχαιο «Ἀνατολῆς»).

λείου, και ή ελλειψη άκόμα κατάλληλης ήγεσίας, είχαν συνέπεια τήν άπονέκρωσή της. Ένα μέρος άπό τά κεφάλαιά της άποτέλεσαν τόν πυρήνα για νά άνεγερθεί τó 1901 κοινοτικό χάνι, και τó άλλο μέρος παραδόθηκε με τόκο στούς Άξενούς άδελφούς Παυλίδη πού έμπορεύονταν στό Καραμάν. ΈΗ άδελφότητα άναβίωσε στό Έκόνιο με τήν έπωνυμία «ΈΗ Άγία Μακρίνα» και με πρωτεργάτη τόν Γ. Μαυροχαλυβίδη¹²⁴.

Σαζάλτσα.

Έκτός άπό τήν άδελφότητα πού είχαν ίδρύσει οί άπόδημοι τής Σαζάλτσας στήν Κωνσταντινούπολη, λειτούργησε και τοπική άδελφότητα στήν κοινότητα. Κοινοτικός καραμανλίδικος κώδικας Σαζάλτσας τού Κ.Μ.Σ. επιγράφεται κατά μετάφραση τού Γ. Μαυροχαλυβίδη «Κώδικας άπογραφής τής άδελφότητας τού χωριού μας Σαζάλτσα άπό τó έτος 1881». Στίς πρώτες μόνο σελίδες τού κώδικα καταχωρίζονται όνόματα μελών και συνδρομές¹²⁵.

124. Γ. Μαυροχαλυβίδης, *έ.ά.*, σ. 176.

125. Κώδ. 6 Σαζάλτσας τού Κ.Μ.Σ.

II ΠΟΝΤΟΣ

Α' ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ ΠΑΡΑΛΙΑΚΟΥ ΠΟΝΤΟΥ

Τραπεζούντα.

Πολλοί και ποικίλοι είναι οί σύλλογοι πού δημιουργήθηκαν στην Τραπεζούντα, μεγάλο έμπορικό και πνευματικό κέντρο του Πόντου.

Ή από τις άρχές του 19ου αι., υπό την έποπτεία της μητροπόλεως, λειτούργησε ό παλαιότερος φιλεκπαιδευτικός σύλλογος της περιφέρειας, ή «Ήπί των έξω σχολείων Ήπιτροπή» σκοπός της ήταν ή μέριμνα για τά σχολεία των χωριών της Τραπεζούντας¹²⁶. Ήνεργός συνεχιστής του έργου της Ήπιτροπής υπήρξε ό φιλεκπαιδευτικός σύλλογος «Ξενοφών». Ή Ήπιτροπή για ένα διάστημα είχε διαλυθεί, με την ώθηση όμως του μητροπολίτη Γρηγορίου Β' (Καλλίδου) τό 1880 άνασυστήθηκε¹²⁷, αλλά ή δραστηριότητά της πλέον ήταν περιορισμένη.

Ή «Ξενοφών» ιδρύθηκε τό 1871¹²⁸ από μαθητές της τελευταίας τάξεως και άποφοίτους του «Φροντιστηρίου Τραπεζούντος», με άρχικό σκοπό την «διανοητικήν άνάπτυξιν των μελών». Ήπί μια πενταετία επιώοκε μόνο τό σκοπό αυτό, με την άνάγνωση διατριβών, με συζητήσεις, δημόσια μαθήματα, με τή διατήρηση βιβλιοθήκης και άναγνωστηρίου, και άκόμα με έπιτροπή πού έργο της είχε τή συλλογή «των ζώντων έθνικών μνημείων»¹²⁹. Ή άπολογισμός της πρώτης συλλογικής περιόδου υπό την προεδρία του Γεωργίου Χ. Εύθυβούλη φέρνει σε φώς πλούσια συγκομιδή. Στις συνεδριάσεις της περιόδου αυτής συζητήθηκαν δύο θέματα: τό πρώτο, λαογραφικό, έρευνούσε τά επικρατούντα στις διάφορες πόλεις και χωριά πασχαλινά έθιμα σε σχέση με παλαιότερα αντίστοιχα έθιμα. Σύμφωνα

126. Μητροπολίτης Τραπεζούντος Χρύσανθος, «Ή Έκκλησία Τραπεζούντος», *Άρχαίον Πόντου* 4-5 (1933), σ. 745.

127. Μητροπολίτης Τραπεζούντος Χρύσανθος, *έ.ά.*, σσ. 644-645.

128. Ήφ. *Νεολόγος* Κωνσταντινουπόλεως, άρ. 779, 25/6 Ήουν. 1871, σ. [3].- Ήπό τή δράση του «Ξενοφώντος», χωρίς άναφορά στις πηγές, βλ. Ήντ. Τερζόπουλος, «Φιλεκπαιδευτικός Σύλλογος Τραπεζούντος "Ή Ήενοφών"», *Ποντιακή Στοά*, 1972-1974. Ήκδοσις Παμποντιακής Ήνώσεως. ΉΑθήναι, σσ. 287-292. Ήνατόπωση του ίδιου κειμένου, βλ. *Ποντιακή Ήστία*, περ. Β', Η' (1982), σσ. 24-27. Ήνατόπωση κανονισμού του 1900, βλ. *Ποντιακή Στοά*, *έ.ά.*, σσ. 293-303.

129. Περ. *Εύζενος Πόντος*. Σύγγραμμα περιοδικών έβδομαδιαίων εκδιδομένων... υπό των Κ. Δ. Ήιφιλίνου και Δ. Κτενίδου. Ήν Τραπεζούντι Α' (1880), σ. 385.

μέ την τελική απόφαση, «τὰ ἀρχαιότερα ἔθιμα δὲν εἶναι καταφρονητέα» τὸ δεύτερο θέμα ποῦ συζητήθηκε ἦταν τὸ μεταναστευτικὸ καὶ συγκεκριμένα, ἂν εἶναι πιὸ ἐπωφελὲς «οἱ ἐνταῦθα Ἕλληνες» νὰ μεταναστεύουν στὴν Ἑλλάδα ἢ νὰ παραμένουν στοὺς τόπους τους· σὲ περίπτωσι δὲ ἀναγκαστικῆς μεταναστεύσεως, ποῖο εἶναι προτιμότερο, νὰ μετοικοῦν στὴν Ἑλλάδα ἢ στὴ Ρωσία. Στὸ ἐρώτημα αὐτὸ δόθηκε ἡ ἀπάντησι ὅτι εἶναι ὠφελιμότερο οἱ Ἕλληνες γενικὰ νὰ παραμένουν στὶς χῶρες ποῦ κατέχουν ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους χρόνους καί, ἂν ὑπάρχει ἀνάγκη μεταναστεύσεως, νὰ μεταβαίνουν σὲ ἄλλες χῶρες καὶ ὄχι στὴ Ρωσία¹³⁰. Ἀπὸ τὰ ἀναγνώσματα τῆς ἴδιας περιόδου ἀναφέρονται: 1) Γ. Χ. Εὐθυβούλης, «Περὶ τῶν ἐκ τῶν συλλόγων ὠφελειῶν» (ἀπόσπασμα), 2) Ἀχιλ. Ἡλιόπουλος, «Περὶ τῶν ἀρχαίων καὶ νεωτέρων ἱστορικῶν» (μετάφρασι ἀπὸ τὸ γαλλικὸ περιοδικὸ *Cours Littéraire*), 3) Πέτρος Μιχαηλίδης, «Περὶ τῶν κολχικῶν ἔθνῶν», 4) Θεόδ. Χ. Εὐθ. Γραμματικόπουλος, «Περὶ Ξενοφώντος», 5) Χριστόφ. Μακρίδης, «Περὶ Κιρκασίων» (Καυκασίων), 6) Ἀχιλ. Ἡλιόπουλος, Ἀνάλυσι τῆς «Ἠλέκτρας» τοῦ Σοφοκλέους, 7) Πέτρος Μιχαηλίδης, «Περὶ τῆς τοῦ Μιχαὴλ Παναρέτου χρονογραφίας», 8) Στυλ. Ε. Περσείδης, Ἑρμηνεία τεσσάρων παραβολῶν τοῦ Εὐαγγελίου κ.λ.π.¹³¹.

Ἡ βιβλιοθήκη τοῦ συλλόγου πλουτίσθηκε μὲ δωρεὰς τακτικῶν, ἐκτάκτων καὶ ἀντεπιστελλόντων μελῶν, καὶ ἀκόμα μὲ δωρεὰς τῶν Ἰ. Ξιφιλίνου, Ἰ. Ν. Παπαδοπούλου, Ἰορδ. Πασσαγιάνωφ καὶ λοιπὲς δωρεὰς ἀπὸ τὴν «Ἐπὶ τῶν ἐξω σχολείων Ἐπιτροπὴν» καὶ ἀπὸ μαθητὲς τοῦ Φροντιστηρίου. Τὸ ἀναγνωστήριον ἔπαιρνε τακτικὰ τέσσερα ἑλληνικὰ περιοδικὰ (*Πανδώρα*, *Εὐαγγελικὸς Κήρυξ*, *Ἐθνικὴ Βιβλιοθήκη*, *Μέντωρ*) καὶ τέσσερις ἑλληνικὲς ἐφημερίδες (*Κλειώ*, *Μέλλον*, *Νεολόγος*, *Κωνσταντινούπολις*). Ἡ εἰδικὴ ἐπιτροπὴ μελέτης τῶν ποντιακῶν πραγμάτων κατέγραψε 530 λέξεις ἀπὸ τὴν ποντιακὴ διάλεκτο καθὼς καὶ μερικὲς ποντιακὲς φράσεις καὶ γραμματικὲς παρατηρήσεις¹³². Οἱ ἐκθέσεις τῆς εἰδικῆς αὐτῆς ἐπιτροπῆς στέλλονταν στὸν ΕΦΣΚ¹³³.

Ἡ φήμη τοῦ συλλόγου ἐφθασε καὶ στὸ ἐξωτερικόν. Ὁ γαλλικὸς σύλλογος «Association pour l'Encouragement des Études Grecques en France» πρότεινε στὸν «Ξενοφόντα» νὰ ἀναλάβει τὴ γενικὴ ἐνημέρωσι τῆς πνευ-

130. Ἐφ. *Κωνσταντινούπολις*, ἀρ. 1205, 28 Ἀπριλ. 1872, σ. [3].

131. Ἐφ. *Κωνσταντινούπολις*, ἀρ. 1205, 28 Ἀπριλ. 1872, σ. [3] καὶ ἀρ. 1206, 1 Μαΐου 1872, σ. [3].

132. Ἐφ. *Κωνσταντινούπολις*, ἀρ. 1206, 1 Μαΐου 1872, σ. [3].

133. Πρβλ. *ΕΦΣΚ Θ'*, 1874-75 (1875), σ. 231.

ματικής κινήσεως στην Ἀνατολή. Ὁ «Ξενοφών» στην αἴτηση αὐτῆ τοῦ γνωστοῦ παρισινοῦ συλλόγου ἔδωσε ἀρνητικὴ ἀπάντηση, γιατί, καθὼς κοινοποιοῦσε σὲ ἐπιστολὴ του, δὲν ἐπαρκοῦσαν τὰ οἰκονομικά του¹³⁴. Ὡστόσο, μετὰ τὴν ἀναθεώρηση τοῦ κανονισμοῦ του, ὁ «Ξενοφών» ἀποφάσισε νὰ διευρύνει τὸ ἔργο του. Οἱ ἐπελθοῦσες ὁμῶς ἀνωμαλίες ἀφενὸς καὶ ἀφετέρου ἢ οἰκονομικὴ ἀνεπάρκεια δὲν τοῦ ἐπέτρεψαν νὰ ἐπεκτείνει τὶς ἐνέργειές του γιὰ τὴν πραγμάτωση τοῦ σκοποῦ αὐτοῦ. Ἡ «Ἐπὶ τῶν ἔξω σχολείων Ἐπιτροπὴ», ποῦ εἶχε ἀναλάβει τὴν μέριμνα γιὰ τὰ σχολεῖα τῶν γύρω ἀπὸ τὴν Τραπεζοῦντα χωριῶν, περιορίσθηκε σὲ ἀποστολὲς ἐγκυκλίων, μὲ τὶς ὁποῖες ζητοῦσε ἀπὸ τοὺς ὁμογενεῖς χρήματα, καὶ σὲ ζητήσεις πληροφοριῶν ἀπὸ τὰ χωριά γιὰ τὴν ἐκπαιδευτικὴ τους κατάσταση. Ὁ σύλλογος, πιστεύοντας ὅτι ἡ Ἐπιτροπὴ θὰ ἐπιτελοῦσε τὸ ἔργο ποῦ εἶχε ἀναλάβει, δὲν ἐμερίμνησε τότε γιὰ τὰ σχολεῖα τῶν χωριῶν αὐτῶν, ἀλλὰ ἔστρεψε τὴν προσοχὴ του στὶς πιὸ μακρινὲς ἐπαρχίες τοῦ Πόντου¹³⁵.

Σύμφωνα μὲ λογοδοσίαν τοῦ 1880 ἀπὸ τὸν πρόεδρο Γ. Δομνηνό, ὁ σύλλογος προσπάθησε νὰ γνωρίσει τὴν ἐκπαιδευτικὴν κατάσταση τῶν ἐπαρχιῶν τοῦ Πόντου. Διαπίστωσε ὅτι τὰ σχολεῖα σ' αὐτὲς ἦταν ἐλάχιστα καὶ ἡ ἐργασία ἐξαιρετικὰ δυσχερὴς καὶ ἐλλιπής. Σὲ τοῦτο εἶχε συντελέσει καὶ ἡ ἀδιαφορία τῶν τοπικῶν ἀρχόντων, ἀλλὰ καὶ ἡ ἔλλειψη ἀξίων διδασκάλων. Ἔτσι θεώρησε ἀναγκαῖα τὴν προσθήκην δύο τάξεων στὸ Φροντιστήριον, γιὰ νὰ μεταβληθεῖ αὐτὸ σὲ τέλειον γυμνάσιον, καθὼς καὶ τὴν ἀνασῶστασιν τῆς Ἱερατικῆς Σχολῆς. Εἶναι προφανὲς ὅτι ἔστρεψε τὸ ἐνδιαφέρον του στὴν κατάρτιση ἱκανοῦ προσωπικοῦ γιὰ τὴ λειτουργίαν τῶν ἐπαρχιακῶν σχολείων καὶ τὴν ἐπ'ἀνδρωσιν τῶν ἐκκλησιῶν μὲ μορφωμένους ἱερεῖς. Γιὰ τὴν πραγμάτωση αὐτοῦ τοῦ σχεδίου ὁ πρόεδρος τόνιζε ὅτι, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ὄθησιν τοῦ «Ξενοφώντος», κάθε κοινότητα θὰ εἶχε τὴν ἐνίσχυσιν τοῦ συλλόγου «Πρόνοια» τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἀκόμα τὴν οἰκονομικὴ ἀρωγὴ εὐεργετῶν ὁμογενῶν ἀπὸ τὸ Μπακού, μὲ προεξάρχοντες τὸν Φωκίωνα Κούσση καὶ τὸν Κωνστ. Θεοφύλακτον. Ζητήθηκε ἐπίσης ἡ ὑποστήριξις τοῦ «Συλλόγου πρὸς διάδοσιν τῶν Ἑλληνικῶν Γραμμάτων» τῆς Ἀθήνας, ὁ ὁποῖος ἀπέστειλε χρήματα καὶ διδασκτικὰ βιβλία.

Ὁ «Ξενοφών» προσκάλεσε τοὺς ἀρχιερεῖς τῶν λοιπῶν ἐπαρχιῶν τοῦ Πόντου νὰ συγκροτήσουν ἐπαρχιακὰς ἐπιτροπὰς· μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ συν-

134. ΕΦΣΚ Θ', 1874-75 (1875), σ. 205.

135. Εὐξείνου Πόντος Α' (1881), σ. 574.

δέθηκε με τὰ κέντρα τῆς ποντιακῆς ὁμογένειας. Παράλληλα ἔστρεψε τὴν προσοχή του στὶς ἄθρόες μετοικεσίες, οἱ ὁποῖες ἐλάμβαναν χώρα στὰ μέρη αὐτά, καὶ ἐργάσθηκε μὲ σθένος γιὰ τὴ διατήρηση τῆς ἔθνικῆς συνειδήσεως τῶν μεταναστῶν· μοναδικὸ δὲ συντελεστικὸ μέσο θεώρησε τὴ διάδοση τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων σ' αὐτοὺς¹³⁶.

Ἄν καὶ παλαιότερα ὁ «Ξενοφῶν» εἶχε ἀρνηθεῖ, ὅπως εἶδαμε, στὸν παρισινὸ σύλλογο τὴν ἀνάληψη τῆς γενικῆς ἐκπαιδευτικῆς ἐποπτείας τῆς Ἀνατολῆς, ἐν τούτοις, μὲ τὶς δυνατότητες ποὺ διέθετε, ἐργάσθηκε καὶ πρὸς τὴν κατεύθυνση αὐτὴ οὐσιαστικὰ καὶ κάλυψε πολλὰ κενὰ· δὲν ἀρνήθηκε τὴν ἐνεργὸ ἀνάμειξή του, μὲ σκοπὸ τὴ διευθέτηση ἐκπαιδευτικῶν θεμάτων ἔξω ἀπὸ τὰ ὄρια τοῦ Πόντου. Ἐνδεικτικὰ πρέπει νὰ ἀναφερθεῖ ὅτι συνετέλεσε στὴν ἀποκατάσταση τῶν σχέσεων μεταξὺ τῶν προκρίτων Μυρσίνας, ἀποκατάσταση ἢ ὁποῖα βοήθησε τὴν ἐπαναλειτουργία τῆς τοπικῆς σχολῆς¹³⁷. Γιὰ νὰ βοηθήσει καὶ νὰ ἐνθαρρύνει τὶς γειτονικὲς κοινότητες τὸ 1909, σὲ συνεννόηση μὲ τὴ μητρόπολη Τραπεζοῦντας, συνέταξε κανονισμὸ λειτουργίας «τῶν ἐν τοῖς χωρίοις σχολείων» ἢ μητρόπολη συνιστοῦσε τὴν ἀυστηρὴ καὶ πιστὴ τήρηση τοῦ κανονισμοῦ αὐτοῦ¹³⁸.

Γιὰ τὴν ἐπιτέλεση τοῦ ἔργου τοῦ ἀξίζει νὰ ἀναφερθοῦν οἱ γενναῖες χορηγίες τῶν ὁμογενῶν Γεωργίου Καματσώδου καὶ Ἰ. Θωμαῖδη¹³⁹, καὶ οἱ προσφορὲς σημαντικῆς ἀξίας ἐπιστημονικῶν βιβλίων ἀπὸ τὴ χήρα Μαργαρίτα Οἰκονόμου καὶ ἀπὸ τὴν πρυτανεία τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν¹⁴⁰. Ὁ σύλλογος εἶχε δημιουργήσει μεγάλη βιβλιοθήκη, διατηροῦσε δὲ ὑποτρόφους σὲ ἀνώτατες σχολὰς τῆς Ἀθήνας¹⁴¹. Ἡ δράση του συνεχίσθηκε ἐπὶ μακρὸ διάστημα, ἐφόσον ὑπάρχει μαρτυρία λειτουργίας του τὸ 1914¹⁴², μὲ ἐνδιάμεση ἀναστολὴ τὴ δεκαετία 1890-1900¹⁴³.

136. *Εὔξεινος Πόντος Α'* (1881), σσ. 600-603. Πρβλ. καὶ *Αὐτ.*, Α' (1880), σσ. 180-181.

137. Παπα-Εὐστάθιος Δ. Γραμματικόπουλος, *Περιγραφή τῆς ἀρχαίας Κορδύλης καὶ τῶν παρ' αὐτὴ κειμένων ἑλληνικῶν χωρίων Μυρσίνης καὶ Καρτσέας*. Ἐν Ἀθήναις 1903, σσ. 43-44.

138. *Ξενοφάνης* 6 (1909), σ. 185.

139. *Εὔξεινος Πόντος Α'* (1880), σ. 386.

140. *Εὔξεινος Πόντος Α'* (1881), σ. 797.

141. *Εὔξεινος Πόντος Α'* (1881), σ. 605. Πρβλ. *ΒΕΑΑ κώδ. ΑΓ, 19-12-1906*, σ. 149, καὶ *κώδ. ΑΖ, 26-6-1906*, σ. 29.

142. Φωτοτυπία ἀποδείξεως «ἐτησίας συνδρομῆς μέλους τοῦ συλλόγου», βλ. Ἄντ. Τερζόπουλος, *Ποντιακὴ Στοά*, ἔ.δ., σ. 291, καὶ τοῦ ἰδίου, *Ποντιακὴ Ἔστια*, ἔ.δ., σ. 27.

143. Κ. Ν. Παπαμαχαλόπουλος, *Περιήγησις εἰς τὸν Πόντον*. Ἀθήνησιν 1903, σ. 219.

Ἐπιμορφωτικός σύλλογος φαίνεται νά ὑπῆρξε τὸ Ἐπιμορφωτικὸν «Μέλισσα» στὴν ἐνορία Ἐξωτείχων. Ἰδρύθηκε μὲ πρωτεργάτη τὸν Γεώργιο Γιαννηκαπάνη καί, σύμφωνα μὲ ἀόριστη χρονολογικὴ μαρτυρία, πολλὰ χρόνια πρὶν τὸ 1880. Πάντως τὸ ἔτος αὐτὸ ἐξακολουθοῦσε νά λειτουργεῖ, ἀλλὰ σὲ πλήρη μαρασμό¹⁴⁴.

Ἡ «Ἑλληνικὴ Ἐμπορικὴ Λέσχη Ἀνατολῆ» συστήθηκε τὸ 1865. Ἀμέσως ἀπέκτησε πολλὰ μέλη, πού εἶχαν στὴ διάθεσή τους ὠραῖο κτήριο μὲ κήπο, ἀντὶ ἐνοικίου. Διέθετε ἀναγνωστήριο καί μικρὴ βιβλιοθήκη, διοργάνωνε θεατρικὰ παραστάσεις, μαθήματα καί δημόσιες συζητήσεις γιὰ ποικίλα θέματα· «ἦτο τότε πράγματι ἡ λέσχη συνεντευκτήριον ψυχαγωγικὸν καί ἐπωφελές»¹⁴⁵. Στὴν ἀκμὴ τῆς, πού διήρκεσε ἐπὶ μερικὰ ἔτη, συντέλεσε κατὰ πολὺ ὁ ἐπανειλημμένα ἐκλεγόμενος ταμίας τῆς Γ. Γιαννηκαπάνης. Μὲ τὴν ἀνέγερση, ὡς προσοδοφόρου κτήματος, κτηρίου λέσχης ἀπὸ τὴν Φιλόπτωχο Ἀδελφότητα, ἡ «Λέσχη Ἀνατολῆ» διέκοψε προσωρινὰ τὶς ἐργασίες τῆς· μετὰ δὲ τὴν ἀποπεράτωση τοῦ κτηρίου τῆς «Φιλοπτώχου Ἀδελφότητος» (Σεπτέμβριος 1875), ἐνοικίασε τὸ κτήριο τοῦτο καί ἔτσι ἐπαναλειτούργησε. Πρῶτος πρόεδρος τότε ἔγινε ὁ γιατρός Θεοδόσιος Σπαθάρης. Κατὰ τὰ δύο πρῶτα ἔτη τῆς ἀνασυστάσεώς τῆς ἡ νέα λέσχη εὐδοκίμησε. Ἀριθμοῦσε τότε πάνω ἀπὸ 65 μέλη. Στὶς ἀρχαιεσίες πού ἔγιναν ἀναδείχθηκε τὸ νέο διοικητικὸ συμβούλιο μὲ πρόεδρο τὸν Γ. Σειρηνόπουλο, ταμία τὸν Γ. Κακουλίδη, γραμματέα τὸν Π. Α. Ἐφραιμίδη καί συμβούλους τούς: Ἀντ. Φυλλίζη, Σ. Ε. Περσείδη, Ἰ. Γ. Γιαννηκαπάνη καί Γ. Π. Τζουλιάδη. Συγκροτήθηκε ἐπίσης τριμελὴς ἐπιτροπὴ ἀπὸ τούς: Σ. Ε. Περσείδη, Σ. Α. Μελίδη καί Ἀριστέϊδη Ν. Ἱεροκλῆ γιὰ τὴν ἀναθεώρηση τοῦ κανονισμοῦ.

Ἀπὸ τὸ τρίτο ὁμοῦς ἔτος ἄρχισε ἡ παρακμὴ· ἡ λέσχη, παρὰ τὴν ἐγγραφή νέων μελῶν καί τὶς νέες ἀρχαιεσίες, ἦταν σὲ ἐκρυθμὴ κατάσταση. Κατὰ τὸ τέταρτο ἔτος ὁ σύλλογος «Ξενοφῶν» ἐξέλεξε εἰδικὴ ἐπιτροπὴ ἀπὸ τούς: Σ. Α. Μελίδη καί Ἰ. Σειρηνόπουλο, οἱ ὅποιοι σὲ σύγκληση συνελεύσεως πρότειναν νά ἀνατεθεῖ ἡ κηδεμονία καί ἡ συντήρηση τῆς λέσχης στὸν «Ξενοφῶντα», ὑπὸ τὸν ὄρο στὶς ἐκλογὰς νά ὑπάρχουν ἐκλέξιμοι καί ἀπὸ τὰ μέλη τῆς λέσχης. Τὸ νέο διοικητικὸ συμβούλιο δὲν κατόρθωσε νά συντελέσει στὴν ἀναβίωση τῆς λέσχης· ὁ ἀριθμὸς τῶν μελῶν

144. *Εὐξείνας Πόντος Α'* (1880), σ. 386.

145. *Εὐξείνας Πόντος Α'* (1880), σσ. 370-371. Σύμφωνα μὲ τὸ πνεῦμα τῆς ἀνταλλαγῆς ἐπισκέψεων μεταξὺ συλλόγων ἦταν καί ἡ ἐπίσκεψη τοῦ «Προμηθεῶς» πρὸς τὸν σύλλογο τῆς Κερασούνας «Οἱ Ἀργοναῦται» τὸ Πάσχα τοῦ 1909, *Ποντιακὴ Ἔστια Α'* (1950), σ. 548.

ἐλαττώθηκε· ἔτσι ὁ σύλλογος «Ξενοφῶν» ἀποφάσισε νὰ παραιτηθεῖ ἀπὸ τὴν ἀνάμιξή του μὲ τὴ λέσχη¹⁴⁶.

Ἀπὸ τὰ παλαιότερα καὶ μακροβιότερα σωματεῖα τοῦ Πόντου ὑπῆρξε ἡ «Φιλόπτωχος Ἀδελφότης». Ὁ μητροπολίτης Χρῦσανθος (Φιλιππίδης) ἀνάγει τὴν ἀρχὴ τῆς στὸ 1830¹⁴⁷. Σύμφωνα μὲ ἄλλη ἐκδοχὴ, διαδέχθηκε τὴ λεγόμενη «Πολιτικὴ Κάσσα» (1819-1845), δημιούργημα τῆς κοινότη-
τας γιὰ ν' ἀνακουφίσει τοὺς ἀπορότερους πολίτες ἀπὸ τὸ βᾶρος τῆς φο-
ρολογίας¹⁴⁸.

Ἡ «Φιλόπτωχος Ἀδελφότης» φέρεται ὅτι συστήθηκε τὸ 1868 στὴν Τραπεζοῦντα¹⁴⁹. Ἀσφαλῶς πρόκειται γιὰ ἀνασύσταση τῆς παλαιότερης ὁμώνυμης ἀδελφότητος. Γιὰ τὴν ἐπανιδρυμένη ἀδελφότητα ὑπάρχουν ἀρ-
κετὲς μαρτυρίες στὸ περιοδικὸ *Εὐξείνους Πόντος Τραπεζοῦντας*. Κατὰ τὴν
πρῶτη δεκαετία τῆς ἐπαναλειτουργίας τῆς ἐργάσθηκε ἰκανοποιητικά,
ἀφοῦ μπόρεσε νὰ ἀποκομίσει σεβαστὸ περισσεύμα (800 λίρες). Τὸ ποσὸ
αὐτὸ ἀποφάσισε νὰ τὸ διαθέσει γιὰ τὴν ἀγορὰ κτηρίου, τὸ ὅποιο, χρησι-
μοποιούμενο ὡς λέσχη, θὰ τῆς ἀπέφερε κέρδη. Ἐτσι θὰ μπορούσε εὐχε-
ρέστερα νὰ ἐπιτελέσει τὸ φιλανθρωπικὸ τῆς ἔργο. Ἐπειδὴ ὁμως τὸ διαθέ-
σιμο ποσὸ δὲν ἦταν ἀρκετὸ, δανείσθηκε, μὲ ἔντοκο δάνειο, ἀπὸ τὴν «Συν-
εραριστικὴν Ἀδελφότητα» 380 περίπου λίρες. Ἐπὶ μία πενταετία ὁμως,
γιὰ διάφορους λόγους, ἡ «Φιλόπτωχος Ἀδελφότης» περιέπεσε σὲ ἀπρα-
ξία καὶ σχεδὸν διαλύθηκε. Ἡ κύρια αἰτία τῆς διαλύσεώς τῆς ἦταν ὅτι τὸ

146. *Εὐξείνους Πόντος Α'* (1880), σσ. 371-372, καὶ *Αὐτ., Β'* (1881), σσ. 284-285.

147. Μητροπολίτης Τραπεζοῦντος Χρῦσανθος, *ἑ.ἀ.*, σ. 747.— Γιὰ τὸν μητροπολίτη Χρῦ-
σανθο, βλ. Ἄ. Ἀ. Παπαδόπουλος, «Χρῦσανθος ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν, ὁ ἀπὸ Τραπεζοῦν-
τος (1881-1949)», *Ἀρχαῖον Πόντου* 14 (1949), σσ. 209-234.

148. «Ἡ Φιλόπτωχος Ἀδελφότης» Τραπεζοῦντος, *Ποντιακὴ Ἑστία Β'* (1951), σ. 786. Γιὰ
τὴν «Πολιτικὴ Κάσσα», βλ. Π. Τριανταφύλλου, «Ἀποσπάσματα ἀπὸ τὰ Ἰστορικά»
(Φυγάδες 1870). Ἡ Πολιτικὴ Κάσσα ..., *Ποντιακὴ Ἑστία Β'* (1951), σσ. 787-788. Ὁδ. Λαμ-
ψίδης, «Ἡ Τουρκοκρατία στὸν Μικρασιατικὸ Πόντο», *Ἀρχαῖον Πόντου* 34 (1977-1978), σσ.
74-75. Διαφορετικὴ ἀπὸ τὴν «Πολιτικὴ Κάσσα» πρέπει νὰ εἶναι ἡ «Πτωχικὴ Κάσσα», στὴν
ὅποια οἱ κάτοικοι συνεισέφεραν χρήματα καὶ εἶδη γιὰ τοὺς ἀπορους συμπολίτες τους. Ἡ
«Πτωχικὴ Κάσσα» γρήγορα διαλύθηκε. Τὸ ποσὸ ποῦ ἀπόμεινε μετὰ τὴ διάλυσή τῆς δαπα-
νήθηκε γιὰ τὴν ἀγορὰ καταστήματος ποῦ περιῆλθε στὴν ἰδιοκτησία τῶν ἐκπαιδευτηρίων,
Εὐξείνους Πόντος Α' (1880), σ. 369.

149. *Κανονισμὸς τῆς ἐν Τραπεζοῦντι Φιλοπτώχου Ἀδελφότητος*. Τύποις Ἀνέστη Κωνσταντι-
νίδου, 1903, σ. 19, ἀρθρ. 50. Στὸ πρόσθιο ἐξώφυλλο σφραγίδα ἐλλειψοειδῆς· στὴν περιφέ-
ρεια «Φιλόπτωχος Ἀδελφότης», στὸ ἐσωτερικὸ «Ἐν Τραπεζοῦντι 1868». (Ὁ Κανονισμὸς
ἀπὸ τὸ ἀρχεῖο τῆς κ. Ἰ. Ἀννας Θεοφυλάκτου). Πρβλ. καὶ κῶδ. *ΓΑΚ, Τ.Α.* 487, ὁ ὁποῖος ἐπι-
γράφεται: «Κατάλογος τῶν μελῶν συνδρομητῶν καὶ ἐλεούτων κυριῶν καὶ κυριῶν εἰς τὴν
Φιλόπτωχον Ἀδελφότητα τῆς ἐνορίας τοῦ Ἁγίου Γεωργίου», (1868-1877).

είσοδημα πού τῆς ἀπέφερε ἡ λέσχη μὲ δυσκολία κάλυπτε τοὺς τόκους τοῦ χρέους τῆς πρὸς τὴν «Συνεραριστικὴν Ἀδελφότητα». Μὲ τὴ ζημία αὐτὴ δὲν ἦταν δυνατό νὰ ἐξακολουθήσει τὴ φιλανθρωπιστικὴ τῆς δράση¹⁵⁰. Τὸ κτήριο πού λειτουργοῦσε ὡς λέσχη καὶ ἀποτελοῦσε τὴ μοναδικὴ περιουσία τῆς ἀδελφότητας περιήλθε τὸ 1878 στὴν «Συνεραριστικὴν Ἀδελφότητα» ἔναντι τοῦ χρέους τῆς πρὸς αὐτήν. Ὁ μητροπολίτης Τραπεζοῦντας Γρηγόριος Β΄ κατέβαλε προσπάθειες γιὰ τὴν ἀναβίωσή τῆς· διορίσθηκε ἀπὸ τὴ δημογεροντία εἰδικὴ ἐπιτροπὴ γιὰ νὰ προωθήσει τὴν ἐγγραφὴ νέων μελῶν¹⁵¹. Ἀποφασίσθηκε νὰ ἐκλεγοῦν ὡς ἐπίτροποι ἐκπρόσωποι ἑνοριῶν γιὰ τὴ συλλογὴ ἐράνων¹⁵². Κάτοχοι μετοχῶν τῆς Συνεραριστικῆς (Γεώργιος Χατζη-Ἐλευθεριάδης, Χατζη-Πάνος Σουλιάδης, Παναγιώτης Ἀκριτίδης, Ἡλίας Κωνσταντινίδης, Χατζη-Δημήτριος Κωνσταντινῶφ καὶ Λάζαρος Ἐφραιμίδης) δώρισαν στὴ Φιλόπτωχο διάφορα ποσά, μὲ τὰ ὁποῖα ἐλαττώθηκε τὸ χρέος τῆς πρὸς τὴν Συνεραριστικὴ. Κύρια ἐπίδιωξις ἦταν ἡ ἀπαλλαγὴ τοῦ κτηρίου τῆς λέσχης ἀπὸ τὴν κυριότητα τῆς Συνεραριστικῆς¹⁵³. Δὲν εἶναι γνωστὸ ἂν τελικὰ ἐπιτεύχθηκε τοῦτο. Τὸ βέβαιο εἶναι ὅτι ἡ Φιλόπτωχος ἐπέζησε καὶ συντόνισε τὴ δράση τῆς μὲ τίς μεγάλες συμφορὰς τοῦ Πόντου. Στὸ διάστημα τῆς ἐπιδημίας τῆς χολέρας, πού ἐπληξε κυρίως τὴν Τραπεζοῦντα (1910), βοήθησε τοὺς πτωχότερους συμπολίτες, διέθεσε σημαντικὸ ποσὸ ἀπὸ τὸ ἀποθεματικὸ τῆς κεφάλαιο καὶ μερίμνησε γιὰ τὴ νοσηλεία ἀπόρων καὶ ἐγκαταλελειμμένων ἀσθενῶν¹⁵⁴. Τὸ ἐνδιαφέρον τῆς στράφηκε καὶ πρὸς τοὺς ἀλλοεθνεῖς συμπολίτες, μουσουλμάνους καὶ ἰδίως Ἀρμενίους· μὲ ἐπὶ κεφαλῆς τὸν μητροπολίτη Χρῦσανθο, ἡ «Φιλόπτωχος Ἀδελφότης» κατέβαλε ἀπεγνωσμένες προσπάθειες γιὰ νὰ περισώσει ἀπὸ τὴν ἀνελέητη καταδίωξις καὶ σφαγὴ τῶν Ἀρμενίων τουλάχιστον τὰ ἀνήλικα παιδιά¹⁵⁵.

Φιλανθρωπικὴ, ἀλλὰ κυρίως φιλεκπαιδευτικὴ, ὑπῆρξε ἡ δραστηριότητα τριῶν σωματείων πού συστήθηκαν στὴν Τραπεζοῦντα ἀπὸ ἀποδήμους. 1) Ἡ «Ἀδελφότης Ἀργυρουπολιτῶν» ἰδρύθηκε τὸ 1865 ἀπὸ πατριῶτες

150. *Εἰξινοὶ Πόντος Α'* (1880), σ. 449.

151. *Εἰξινοὶ Πόντος Α'* (1880), σσ. 369-370.

152. *Εἰξινοὶ Πόντος Β'* (1881), σσ. 285, 320.

153. *Εἰξινοὶ Πόντος Β'* (1882), σσ. 383-384.

154. *Ξενοφάνης 7* (1910), σ. 396.

155. *Ποντιακὴ Ἔστιά Β'* (1951), σ. 786. *Αὐτ.*, φωτογραφία τοῦ διοικητικοῦ συμβουλίου (1915) καὶ ὀνόματα μελῶν του. Βλ. καὶ Μητροπολίτης Τραπεζοῦντος Χρῦσανθος, *ἑ.ἀ.*, σσ. 748-749.

πού είχαν σκοπό τη διάδοση της παιδείας στη γενέτειρά τους Ἀργυρούπολη –άλλοτε πόλη ἀκμάζουσα με τὸν μεταλλευτικὸ της πλοῦτο– καὶ στὴ γειτονικὴ ἐπαρχία Χαλδίας καὶ Χερσιάνων. Ὡς τὸ 1870 ἐνίσχυσε σχολεῖα ποὺ λειτουργοῦσαν ἄτακτα καὶ «ἐκ διαλειμμάτων», ἐνεκα ἐλλείψεως πόρων. Ἡ κοινότητα Ἀργυρουπόλεως, μετὰ τὴ θερμὴ συμπάρασταση τῆς ἀδελφότητος τῶν Ἀργυρουπολιτῶν, συνεισέφερε ποσὰ γιὰ τὰ ἐκπαιδευτήρια: ἀγόρασε προσοδοφόρα κτήματα καὶ διέθεσε πόρους προερχόμενους ἀπὸ τὴν ἐκκλησία (ἐνοίκια, πώληση χρυσῶν καὶ ἀργυρῶν ἱερῶν σκευῶν) γιὰ τὰ σχολεῖα. Τὸ 1873 ἡ Ἀργυρούπολη εἶχε ἀποκτήσει τὸ πρῶτο της παρθενωγαγεῖο. Ἐνεκα ὁμως τοῦ πλήθους τῶν μαθητῶν καὶ τῆς ἐλλείψεως χώρου γιὰ τὴ λειτουργία τῶν σχολείων, ὑπῆρξε ἀνάγκη νὰ ἐπαυξηθοῦν οἱ ἀνάλογες ἐπιχορηγήσεις. Γιὰ τὴν ἐνίσχυση τοῦ διαθέσιμου ποσοῦ γιὰ τὴν ἐκπαίδευση, ἡ ἀδελφότητα καὶ ὁ ἅγιος Χαλδίας Γερβάσιος (Σουμελίδης) ἀπευθύνθηκαν στὸν ΕΦΣΚ¹⁵⁶. Ὁ μεγάλος σύλλογος τῆς Κωνσταντινουπόλεως προέβαλε τὴν ἀδελφότητα «ὡς ἓν ἐκ τῶν τελειοτέρων προτύπων ἑλληνικοῦ ἐκπαιδευτικοῦ σωματείου»¹⁵⁷. Τὸ 1905 ἡ ἀδελφότητα ἐξακολούθησε νὰ λειτουργεῖ. Τὸ ἔτος αὐτὸ ἀναφέρεται ὅτι ἀπέστειλε ὑπότροφὸ τῆς στὸ διδασκαλεῖο τῶν Ἀθηνῶν¹⁵⁸.

2) Ἡ «Φιλεκπαιδευτικὴ Ἀδελφότης Κρωμαίων» (1869) προσέφερε ἐπιχορηγήσεις στὰ σχολεῖα τῆς Κρώμας καὶ ἐπέζησε ὡς τὸ 1922. Μετὰ τὸ ξερριζῶμα, ἐπανασυστήθηκε τὸ 1964 στὴν Καλαμαριά Θεσσαλονίκης¹⁵⁹.

3) Ἡ «Φιλεκπαιδευτικὴ Ἀδελφότης Σουρμενιτῶν» εἶχε σκοπὸ τὴν ἐξέυρεση διαρκῶν πόρων γιὰ τὴ διατήρηση τοῦ ἑλληνικοῦ σχολείου Σουρμενίων, ὥστε ν' ἀπαλλαγῶν οἱ κάτοικοι ἀπὸ τὴν ἀναγκαστικὴ ἐτήσια ὑπὲρ τῶν σχολείων εἰσφορά. Δὲν εἶναι γνωστὸ ἂν ὁ σκοπὸς αὐτὸς πραγματοποιήθηκε¹⁶⁰.

Ἀπὸ τὰ πιὸ γνωστὰ γιὰ τὴ δραστηριότητά τους σωματεῖα τῆς Τραπεζούντας ὑπῆρξε ἡ «Ἀδελφότης Κυριῶν Μέριμα» (1904), πρῶτο γυναι-

156. ΕΦΣΚ Θ', 1874-75 (1875), σσ. 188-191, καὶ *Ποντιακὴ Ἔστια* II' (1962), σσ. 6860-6864.

157. ΕΦΣΚ ΙΑ', 1876-77 (1878), σσ. 215-216.

158. Πρβλ. ΒΕΑΑ, κῶδ. ΛΒ, 16-9-1905, σ. 289.

159. *Ξενοφάνης* 5 (1907), σσ. 347-348. *Ποντιακὴ Ἔστια*, περ. Β', τευχὸς 5, Σεπτ.-Ὀκτώβρ. (1975), σ. 15. Βλ. καὶ *Τὰ ἑκατοντάχρονα τῆς ἀδελφότητος Κρωμαίων, ἐτήσιον λεύκομα. Ἱερὰ Μονὴ Παναγίας Σουμελά. Ἡμερολόγιον 1969-1970*, σ. 118.

160. Ἀβραὰμ Παπαδόπουλος, *Στατιστικὴ τῆς ἐπαρχίας τῶν Σουρμενίων ... Ἐν Ἀθήναις* 1882, σσ. 26-27.

κειο σωματείο του Πόντου, στην ίδρυση του οποίου πρωτοστάτησε ο μητροπολίτης Τραπεζούντας Κωνστάντιος (Καρατζόπουλος). Ο 'Αντ. Χ. Τερζόπουλος έδωσε λεπτομερειακά στοιχεία για τη δράση και λειτουργία της αδελφότητας, τόσο στην Τραπεζούντα όσο και μετέπειτα στη Θεσσαλονίκη¹⁶¹. Σύμφωνα με τον κανονισμό, σκοπός της ήταν «ή διά παροχής εργασίας ύλική υποστήριξης των δεομένων προστασίας και άρωγής 'Ελληνίδων»¹⁶². Για τον σκοπό αυτό εργάσθηκαν τακτικά μέλη και έξω από την Τραπεζούντα, κυρίως σε διάφορες ποντιακές πόλεις^{162α}.

Το πρώτο διοικητικό συμβούλιο για την τετραετία 1904-1908 είχε πρόεδρο τη Δόμνη Γ. Καπαγιαννίδου, αντιπρόεδρο την 'Αφροδίτη Α. 'Εφραιμίδου και γραμματέα τη Σοφ. Ν. Γραμματικοπούλου¹⁶³. Από τον πρώτο χρόνο της συστάσεώς της ή «Μέριμνα» δημιούργησε τμήματα: «1) Κοπτικής-ραπτικής και 2) έργοχειρών κεντημάτων». Οι μαθήτριες εργάζονταν με τη βοήθεια διδασκαλισσών και με την επίβλεψη κυριών, μελών του διοικητικού συμβουλίου· παράλληλα με την επιτελούμενη εργασία στο εργαστήριο, παρακολουθούσαν και έπιμορφωτικά μαθήματα. Πόροι της αδελφότητας ήταν τα προϊόντα της εργασίας των μαθητριών, τακτικές αλλά κυρίως έκτακτες εισφορές, και κληροδοτήματα.

'Η «Μέριμνα» τον Αύγουστο του 1917 συνέβαλε στην περίθαλψη και μεταφορά 'Ελλήνων προσφύγων από τα τουρκοκρατούμενα Κοτύωρα στη ρωσοκρατούμενη Τραπεζούντα. Μετά την άνακωχή του 1918, φρόντισε να χορηγηθεί στο άρμενικό όρφανοτροφείο ποσό προερχόμενο από άμερικανική φιλανθρωπική έπιτροπή. Μετά την καταστροφή, ή αδελφότητα άναβίωσε τό 1923 στη Θεσσαλονίκη¹⁶⁴.

161. 'Αντ. Χ. Τερζόπουλος, «'Η αδελφότης των κυριών Τραπεζούντος 'Η Μέριμνα'». *Άρχειον Πόντου* 31 (1971-1972), σσ. 370-393. Στις σσ. 384-390, άνατύπωση του πρώτου κανονισμού της αδελφότητας (1904).

162. 'Αντ. Χ. Τερζόπουλος, «'Η αδελφότης των κυριών ...», σ. 385.

162α. *Λογοδοσία του συμβουλίου της έν Τραπεζούντι αδελφότητος των κυριών Μεριμνης...* 'Εκ του τυπολιθογραφείου Σεράση, 1908, σσ. 25-29. Βλ. και *Έκθεσις των πεπραγμένων της έν Τραπεζούντι αδελφότητος των κυριών Μεριμνης*. 'Από της 1ης Σεπτεμβρίου 1910 μέχρι της 31ης Αύγουστου 1911. 'Εκ του τυπολιθογραφείου Σεράση. 'Εν Τραπεζούντι 1912, σσ. 24, 30-32 (και τά δύο έντυπα από τό άρχείο κ. 'Αννας Θεοφυλάκτου). 'Αντ. Χ. Τερζόπουλος, «'Η αδελφότης των κυριών...», σ. 392.

163. *Λογοδοσία... Μεριμνης*, σσ. 9-10, όπου τά λοιπά όνόματα των διοικητικών συμβούλων. 'Αντ. Χ. Τερζόπουλος, «'Η αδελφότης των κυριών...», σ. 372. Στη νέα σύνθεση του συμβουλίου, τό 1908, εκλέχθηκε πρόεδρος ή 'Ελένη Κ. Θεοφυλάκτου, τό 1911 ή Ειρήνη Π. 'Ακρίτα και τό 1912 ή Δόμνη Γ. Καπαγιαννίδου, βλ. *Λογοδοσία... Μεριμνης*, σ. 19, *Έκθεσις... Μεριμνης*, σ. 21, 'Αντ. Χ. Τερζόπουλος, «'Η αδελφότης των κυριών...», σ. 373.

164. 'Αντ. Χ. Τερζόπουλος «'Η αδελφότης των κυριών...», σσ. 374-378.- Φωτογραφίες

Ὁ κλῆρος διοργάνωσε καὶ τὴ δική του ἀδελφότητα. Ἐπὶ μητροπολίτου Κωνσταντίου ἡ «Μέριμνα τοῦ κλήρου» συνέβαλε στὴν ἰδρυση ἱερατικῆς σχολῆς τὸ 1872 στὴ μονὴ Θεοσκεπάζου. Σὲ συνεργασία μὲ τὴν «Ἐπὶ τῶν ἑξῶ σχολειῶν Ἐπιτροπὴ», συντάξε τὸν κανονισμό τῆς ἱερατικῆς σχολῆς, τὸν ὁποῖο ἀπέστειλε γιὰ νὰ τὸν ἐγκρίνει ἡ «Πατριαρχικὴ Κεντρικὴ Ἐκκλησιαστικὴ Ἐπιτροπὴ»¹⁶⁵. Τὸ ἐνδιαφέρον τῶν δύο ἀδελφοτήτων γιὰ τὴν ἱερατικὴ σχολὴ ἀμβλύθηκε κατὰ τὸν τελευταῖο χρόνο τῆς ποιμαντορίας τοῦ Κωνσταντίου (1875), ὅταν ὁ ἄλλοτε δραστήριος ἱεράρχης, λόγω βαθυτάτου γήρατος, ἀδυνατοῦσε νὰ στηρίξει μὲ τὶς δυνάμεις καὶ τὸ κύρος του τὴ σχολὴ¹⁶⁶.

Ἰδιαιτέρο εἶδος σωματικῶν ὀργανώσεων ἀποτελοῦν οἱ μετοχικὲς ἑταιρίες τῆς Τραπεζοῦντας. Ἐπισημαίνομε τὴν ὑπαρξὴ δύο μικτῶν μετοχικῶν ἑταιριῶν, μὲ μέλη δηλαδὴ καὶ ἄλλοθενεῖς· ἡ πρώτη, ἑταιρία πιστωτικὴ, στὴν ὁποία συμμετεῖχαν, ἐκτὸς ἀπὸ Ἕλληνες, Ὀθωμανοὶ καὶ Ἀρμένιοι, λειτούργησε μερικὰ χρόνια καὶ διαλύθηκε περίπου τὸ 1875· οἱ μέτοχοι ἔλαβαν τὰ ποσὰ ποὺ εἶχαν διαθέσει, χωρὶς κανένα κέρδος. Παρόμοια ἦταν ἡ τύχη καὶ τῆς δεύτερης βραχύβιας μετοχικῆς ἑταιρίας, μὲ μέλη κυρίως Ὀθωμανούς. Ἡ ἀποτυχία τους, ἐκτὸς τῶν ἄλλων, ὀφείλεται καὶ στὴν ἀνικανότητα τῶν διευθυντῶν ἢ διαχειριστῶν τους. Ἀντίθετα, ἡ Μετοχικὴ Ἐταιρία τῶν Ραπτῶν, ποὺ ἰδρύθηκε ἀπὸ Ἕλληνες καὶ Ἀρμένιους, μὲ διαχειριστὴ τὸν διδάσκαλο τοῦ «Ἑλληνικοῦ Φροντιστηρίου» Σ. Ε. Περσεΐδη, μὲ τὴν αὔξησι τῶν κεφαλαίων της μπόρεσε νὰ διευρύνει τὶς ἐργασίες της καὶ νὰ ἀποβεῖ ἐπιφέλης ὄχι μόνο στοὺς μετόχους της, ἀλλὰ καὶ στὸν κοινωνικὸ βίον. Τὸ παράδειγμά της φιλοδόξησε νὰ ἀκολουθηθεῖ καὶ ἡ Μετοχικὴ Ἐταιρία τῶν Ὑποδηματοποιῶν (1880), μὲ διαχειριστὴ τὸν Ἰ. Γ. Γιαννηκαπάνη¹⁶⁷.

Ἡ «Συνεραριστικὴ Ἀδελφότης» λειτούργησε καὶ ὡς μετοχικὴ ἑταιρία, ἀλλὰ καὶ ὡς ἀγαθοεργὸ σωματεῖο. Ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ὠφέλεια τῶν μετόχων της, μὲ τὸν τοκισμό τῶν κεφαλαίων της ἀπέβλεπε σὲ ἔργα εὐποιίας. Καθένας ἀπὸ τοὺς μετόχους κατέβαλλε εἰδικὰ γιὰ φιλανθρωπικοὺς σκοποὺς ἰδιαιτέρες μετοχές. Ἡ ἀδελφότητα εἶχε συστηθεῖ ἀπὸ 12 ἀπὸ τοὺς πλέον εὐπόληπτους καὶ εὐπορους πολίτες, οἱ ὁποῖοι ἐπὶ ἓνα διάστημα συνερ-

πρωτεργατῶν καὶ ἐργοχειρῶν τῆς τραπεζοῦντικῆς «Μερίμνας», βλ. *Ποντιακὴ Ἠχώ*, τεύχ. 18, Ἰανουάρ. - Φεβρ. - Μάρτ. 1985, σσ. 27-31.

165. Μητροπολίτης Τραπεζοῦντος Χρόσανθος, *ἑ.δ.*, σσ. 631-632.

166. Μητροπολίτης Τραπεζοῦντος Χρόσανθος, *ἑ.δ.*, σ. 635.

167. *Εὐξείνος Πόντος Α'* (1880), σσ. 354-355. Πρβλ. καὶ Ἄντ. Τερζόπουλος, *Ποντιακὴ Στοά ...*, σ. 288, καὶ *Ποντιακὴ Ἐστία*, περ. Β', Η' (1982), σσ. 24-25.

γάσθηκαν άρμονικά· ή διαφωνία τών μελών της προκάλεσε και τή μερική διάλυσή της. Οί μέτοχοι άπέσυραν τότε τίσ μετοχές τους με τά κέρδη. Τό 1880 έξακολουθούσε νά ύφίσταται «ώς διαχειριστής» τών χρημάτων που είχαν άπομείνει και προορίζονταν για κοινωφελείς σκοπούς. Τά χρήματα αυτά τά είχε δανείσει με τόκο στη «Φιλόπτωχον Άδελφότητα» για τήν άποπεράτωση του κτηρίου της που χρησίμευε ως λέσχη. Έπειδή όμως ή Φιλόπτωχος άδυνατούσε νά πληρώσει τόν τόκο, τό κτήριο, κατά τήν συμφωνία, περιήλθε στην κατοχή τής «Συνεραριστικής Άδελφότητας»¹⁶⁸.

Ύπήρξαν σωματεία στην Τραπεζούντα που, έκτός από τόν πολιτιστικό και έπιμορφωτικό τους σκοπό, απέβλεπαν και στη διάδοση τής γυμναστικής. Η «Άδελφότης τών φιλομαθών νέων Πρόοδος» (1882) ιδρύθηκε για νά βοηθήσει τούς νέους και ιδίως τούς άποφοίτους του Φροντιστηρίου νά εύρουν τίσ γνώσεις τους, παράλληλα δέ με τή μάθηση νά φροντίσουν και τήν άσκηση του σώματος με τήν ίδρυση γυμναστηρίου. Πρώτος πρόεδρος υπήρξε ό Ά. Ν. Έεροκλής¹⁶⁹. Δυστυχώς δέν ύπάρχουν άλλα στοιχεία για τή δράση τής άδελφότητας.

Ό «Έλληνικός Σύλλογος Προμηθεύς» ιδρύθηκε τό 1908, με πρωτεργάτη και πρώτο πρόεδρο τόν Ά. Ν. Έεροκλή¹⁷⁰. Άναγγέλλοντας τήν ίδρυσή του στην «Άνατολή» τής Άθήνας γράφει: «Σκοπός του συλλόγου ήμών είναι ή δι' ίδρύσεως γυμναστηρίου διάδοσις τής γυμναστικής παρ' ήμίν και ή διά καταρτισμού άναγνωστηρίου και έννευκτηρίου και διά διοργανώσεως δημοσίων διαλέξεων πνευματική ανάπτυξις τών μελών αυτού», ζητεί δέ από τήν «Άνατολή» νά ένεργήσει ώστε νά άποσταλεί από τήν έλληνική κυβέρνηση κατάλληλος γυμναστής, μόνο για μία τριμηνία, λόγω οίκονομικής άδυναμίας του συλλόγου νά καταρτίσει τόν γυμναστήριό του¹⁷¹. Διοργάνωνε δημόσιες διαλέξεις και μαθήματα από έντόπιους ή παρπέδημους στην πόλη λογίους¹⁷². Τά θέματα τών διαλέξεων ποικίλα: «Περί τής σχολικής γυμναστικής», από τόν Στυλ. Γ. Σπεράντσα, «Περί εκκλησιαστικής μουσικής», από τόν Τριαντάφυλλο Γεωργιάδη, «Περί καλλιτεχνίας, τών έλληνικών ρυθμών και περί Παρθενώνος», από τόν Δ.

168. *Εύξεινος Πόντος Α'* (1880), σσ. 355-356.

169. *Εύξεινος Πόντος Β'* (1882), σσ. 357-360, όπου Λόγος του προέδρου κατά τήν έγκαθίδρυση τών άρχων τής άδελφότητας.

170. *Ποντιακή Έστία Α'* (1950), σ. 611, όπου και φωτογραφία του.

171. Ά. Έεροκλής, πρόεδρος, και Ά. Δ. Παπακυριάκος, γεν. γραμματέας, πρós Α, *ΒΕΛΑ, ΙΒ* 122, 20-9-1908.

172. Πρβλ. *Ξενοφάνης* 6(1909), σσ. 39-40.

Α. Φυλλίζη¹⁷³, «Περὶ τοῦ ποταμοῦ Πηξίτου ὡς κινητηρίου δυνάμεως δυναμένης νὰ παραγάγῃ ἠλεκτρισμόν», ἀπὸ τὸν Θεοφύλακτο Π. Θεοφύλακτο¹⁷⁴, «Περὶ τῆς ἱατρικῆς ἐν τοῖς ναοῖς τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων», ἀπὸ τὸν Μ. Γαληνό¹⁷⁵, κ.ἄ.

Μετὰ τὴ ρωσικὴ εἰσβολὴ στὴν Τραπεζοῦντα τὸ 1916, ἰδρύθηκε ἀπὸ νέου ἡ «Ἑλληνικὴ Ἐθνικὴ Ἐνωσις». Μέσα στὸ ἐντευκτήριο τῆς Ἐνώσεως κυφορήθηκε ἡ ἰδέα τῆς συστάσεως γυμναστικοῦ συλλόγου. Ἐνας ἀπὸ τοὺς νέους ποὺ σύχναζαν ἐκεῖ, ὁ Ἀλκιβιάδης Σιδηρόπουλος, φορολογικὸς τότε ὑπάλληλος τοῦ δήμου Τραπεζοῦντας, βοήθησε ὥστε νὰ ἐξασφαλισθεῖ χῶρος κατάλληλος γιὰ γυμναστήριο· ἔτσι συστάθηκε ὁ «Γυμναστικὸς Σύλλογος Ἀκρίτας», μὲ πρῶτο πρόεδρο τὸν Θ. Π. Θεοφύλακτο. Ὡς γυμναστικὸς σύλλογος ὑπῆρξε βραχύβιος· λειτούργησε ὡς τις ἀρχὲς Δεκεμβρίου τοῦ 1917, ὅταν μὲ τὴ διάλυση τοῦ ρωσικοῦ στρατοῦ κατοχῆς ἐπικράτησαν οἱ μπολσεβίκοι στὴν Τραπεζοῦντα. Τότε τὸ γυμναστήριο ἀχρηστεύθηκε, γιατί ἐγκαταστάθηκαν σ' αὐτὸ οἱ ἐναπομείναντες Ρῶσοι στρατιῶτες. Τὴν ἴδια ἐποχὴ Τούρκοι ἀντάρτες ἐφθασαν στὰ πρόθυρα τῆς Τραπεζοῦντας. Στὴν ἄμυνα ποὺ προέβαλαν οἱ Ἕλληνες κατὰ τῶν Τούρκων ἔλαβαν μέρος μέλη τοῦ «Ἀκρίτα» ποὺ ἀνέλαβαν τὴν ὑπεράσπιση τοῦ ὄχυροῦ τοῦ Μιθρίου, ὅπου καὶ ἐγίνε ἡ στρατιωτικὴ τους ἐκπαίδευση. Μετὰ τὴ σύναψη συμφωνίας μὲ τὸν Τούρκο διοικητὴ, ἐγκαταλείφθηκε ἀπὸ τὰ μέλη τοῦ «Ἀκρίτα» τὸ φρούριο τοῦ Μιθρίου. Μὲ τὴν καταστροφὴ τῆς Τραπεζοῦντας ὁ σύλλογος διαλύθηκε καὶ ὄλα σχεδὸν τὰ μέλη τοῦ κατέφυγαν στὴ Ρωσία¹⁷⁶.

Γέννημα τῶν περιστάσεων ὑπῆρξε ἡ ἰδρυση τῆς «Ἐπιτροπῆς τῶν Προσφύγων». Λειτούργησε, μετὰ τὴν εἰσοδο τοῦ ρωσικοῦ στρατοῦ στὴν Τραπεζοῦντα τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 1916, ὡς ἀγαθοεργὸ σωματεῖο ὑπὸ τὴν προεδρίᾳ τοῦ μητροπολίτη Χρυσάνθου. Μὲ δαπάνες τῆς συντήρησε ἐπὶ ἓνα χρόνο τὸ ὄρφανοτροφεῖο ποὺ περισυνέλεξε καὶ περιέθαλψε τὰ παιδιὰ τῶν σφαγιασθέντων Ἀρμενίων¹⁷⁷.

173. *Ξενοφάνης* 6 (1909), σ. 228.

174. *Ξενοφάνης* 6 (1909), σ. 607.

175. *Ξενοφάνης* 6 (1909), σ. 185.

176. Ἀ. Κ. Σιδηρόπουλος, «Ὁ Γυμναστικὸς Σύλλογος "Ἀκρίτας" τῆς Τραπεζοῦντας», *Ἀρχαῖον Πόντου* 29 (1968-69), σσ. 369-373.— Ὁ «Ἀκρίτας» λειτούργησε καὶ ὡς καλλιτεχνικὸ σωματεῖο, πρβλ. *Ποντιακὴ Ἔστια*, περ. Β', τεῦχος 2, Μάρτ.-Ἀπρίλ. 1975, σ. 53 (ἀπὸ τὴν ἐφ. Ἐποχὴ Τραπεζοῦντας, 12 Μαρτ. 1919).

177. *Λογοδοσία τῆς ὑπὸ τὴν προεδρίαν τῆς Α.Σ. τοῦ μητροπολίτου ἡμῶν Κ.Κ. Χρυσάνθου Ἐπιτροπῆς τῶν προσφύγων γενομένη τῆ 23 Ἰανουαρίου 1919, ἐν Τραπεζοῦντι*. Τύποις Γεωργίου Μι-

Ἄμισος (Σαμψούντα).

Σημαντική είναι ἡ συλλογικὴ δράση καὶ στὴν Ἄμισό, τὸ μεγαλύτερο ἐμπορικὸ κέντρο τοῦ Πόντου μετὰ τὴν Τραπεζούντα.

Ἡ «Φιλόμουσος Ἀδελφότης Πρόδοδος» ἰδρύθηκε τὸ 1887, μὲ σκοπὸ γενικὰ τὴν προαγωγὴ τῶν γραμμάτων. Πρῶτος πρόεδρος τῆς ὁ Θεόδ. Ἰ. Ἀρζόγλου, μὲ γενικὸ γραμματέα τὸν Κ. Ε. Κωνσταντινίδη, Ἀλεξανδρέα¹⁷⁸. Τὸ 1891 ἡ ἴδια ἀδελφότητα, ὡς «Φιλεκαπαιδευτικὴ Ἀδελφότης Πρόδοδος», ἀνήγγειλε στὸν Τύπο: α) τὴ νέα σύσταση τοῦ διοικητικοῦ τῆς συμβουλίου, μὲ πρόεδρο πάλι τὸν Θεόδ. Ἰ. Ἀρζόγλου καὶ γενικὸ γραμματέα τὸν Ἡ. Μειλιχιάδη, καὶ β) τὴν ἔναρξη ἀνεγέρσεως μεγάλου θεάτρου καὶ αἴθουσας συνεδριάσεων σὲ οἰκόπεδο ποῦ παραχωρήθηκε ἀπὸ τὴν κοινότητα¹⁷⁹.

Τὸ 1899 συστήθηκε ἡ «Φιλόπτωχος Ἀδελφότης Ὁρθοδοξία». Εἶχε τὰξιν σκοπὸ νὰ βοηθεῖ τοὺς ἀπόρους ὀρθοδόξους τῆς κοινότητος, «νὰ υποστηρίξῃ τὸ κήρυγμα τοῦ θείου λόγου κατὰ τὰ δόγματα τῆς ὀρθοδόξου Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας» καὶ τέλος νὰ σχηματίσει ἀποθεματικὸ κεφάλαιο γιὰ τὴν ἰδρυση νοσοκομείου¹⁸⁰. Γιὰ νὰ ἐπαυξήσει τοὺς πόρους τῆς, τὸ 1900 ἀνήγγειλε στὸ σύλλογο «Ἀνατολή» τῆς Ἀθήνας ὅτι ἐπρόκειτο νὰ ἐκδώσει ἡμερολόγιο καὶ ζητοῦσε τὴ συνεργασία τῆς¹⁸¹. Τὸ ἡμερολόγιο ἐκδόθηκε καὶ εἶχε τὸν τίτλο: *Ἡχὼ τοῦ Πόντου. Ἡμερολόγιον εἰκονογραφημένον τῆς Φιλοπτώχου Ἀδελφότητος Ὁρθοδοξία Ἄμισου. Ἔτος Α'.* Ἐν Ἀθήναις 1901. Δὲν εἶναι γνωστὴ ἡ διάρκεια τῆς λειτουργίας τῆς ἀδελφότητος.

Μετὰ τὴν ἀνακήρυξη τοῦ νεοτουρκικοῦ συντάγματος, συστήθηκε ὁ «Κεντρικὸς Ἐθνικὸς Σύλλογος Ὁ Περικλῆς». Κατὰ τὸν κανονισμὸ ποῦ

χαλίδου, Ἐν Τραπεζούντῃ, σσ. 3 κ.έ. Μητροπολίτης Τραπεζούντος Χρῶσανθος, *ἔ.ἀ.*, σσ. 748, 764-765, 771.

178. *Κανονισμὸς τῆς ἐν Ἄμισῷ Φιλομούσου Ἀδελφότητος Πρόδοδος.* Ἐν Κωνσταντινουπόλει 1887. Ἐκ τοῦ τυπογραφείου Σ. Ἰ. Βουτυρά, σσ. 3, 19. *Αὐτ.*, σ. 19 σφραγίδα: στὴν περιφέρεια «Ἡ ἐν Ἄμισῷ Φιλόμουσος Ἀδελφότης Πρόδοδος»· στὴ μέση εἰκόνα φάρου καὶ κάτω «1887». (Ὁ Κανονισμὸς ἀπὸ τὸ ἀρχεῖο τῆς κ. Ἄννας Θεοφυλάκτου).

179. Ἐφ. *Νεολόγος*, ἀρ. 6461, 1/13 Φεβρ. 1891, σ. [2].

180. *Κανονισμὸς τῆς ἐν Ἄμισῷ Φιλοπτώχου Ἀδελφότητος Ὁρθοδοξίας* [στὰ ἑλληνικὰ καὶ στὰ καραμανλίδικα], 1899, σ. 3.

181. Θ. Ὁμηρίδης, πρόεδρος, Ἰορδ. Ἀδαμαντίδης, γραμματέας, πρὸς Α, *ΒΕΑΑ*, *ΙΑ* 26, 22-12-1900. *Αὐτ.*, σφραγίδα: στὴν περιφέρεια «Ἡ ἐν Ἄμισῷ Φιλόπτωχος Ἀδελφότης Ὁρθοδοξία», στὸ μέσο σταυρὸς πάνω ἀπὸ δάφνες καὶ κάτω: «Ἰδρυθεῖσα τῷ 1899». Βλ. καὶ *ΒΕΑΑ*, *κώδ. Α*, σ. 179, συνεδρ. 14 Μαΐου 1900.

ἀπέστειλε στην «'Ανατολή», ἀποσκοπούσε α) Νά φρουρή διά παντός νομίμου μέσου τὰ ὑπὸ τοῦ συντάγματος τεθωρακισμένα καὶ ὑπὸ τῶν ἄλλων θεσμῶν ἠγγυημένα δίκαια καὶ συμφέροντα τοῦ ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ ἑλληνικοῦ κόσμου. β) Νά ἐπιδιώκῃ τὴν ἠθικὴν καὶ πνευματικὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ὁμογενοῦς στοιχείου καὶ τὴν ἐνίσχυσιν τῆς ἐθνικῆς ἀγωγῆς διὰ διαλέξεων, δι' ἀνακοινώσεις γνωμῶν, δι' ἐκδόσεως ἰδίου περιοδικοῦ καὶ καταρτισμοῦ βιβλιοθήκης καὶ ἀναγνωστηρίου»¹⁸². Κατήρτισε πράγματι ἀναγνωστήριο καὶ ἐπιδίωξε τὸν ἐμπλουτισμὸ τῆς βιβλιοθήκης του¹⁸³. Τὸ 1916 οἱ Χρ. Συμβουλίδης καὶ Στ. Συμεωνίδης ἐξέδωκαν, ὡς ὄργανο τοῦ συλλόγου, τὸ *Φῶς*, ἐβδομαδιαία ἐφημερίδα¹⁸⁴.

Τὴν ἴδια ἐποχὴ συστήθηκε καὶ ὁ «Πανευξείνιος Μουσικὸς Σύλλογος Ἐναγένησις», ποῦ λειτούργησε καὶ ὡς ἀθλητικὸ σωματεῖο. Περιλάμβανε τμήμα φιλαρμονικῆς γιὰ τὶς μουσικῆς τοῦ ἐκδηλώσεις καὶ παράλληλα προκήρυσσε ἀθλητικὸς ἀγῶνες¹⁸⁵. Μία ἀπὸ τὶς ὀρειότερες ἐκδηλώσεις τοῦ συλλόγου ἦταν, τὸ Πάσχα τοῦ 1910, ἡ ἐπίσκεψη τῶν μελῶν του στὴν Τραπεζοῦντα, γιὰ ν' ἀπευθύνει χαιρετισμὸ καὶ σὲ ἄλλους ἀδελφούς συλλόγους. Πρόεδρος τότε ἦταν ὁ Θεόδ. Ἰ. Ἀρζόγλου καὶ ἀντιπρόεδρος ὁ Φ. Κουλιανίδης. Τὰ μέλη τῆς «Ἐναγενήσεως» δεξιώθηκε μὲ ἐνθουσιασμὸ ὁ «Προμηθεὺς» τῆς Τραπεζοῦντας¹⁸⁶.

Μαρτυροῦνται ἀκόμα στὴν Ἄμισσὸ τὰ ἀκόλουθα σωματεῖα: ἡ «Φιλόπτωχος Ἀδελφότης Κυριῶν», ἡ «Ἐμπορικὴ Λέσχη», ἡ ἀδελφότητα «Πατριάρχης Φώτιος ὁ Ὁμολογητῆς», ὁ «Ὁρφεύς», ὁ «Ἀθλητικὸς Σύλλογος Ἄτλας», ὁ σύλλογος τῶν Οἰνόεων, ὁ σύλλογος τῶν Σιναπέων καὶ τὸ σωματεῖο τῶν καπνεργατῶν¹⁸⁷.

182. Ἄ. Ἀντωνιάδης πρόεδρος, γεν. γραμματεὺς Μιχαηλίδης, πρὸς Α, ΒΕΑΑ, ΙΑ 98, 4-12-1908, σ. 2.

183. *Ἀὐτ.*, σ. 2. *Ἀὐτ.*, σ. 4, σφραγίδα: στὴν περιφέρεια «Κεντρικὸς Ἐθνικὸς Σύλλογος ὁ Περικλῆς ἐν Ἄμισσῳ» στὸ κέντρο εἰκόνα τοῦ Περικλῆ μὲ χρονολογία 1909.

184. Γ. Θ. Κανδηλάπτης Κάνις, «Ὁ Τύπος ἐν Πόντῳ», *Ποντιακὴ Στοά*, 1971. Ἐκδοσις Παμποντιακῆς Ἐνώσεως, Ἀθήναι, σ. 287.- Τὸ 1909, τὸ *Φῶς* εἶχε ἐκδοθεῖ ὡς ἐβδομαδιαῖο ἀνεξάρτητο φύλλο, Anthony A. M. Bryer, *ἑ.δ.*, σ. 187, σημ. 72. Πρβλ. καὶ Χρυσ. Μυριδῆς, «Συμβολὴ εἰς τὴν βιβλιογραφίαν τοῦ Πόντου», *Ἀρχεῖον Πόντου* 10 (1940), σ. 182.

185. *Ξενοφάνης* 6(1909), σ. 287. Περ. Ἄπ. Ὅλα Κωνσταντινουπόλεως, 10 Μαρτ. 1912, σ. 1167.

186. Περ. *Πόντος*, Μερζιφούν Α' (1910), σσ. 33-34. *Ποντιακὴ Ἔστια*, Β' (1951), σσ. 883-885, καὶ *Ἀὐτ.*, Ε' (1954), σ. 2659.

187. Ἀντώνιος Ἰ. Γαβριηλίδης, *Σελίδες ἐκ τῆς μαῦρης ἐθνικῆς συμφορᾶς τοῦ Πόντου*. Ἐν Ἀθήναις 1924, σ. 197. Χρήστος Σαμουηλίδης, «Ἄμισσος-Σαμψούντα», *Ἀρχεῖον Πόντου* 27 (1965), σ. 263. Ἰάκωβος Ἄ. Κουλοχέρης, *Ἡ Ἄμισσος μὲ τὶς μεσόγειες γειτονικὰς πόλεις τοῦ*

Ἑλληνικό Σχολεῖο Καδίκιοι Ἄμισοι. (Φωτογραφικό Ἄρχειο Κ.Μ.Σ.).

Πάφρα.

Στην Πάφρα ιδρύθηκε και ἐργάσθηκε τὸ «Ἐπιμελητήριον Παλλάς», ἀπὸ τοὺς σπάνιους στὸν Πόντο καὶ τὴ Μικρὰ Ἀσία γυναικείους μορφωτικὸς καὶ ἐκπολιτιστικὸς συλλόγους· πρόεδρος τοῦ ἦ Ἄννα Ἀαρών¹⁸⁸.

Γιὰ τὴ φιλεκπαιδευτικὴ ἀδελφότητα «Ἀκτίς», ποὺ εἶχε στὴν ἰδιοκτησία τῆς προσοδοφόρα κτήματα, δὲν ὑπάρχουν δυστυχῶς περισσότερες πληροφορίες¹⁸⁹.

Κοτύωρα (Ἵορδού, Ἵορτού).

Στὰ Κοτύωρα, τόσο οἱ ἐνέργειες τοῦ ἁγίου Νεοκαισαρείας, ὅσο καὶ ἡ φιλοτιμία τῶν κατοίκων, εἶχαν ἐξασφαλίσει τὴν κατὰ τὸ δυνατό εὐρυμῆ λειτουργία τῶν ἐκπαιδευτηρίων τῆς κοινότητας. Ἔτσι οἱ σύλλογοι ἀνέλαβαν ἐπιμορφωτικὴ δραστηριότητα.

Μέσα ἀπὸ τοὺς κόλπους τῆς ἑλληνικῆς εὐαγγελικῆς κοινότητας τῶν Κοτυώρων, τῆς πολυπληθέστερης καὶ πλέον ἀκμάζουσας σὲ ὅλη τὴν Τουρκία, ἀναπήδησε περὶ τὸ 1895 ὁ χριστιανικὸς σύλλογος τῶν νέων. Ἡ δραστηριότητά του, πνευματικὴ καὶ ἐκπολιτιστικὴ, μὲ πρωτεργάτες τοὺς στυλοβάτες τῆς ἑλληνικῆς Εὐαγγελικῆς Ἐκκλησίας στὰ Κοτύωρα, τὸν γιατρὸ Χαρ. Σιδηρόπουλο καὶ τὸν ἱερέα Παντελεῆ Φιλαδέλφεα, διήρκεσε ὡς τὸ τέλος τοῦ 1916¹⁹⁰. Ἐκτὸς ἀπὸ τὴ σωματειακὴ δράση τῶν Εὐαγγελικῶν, συστήθηκαν καὶ ἄλλοι σύλλογοι, γιὰ τοὺς ὁποίους ὁμως οἱ πληροφορίες μας εἶναι ἀποσπασματικές.

Ὁ «Ἑλληνικὸς Σύλλογος Ἡ Ἐναγέννησις» (1909), μορφωτικὸς καὶ ἐκπολιτιστικὸς, καθὼς φαίνεται δίχως ἐπαρκεῖς πόρους, ζήτησε καὶ ἔλαβε ἀπὸ τὴν «Ἀνατολὴ» βιβλία γιὰ τὴ συγκρότηση τοῦ λαϊκοῦ τοῦ ἀναγνωστηρίου¹⁹¹.

δυτικῶ Πόντου. Θεσσαλονίκη, Μάρτιος 1974, σσ. 30, 33, 39. Στέλιος Γ. Ἀτακτίδης, «Ἄμισος ἢ μαρτυρικὴ», Ποντιακὴ Ἔστια, περ. Β', Β' (1976), σσ. 211-213. Ἰωάννης Ἀ. Παυλίδης, Σελίδες ἱστορίας αἵματος καὶ θυσίας Πόντου καὶ Μικρᾶς Ἀσίας... Θεσσαλονίκη 1979, σ. 351.

188. *Ξενοφάνης* 6(1909), σ. 186.

189. Ἄ. Ἰ. Γαβριηλίδης, *ἔ.ἀ.*, σ. 170.

190. Ἰωάν. Ἀγαπίδης, *Ἑλληνικαὶ Εὐαγγελικαὶ Κοινότητες τοῦ Πόντου*. Θεσσαλονίκη 1948, σσ. 30-33, ὅπου καὶ δνόματα προέδρων, συμβούλων καὶ δραστηρίων μελῶν τοῦ συλλόγου.

191. Ἰορδ. Π. Σουρμελῆς, πρόεδρος, Εὐκλ. Θρουμμουλόπουλος, γεν. γραμματέας, πρὸς Α, ΒΕΑΑ, ΙΑ 232, 19-2-1910. Φ. Κουντζέρης, ἀντιπρόεδρος, Εὐκλ. Θρουμμουλόπουλος, γεν. γραμματέας, πρὸς Α, ΒΕΑΑ, ΙΑ 234, 24-5-1910. *Ἀвт.*, σφραγίδα κυκλική: ἀπὸ πάνω πρὸς τὰ κάτω «Ἑλληνικὸς Σύλλογος Κοτυωριτῶν», παράσταση ἀναγεννωμένου φοίνικος, «1909 Ἡ Ἀναγέννησις».

Φιλαρμονική Καδίκιοι Άμισου. (Φωτογραφικό Άρχειο Κ.Μ.Σ.).

Ἐκ τῶν Ἰ. Δ. Σαλτσή ἀναφέρονται καί τὰ ἀκόλουθα σωματεῖα Κοτυωρῶν, πού λειτουργήσαν μεταξὺ 1919-1920. 1) Ἡ βραχύβια «Λέσχη Κοτυωριτῶν», μέ ἰδρυτὴ τὸν Χαρ. Σιδηρόπουλο. 2) Ὁ νεανικὸς σύλλογος «Νέα Ζωή» (1919), μέ τμήμα ἐρασιτεχνικόν, πού παρουσίασε μερικὲς πολὺ ἐπιτυχεῖς παραστάσεις. 3) Οἱ συντεχνίαι πού λειτουργήσαν μέ τὴν ὄθηση τοῦ μητροπολίτη Πολυκάρπου (Ψωμιάδου) καί τοῦ Θεμιστοκλῆ Παστιάδη καί 4) Ὁ μαθητικὸς σύλλογος πού λειτουργοῦσε στὴν Ψωμιάδειο σχολὴ μέ πολυσχιδῆ δράση¹⁹².

Οἰνὴ (Οὔνγια).

Ἐπιμορφωτικὸ ἔργο κυρίως ἀνέλαβαν καί οἱ σύλλογοι στὴν Οἰνὴ, μέ γάλο λιμάνι τῆς Μαύρης Θάλασσας.

Ἡ κοινότητα, «βλέπουσα τὴν στασιμότητα καί τὴν ὀπισθοδρόμησιν καί συναισθανθεῖσα τὸ οἰκτρὸν τῆς ἀμαθείας αὐτῆς», μετὰ τὴν ἰδρυση παρθενωγείου τὸ 1874 μέ τὴν προτροπὴ τοῦ μητροπολίτη Νεοκαισαρείας, προέβη στὴ σύσταση τῆς λέσχης «Ὁ Εὐαγγελισμὸς» (1875). Στὴ σύστασὴ τῆς συνετέλεσε, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ὑποκίνηση τοῦ μητροπολίτη, καί ἡ ἀποστολὴ ἐγκυκλίων ἀπὸ τὸν ΕΦΣΚ, στίς ὁποῖες τονίζοταν ὅτι γιὰ τὴν προαγωγὴ κάθε τόπου ἀναγκαῖα ἦταν καί ἡ μόρφωση τῶν ἐνηλίκων. Ἡ λέσχη διέθετε ἀναγνωστήριο καί βιβλιοθήκη καί διοργάνωνε «μαθήματα δημόσια τε καί ἴδια»¹⁹³.

Τὸ 1893 λειτουργεῖ τὸ Ἐκπαιδευτικὸν «Ἡ Φιλαδέλφια» μέ πρόεδρο τὸν Χρ. Κεφαλίδη¹⁹⁴.

Μετὰ τὴν ἀνακήρυξη τοῦ νεοτουρκικοῦ συντάγματος συστήθηκε ὁ «Φιλεκπαιδευτικὸς Σύλλογος Πατρὶς» (1909), μέ σκοπὸ τὴν ὑποστήριξη τῶν τοπικῶν ἐκπαιδευτηρίων, παράλληλα ὁμοῦ καί τὴ μόρφωση τοῦ λαοῦ¹⁹⁵.

Κερασούντα.

Ἐν ὑπάρχουν πολλὰ μαρτυρίαι ἢ ἐνδείξεις γιὰ τὴ σωματειακὴ κίνηση

192. Ἰωακείμ Δ. Σαλτσης, *Χρονικὰ Κοτυώρων. Ἱστορικὴ μονογραφία γιὰ τὴν πόλη Κοτύωρα (Ὀρτοῦ) τοῦ Πόντου*. Θεσσαλονίκη 1955, σσ. 107-109, 121.

193. ΕΦΣΚ ΙΑ', 1876-77 (1878), σ. 201.

194. ΒΕΑΑ κώδ. ΑΘ, 27-1-1893, φ. 21^ν.

195. Ἰ. Μακρίδης, πρόεδρος, Χ. Δ. Κηνατίδης, γεν. γραμματείας, πρὸς Α, ΒΕΑΑ, ΙΑ 233, 1-5-1910. Αὐτ., σφραγίδα: στὴν περιφέρεια «Ἑλλην. Φιλεκπαιδευτικὸς Σύλλογος ἐν Οἰνῶν» στὸ ἐσωτερικὸ μέσα σὲ σχῆμα κλάδου ἐλιάς «Πατρὶς 1909».

της δραστηρίας και εημερούσας έλληνικής κοινότητας Κερασούντας. Πιθανότατα ή έπάρκεια που είχε εξασφαλίσει για τὰ σχολεία της παρεμπόδισε τή δημιουργία έντονης σωματειακής φιλεκπαιδευτικής δραστηριότητας.

Ο μορφωτικός σύλλογος «Οί Ἄργοναυται» Κερασούντας ιδρύθηκε τὸ 1908 ἀπὸ νέους τῆς κοινότητας. Μὲ τὶς ἐνέργειες τοῦ προέδρου του γιατροῦ Χρήστου Παπαδόπουλου, ὁ σύλλογος ἀπέκτησε μεγαλοπρεπὲς οἶκημα, ὅπου γίνονταν δημόσιες διαλέξεις· ἀπ' αὐτὲς σημειώνομε: «Περὶ Κυριακῆς ἀργίας» καὶ «Περὶ χριστιανισμοῦ ἀπὸ ἐθνικῆς ἀπόψεως», ἀπὸ τὸν ἀρχιερατικὸ ἐπίτροπο καὶ ἱεροκήρυκα Εὐγένιο Θεολόγο, «Περὶ συντάγματος», ἀπὸ τὸν Στ. Τσαλοῦχο, «Περὶ ἐλευθερίας καὶ ἐκλογικοῦ νόμου», ἀπὸ τὸν Ἄριστοτ. Γ. Νεόφυτο, «Περὶ τῆς ἱστορίας Κερασούντος», ἀπὸ τὸν οἰκονόμο Κύριλλο Παυλίδη¹⁹⁶. Ἰδιαίτερη ἐπιτυχία εἶχε ἡ διάλεξη τοῦ γιατροῦ καὶ λόγιου Χρ. Συμβουλίδη, στὴν ὁποία αὐτὸς ἀναφέρθηκε σὲ δύο ἐπιφανεῖς γόνους τῆς Κερασούντας, τὸν Περικλῆ Τριανταφυλλίδη καὶ τὸν Γεώργιο Κωνσταντινίδη, καὶ μετέδωσε στοὺς νέους λόγους διδακτικοῦς, ἐμπνευσμένους ἀπὸ τὸ ἔργο ἐκείνων¹⁹⁷.

Πουλαντζάκη.

Στὴν κόμη Πουλαντζάκη τὸ ἑλληνικὸ στοιχεῖο, συντριπτικὰ ὑπέρτερο σὲ ἀριθμὸ καὶ ἀκμαῖο, εἶχε συγκροτήσει καὶ διοργανώσει τὴν πνευματικὴ του ζωὴ (ἐκκλησία, σχολεῖα). Περὶ τὸ 1900 συστήθηκε ἐδῶ ἡ «Φιλόπτωχος Ἐδελφότης», ποὺ ἐργάσθηκε ἀποτελεσματικὰ στὸν τομέα τῆς κοινωνικῆς εὐποΐας¹⁹⁸. Τὸ 1919 ιδρύθηκε ἡ «Ἀναγέννησις», φιλεκπαιδευτικὸς σύλλογος μὲ ἀναγνώστηριο¹⁹⁹.

196. *Ξενοφάνης* 6(1909), σσ. 129-131. *Αὐτ.*, σ. 129, τὰ ὀνόματα τοῦ διοικητικοῦ συμβουλίου μὲ πρόεδρο τὸν Ἄριστοτ. Γ. Νεόφυτο.— Ὁ σύλλογος περιέλαβε καὶ καλλιτεχνικὸ τμήμα, βλ. *Ποντιακαὶ Μελέται. Σελίδες ἀπὸ τὴν ἱστορίαν τῆς Κερασούντος ...* Ἔκδοσις Ἰωάννου Παπαδοπούλου. Ἐπιμέλεια Παντελῆ Φουρνιάδη, 1965, σ. 19.

197. *Ξενοφάνης* 6 (1909), σσ. 185-186. Γιὰ τὸν Π. Τριανταφυλλίδη, βλ. Ἐπαμεινώνδας Θ. Κυριακίδης, *Βιογραφίαι τὸν ἐκ Τραπεζοῦντος καὶ τῆς περὶ αὐτὴν χώρας ἀπὸ τῆς ἀλώσεως μέχρι τῶν ἀκμασάντων λογίων...* Ἐν Ἀθήναις 1897, σσ. 163-169. Γιὰ τὸν Γ. Κωνσταντινίδη, βλ. Κ. Ν. Παπαμαχαλόπουλος, *ἑ.ἀ.*, σσ. 261 κ.ἑ.

198. Λεωνίδας Ἰασονίδης, «Σκιαγραφία Πουλαντζάκης», *Ξενοφάνης* 3 (1905), σσ. 34-35. *Αὐτ.*, σ. 35, μέλη τοῦ διοικητικοῦ συμβουλίου: Ν. Ἰασονίδης, πρόεδρος, Ἰ. Κωνηόπουλος, γραμματέας, Γ. Μεταξᾶς, ταμίης, Μ. Μωυσιάδης καὶ Γ. Τρελλόπουλος, σύμβουλοι.

199. *Ποντιακὴ Ἐστία*, περ. Β', τεύχος 3, Μάιος - Ἰούν. (1975), σ. 18 (ἀπὸ τὴν ἐφ. Ἐποχὴ Τραπεζοῦντος, 26 Μαρτ. 1919).

Καρκουντζή Σουρμένων.

Ἡ ἀδελφότητα «Προστασία», με συλλογή συνδρομῶν, ἐπέτυχε τὴν ἀνεγερση παρθεναγωγείου. Μέλη τοῦ διοικητικοῦ τῆς συμβουλίου: Χ. Παρασκευόπουλος, πρόεδρος, Σ. Κεσόγλου, ἀντιπρόεδρος, Ἐ. Καζαντζίδης, γραμματέας, Ν. Πανίδης, ταμίας, καὶ Δ. Ἀνδρόνικος, σύμβουλος²⁰⁰.

Τρίπολη.

Ἄδελφότητα Φιλεκαπαιδευτικὸς Σύλλογος «Ὀδύσσεια» ἰδρύθηκε τὸ 1908 ἀπὸ τὴ νεολαία τῆς Τριπόλεως κατὰ τὸ ὑπόδειγμα ἄλλων ἐκπολιτιστικῶν συλλόγων. Εἶχε σκοπὸ τὴ διάδοση τῆς παιδείας στοὺς νέους καὶ τὴν ἐνίσχυση τῶν ἀπόρων²⁰¹.

Ριζούνια (Ρίζαιο).

Ἡ Ριζούνια εἶχε τὴ φιλόπτωχο ἀδελφότητά της, τὰ ἔσοδα τῆς ὁποίας συνιστοῦσαν οἱ κανονικὲς εἰσφορὲς τῶν μελῶν καὶ οἱ ἔκτακτες δωρεές²⁰².

Μετὰ τὴν εἴσοδο τοῦ ρωσικοῦ στρατοῦ στὴν πόλη (1917), ἰδρύθηκε ὁ πολιτιστικὸς σύλλογος «Χρῦσανθος» (ἀπὸ τὸ ὄνομα τοῦ μητροπολίτη Τραπεζούντας). Στὸ πρῶτο διοικητικὸ συμβούλιο συμμετεῖχαν οἱ: Δημ. Παπᾶς, Λουκᾶς Σπυράντης, Ἰωάννης Ἰγνατιάδης, Κωνστ. Κωνσταντινίδης, Σεραφεῖμ κ.ἄ.²⁰³ Ἐκτὸς ἀπὸ διαλέξεις καὶ ἐκδρομές, ὁ «Χρῦσανθος» ὀργάνωσε τμήμα μουσικῆ καὶ δραματικὸ. Τὸ μουσικὸ τμήμα λειτουργοῦσε με δάσκαλο τὸν Δημ. Στ. Κουτσογιαννόπουλο. Τὸ δραματικὸ ἔδωσε θεατρικὲς παραστάσεις, με πρῶτο ἔργο τὴ *Μερόπη* τοῦ Βερναρδάκη²⁰⁴.

Ἄδελφότητα Ριζούντας. Ὁ Δημ. Στ. Κουτσογιαννόπουλος διασώζει χαρακτηριστικὸ ἀπόσπασμα ἀπὸ τὴν ἐφημερίδα *Σάλπιγξ* τῆς Τραπεζούντας (Ὀκτώβρ. 1917), σχετικὰ με τὴν προοδευτικὴ γραμμὴ πού ἀκολούθησε ὁ σύλλογος: «Σήμερον αἱ Ἑλληνίδες Ριζούντος ἐν τῇ Συλλόγῳ ἐκλέγουν καὶ ἐκλέγονται. Πρόεδρος τῆς Θεατρικῆς Ἐπιτροπῆς ἐξελέγη κυρία... Ὁ Σύλλογος «Χρῦσανθος» δὲν εἶναι ἐντευκτήριον ἀριστοκρατῶν οὔτε ψυχρῶν ἀνδρῶν, ἀλλὰ κέντρον λαϊκόν, καθαρῶς δημοκρατικόν· καὶ ὁ ἐργάτης καὶ ὁ χειρῶνας ἐκεῖ εὐρί-

200. *Ξενοφάνης* 6 (1909), σ. 321.

201. *Ξενοφάνης* 6 (1909), σσ. 142, 229.

202. *Ποντιακὴ Ἔστία* Η' (1957), σ. 4264.

203. *Ποντιακὴ Ἔστία* Η' (1957), σ. 4265.

204. Δημήτριος Στ. Κουτσογιαννόπουλος, *Ἀναμνήσεις ἀπὸ τὸν Πόντο*. Ἀθήναι 1972, σ. 29.

ΣΥΛΛΟΓΟΙ ΚΑΠΠΑΔΟΚΙΑΣ ΚΑΙ ΠΟΝΤΟΥ

σκεϊ διδασκόμενος τὴν ἀνάπλασιν τοῦ χαρακτηῆρος του μετὰ τῆς εὐθυμίας... Ἐκεῖνο τὸ ὄποιον δὲν κατάρθωσεν ἢ πολὺφερνος Τραπεζοῦς, ἐκεῖνο ὅπερ ἐν Βατοῦμ προσπαθεῖ μετὰ κόπου νὰ ἐπιτελέσῃ ὁ “Προμηθεύς”, ἐν Ριζοῦντι εἶναι γεγονός ἤδη»²⁰⁵.

Ἡ δρᾶσις τοῦ συλλόγου ἀνακόπηκε, ὅταν ἐνοπλοὶ τσέτες κατέλαβαν τὴν πόλιν (Ἰανουάριος 1918)²⁰⁶.

Β' ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ ΜΕΣΟΓΕΙΑΚΟΥ ΠΟΝΤΟΥ

Μερζιφούντα (Μερζιφούν, Μαρσοβάν).

Στὴ Μερζιφούντα, ἀπὸ τίς πλέον ἀκμαῖες στὸ ἐμπόριο καὶ στὴ βιοτεχνία πόλεις τοῦ Μεσογειακοῦ Πόντου, ἡ σύστασις συλλόγων συνυφαίνεται μὲ τὴν ὑπαρξὴ τῆς Ἀμερικανικῆς Σχολῆς (Ἀνατολικοῦ Κολλεγίου, Anatolia College). Ἡ σχολὴ θεωρήθηκε κέντρο προτεσταντικῆς προπαγάνδας. Θὰ ἦταν ἐνδιαφέρον νὰ ἐξετασθεῖ, ἂν, σὲ ποῖα χρονικὰ ὄρια καὶ σὲ ποῖα κλίμακα ἀσκήθηκε ὁ προσηλυτισμὸς στὴ σχολή. Βέβαιο εἶναι ὅτι ἡ Ἀμερικανικὴ Σχολὴ ἦταν ἀπὸ τὰ τελειότερα ἐκπαιδευτικὰ ἰδρύματα τοῦ Πόντου καὶ οἱ Ἕλληνες δάσκαλοι, μαθητὲς τῆς καὶ ἀπόφοιτοι, πρωτοστάτησαν στὴν ἱδρυσιμὴν συλλόγων μὲ ὑψηλοὺς στόχους καὶ μὲ πνεῦμα εὐρύτητας· ἄλλοθενεῖς συμμετεῖχαν στίς διάφορες συλλογικὰς δραστηριότητες, εἴτε ὡς μέλη εἴτε ὡς συνεργάτες.

Ἡ ὀ «Ἑλληνικὸς Ἀθλητικὸς Σύλλογος Πόντος» ἱδρύθηκε τὸ 1903 ἀπὸ τοὺς Ἕλληνας ὀρθόδοξους μαθητὲς τῆς Ἀμερικανικῆς Σχολῆς. Σκοπὸς τοῦ ἡ σωματικῆ ἀλλὰ καὶ πνευματικῆ ἀνάπτυξιν τῶν μελῶν. Οἱ μαθητὲς τοῦ κολλεγίου, ἀκραιφνεῖς Ἕλληνες καὶ πιστοὶ στὴν ὀρθοδοξία, προέρχονταν ἀπὸ διάφορες πόλεις τῆς Καππαδοκίας, τοῦ Πόντου καὶ τῆς Εὐρωπαϊκῆς Τουρκίας²⁰⁷. Τὴν ἑλληνικότητα καὶ τὴν πίστην τοὺς στὴν ὀρθοδοξία τὴ διακηρύσσουσιν μὲ θερμῆ, στὴν προσπάθειά τοὺς ν' ἀποτινάξουσιν τὴν κατηγορίαν ποὺ τοὺς εἶχαν προσάψει ὅτι ὑπῆρξαν θύματα προσηλυτιστικῶν ἐνεργειῶν: «Ἡμεῖς, οἱ ἐνταῦθα Ἕλληνες μαθηταὶ ... προσδραμόντες εἰς σχολὴν ξένην δὲν σημαίνει, καθὼς οἱ πολλοὶ δυστυχῶς νομίζου-

205. Δ. Στ. Κουτσογιαννόπουλος, *ἔ.ἀ.*, σ. 30.

206. Δ. Στ. Κουτσογιαννόπουλος, *ἔ.ἀ.*, σ. 31.

207. Ἐφ. *Κωνσταντινούπολις*, ἀρ. 9, 13-1-1905, σ. 3. Τὸ προεδρεῖον, Δ. Ἀρών, γραμματέας, πρὸς Α, *ΒΕΑΑ*, *ΙΑ* 74, 7-12-1906, σ. 1.

Σφραγίδες ποντιακών συλλόγων. (Άρχειο «Ανατολής»).

σιν, ὅτι ἐλησμονήσαμεν τὴν ἐκπλήρωσιν καθηκόντων Ἑλλησι μαθηταῖς ἐπιβαλλομένων, δὲν σημαίνει ὅτι προσηλυτίσθημεν εἴτε ἐξεφυλίσθημεν. Διαμμένομεν μετ' ἀκαράδαντων πεποιθήσεων εἰς τὰ πατροπαράδοτα. Εἴμεθα ὅ,τι καὶ πᾶς ὁμόφυλος ὄφειλε νὰ εἶναι, οἷον ὀρθόδοξοι, ἐν ὧσφ ἐξακολουθοῦμεν νὰ εἴμεθα πιστὰ τῆς ὀρθοδοξίας τέκνα, Ἑλληνες ἐν ὧσφ εἴμεθα καὶ θὰ εἴμεθα ἔνθερμοι ὑποστηρικταὶ καὶ ζηλωταὶ τῆς γλώσσης μας»²⁰⁸.

Τὰ μέλη, μὲ τὸ πέρασμα τῶν χρόνων, αὐξάνονταν· τὸ 1908 ἦταν ἐγγεγραμμένα 140 μέλη²⁰⁹, τὸ 1912, 167²¹⁰, τὸ 1913 ἀνῆλθαν σὲ 180, «μέγιστος ἀριθμὸς μελῶν ὅστις ἐσημειώθη ποτὲ ἐν τοῖς χρονικοῖς τοῦ σωματείου μας»²¹¹. Ὁ σύλλογος ἐπιδίωξε συνεργασία μὲ τὸν μικρασιατικὸν σύλλογον τῆς Ἀθήνας «Ἀνατολή», ἀπὸ τὸν ὅποιο περίμενε τὴν ἠθικὴν συμπαράστασιν ποὺ εἶχε ἀνάγκη. Ἡ συνεργασία αὐτὴ πίστευε ὅτι θὰ συντελοῦσε γενικότερα στὴν προαγωγὴ τοῦ ἑλληνικοῦ στοιχείου τοῦ Πόντου²¹².

Ὁ σύλλογος περιλάμβανε τρία τμήματα: α) φιλολογικὸ, β) μουσικὸ καὶ γ) ἀθλητικὸ. Τὸ φιλολογικὸ τοῦ τμήμα διοργάνωνε τακτικὰς συνεδρίες καὶ προκήρυσσε διαγωνισμοὺς φιλολογικοὺς καὶ ἀπαγγελίας μὲ ἀνάθεσιν τῆς κριτικῆς σὲ εἰδικὴ ἐπιτροπὴ²¹³. Στὶς ἐβδομαδιαίας συνεδρίες γίνονταν διαπραγματεύσεις καὶ συζητήσεις γιὰ θέματα ἐκπαιδευτικὰ καὶ ἄλλα ποικίλα, ἀπὸ τὰ ὅποια ἀναφέρω ἐνδεικτικὰ: «Εἶναι ὁ πόλεμος ὠφέλιμος διὰ τὴν ἀνθρωπότητα ἐν γένει ἢ ὄχι», «Ἄν πρέπει νὰ ὑπάρχη συμφοίτησις ἄρρένων καὶ θηλέων εἰς τὰ ἑλληνικὰ σχολεῖα τῆς μέσης ἐκπαίδευσως», «Ἄν πρέπει νὰ ὑπάρχουν ἐξετάσεις εἰς τὰ σχολεῖα τῆς μέσης ἐκπαίδευ-

208. Τὸ προεδρεῖον, Δ. Ἀρών, γραμματέας, πρὸς Α, ΒΕΑΑ, ΙΑ 74, 7-12-1906, σ. 1.

209. Μ. Ἀρ. Παπαδόπουλος, πρόεδρος, Ν. Χατζη - Κ. Μιμόγλου, γεν. γραμματέας, πρὸς Α, ΒΕΑΑ, ΙΑ 100, 24-12-1908, σ. 1.

210. Πόντος Γ' (1912), σ. 98.

211. Πόντος Δ' (1913), σ. 231.

212. Ἰ. Γ. Στατηρόπουλος, πρόεδρος, Γ. Γ. Σηράμης, γεν. γραμματέας, πρὸς Α, ΒΕΑΑ, ΙΑ 110, 14-12-1909. Αὐτ., σφραγίδα: στὴν περιφέρεια «Ἑλληνικὸς Σύλλογος Πόντος»: στὸ κέντρο παράστασις γλαύκας ἀνάμεσα σὲ λύρα καὶ κυκλικὸ σχῆμα (πιθανότατα δίσκος), κάτω ἀπὸ τὰ ὅποια: «Μερζιφούν 1909». Γιὰ τὴν συνεργασίαν «Ἀνατολῆς» καὶ «Πόντου» σχετικὰ μὲ τὴν ἀποστολὴν ὑποτροφῶν στὸ ἱεροδιδασκαλεῖο τῆς «Ἀνατολῆς», βλ. Ἰ. Τέτος, πρόεδρος, Ἀ. Π. Ἀγνίδης, γεν. γραμματέας, πρὸς Α, ΒΕΑΑ, ΙΑ 83, 3-10-1907. Αὐτ., σφραγίδα: ὀρθογώνια· στὸ ἐσωτερικὸν «Ἑλλ. Ἀθλ. Σύλλογος Πόντος, Μερζιφούν 1904». Ἰ. Γ. Στατηρόπουλος, πρόεδρος, Γ. Γ. Σηράμης, γεν. γραμματέας, πρὸς Α, ΒΕΑΑ, ΙΑ 105, 13-4-1909.

213. Βλ. Πόντος Α' (1910), σσ. 16, 32, 46, Γ' (1912), σσ. 100, 178, Δ' (1913), σσ. 196, 230.

σεως ἢ ὄχι», «Ἐάν ὁ συρμός ὠφελῆ ἢ βλάβη», «Ἄν συμφέρη ἢ μετανάστευσις τῶν Ἑλλήνων ὑπὸ τὰς παρούσας περιστάσεις ἢ ὄχι»²¹⁴. Σὲ μιὰ ἀπὸ τίς συνεδρίες συζητήθηκε τὸ γλωσσικὸ θέμα· «ἡ νίκη ἔκλινε πρὸς τὸ μέρος τῶν σχολαστικίζοντων, παρ' ὅλα τὰ ἐπιχειρήματα τῶν μαλλιαρίζοντων πρὸ τῶν ὁποίων καὶ αὐτὸς ὁ Μιστριώτης θά ἔχρωκόπει!»²¹⁵. Μεταξὺ τῶν σπουδαστῶν συζητήθηκε ἐπίσης τὸ θέμα, ἂν πρέπει νὰ διδάσκονται τὰ ἀρχαῖα ἑλληνικά· ὑπερίσχυσε δὲ ἡ γνώμη αὐτῶν ποὺ δὲν ἐπιθυμοῦσαν τὴ διδασκαλία τῶν ἀρχαίων. «Οἱ σπουδασταὶ μας δὲν εἶναι, βλέπετε, καὶ πολὺ συντηρητικοί»²¹⁶.

Τὸ ἀθλητικὸ τμήμα διοργάνωνε ἀγῶνες²¹⁷ καὶ τὸ μουσικὸ, μὲ διευθυντὴ ἐπὶ μακρὸ διάστημα τὸν Ν. Σ. Σειρηνίδη, εἶχε πολὺ καλὰς ἐμφανίσεις²¹⁸. Στὰ πλαίσια τῆς καλλιτεχνικῆς δραστηριότητος τοῦ συλλόγου δίνονταν ἐρασιτεχνικὰς θεατρικὰς παραστάσεις²¹⁹. Ἀπὸ τὸν Μάρτιο τοῦ 1910 ἕως Ἰουνίου-Ἰουλίου 1913, ὁ σύλλογος ἐξέδιδε ὁμώνυμο περιοδικό, τὸ ὁποῖο προηγουμένως κυκλοφοροῦσε χειρόγραφο: *Πόντος. Μηνιαῖον δημοσίευμα φιλολογικόν, ἐπιστημονικόν καὶ παιδαγωγικόν τοῦ Πόντου*. Συντακτικὴ ἐπιτροπὴ, Δημήτριος Θεοχαρίδης, Καλλιस्थένης Γ. Χουρμουζιάδης, Λεωνίδας Μ. Καζεζόγλου, Μερζιφούν²²⁰. Οἱ δημοσιευόμενες στὸ περιοδικὸ ἐργασίες ἦταν μαθητῶν, ἀποφοίτων καὶ δασκάλων τοῦ συλλόγου, ἄλλες στὴ δημοτικὴ καὶ ἄλλες στὴν καθαρῆουσα. Τὰ θέματα ποικίλα: ἐπιστημονικά, ἱστορικά, ἀρχαιολογικά, παιδαγωγικά, γλωσσικά, κοινωνιολογικά, φιλοσοφικά, ἐμπορικά, ἰατρικά, εἰδήσεις ἀπὸ τὴν κίνηση τοῦ συλλόγου (φιλολογικὰς ἐκδηλώσεις, συζητήσεις, ἀγγελίες διάφορες, μουσικὰς ἐκδηλώσεις κ.λ.π.)· ἐπίσης ποιήματα, μεταφράσεις ἀπὸ ξένα φιλολογικά ἔργα, ἠθικοθησκευτικὰ ἄρθρα, ἐπιτεύγματα ἀποφοίτων τοῦ κολλεγίου, διηγήματα, εἰδήσεις ἀπὸ τὴ ζωὴ τοῦ κολλεγίου, βραβευθεῖσες ἐργασίες μαθητῶν σὲ διαγωνισμοὺς κ.λ.π. Οἱ βαλκανικοὶ πόλεμοι ζημιῶσαν οἰκονομικὰ τὸ περιοδικό, δὲν ἀνέκοψαν ὅμως καὶ τὴ δράση τοῦ συλλόγου²²¹. Γιὰ τὴν

214. Βλ. *Πόντος Β'* (1910), σ. 31, Δ' (1912), σ. 48, Δ' (1913), σσ. 128, 151, 172.

215. *Πόντος Α'* (1910), σ. 16.

216. *Πόντος Γ'* (1911), σ. 64.

217. Πρβλ. *Πόντος Α'* (1910), σ. 32, Γ' (1912), σσ. 96, 177-178, Δ' (1912), σ. 3.

218. Πρβλ. *Πόντος Α'* (1910), σσ. 45-46, Β' (1911), σ. 162, Γ' (1912), σ. 176, Δ' (1913), σσ. 196, 231.

219. *Πόντος Β'* (1911), σ. 83, Γ' (1912), σσ. 80, 98, Δ' (1913), σ. 231.

220. Πλήρης σειρά ὑπάρχει στὴ Βιβλιοθήκη τῆς Βουλῆς.

221. *Πόντος Δ'* (1913), σ. 230.

ἀποπεράτωση τοῦ κτηρίου τῆς βιβλιοθήκης ὁ σύλλογος προσέφερε συνδρομὴ 25 λιρῶν· γιὰ τὸν ἴδιο σκοπὸ προσέφερε κατὰ καιροὺς καὶ ὁ γιὰ τρὸς Μ. Χατζησάββας²²². Ὅσο γιὰ τὴ διοίκηση, συμμετεῖχαν σ' αὐτὴν δάσκαλοι καὶ μαθητές. Ἀναφέρομε δύο προέδρους, τὸν Ἰ. Ξενίδη, καθηγητὴ θεολογίας, καὶ τὸν Ἰ. Στατηρόπουλο, καθηγητὴ χημείας, γιὰ τὴ μακρόχρονη καὶ πολυτίμη θητεία τους στὴν προεδρία²²³.

Φαίνεται ὅτι γιὰ ἓνα μικρὸ διάστημα ὁ σύλλογος ἀνέστειλε τὴ λειτουργία του, ἴσως εἰκονικά, γιὰτὶ σὲ τεῦχος τοῦ *Πόντου* (Μάιος 1913) γίνεται λόγος γιὰ ἀνασύστασή του καὶ μάλιστα «εἰς καιροὺς χαλεποὺς ὅποτε οἱ τοιοῦτοι σύλλογοι ὑπεβλέποντο ὑπὸ τῆς κυβερνήσεως»²²⁴.

Συμπερασματικά μπορεῖ νὰ λεχθεῖ ὅτι μέσα ἀπὸ τὶς σελίδες τοῦ περιοδικοῦ *Πόντος* ἀναδίνεται ἡ δρᾶση συλλόγου γιὰ τὸν ὅποιο γράφεται ἐπιγραμματικά ὅτι «δικαίως δύναται νὰ καταταχθῆ μεταξὺ τῶν καλύτερων ἑλληνικῶν συλλόγων τῶν εὐδοκίμως λειτουργούντων καθ' ὅλην τὴν αὐτοκρατορίαν»²²⁵.

Ὁ «Φιλολογικὸς Σύλλογος Ἀστὴρ τῆς Ἀνατολῆς» εἶχε ἰδρυθεῖ κι αὐτὸς ἀπὸ Ἑλληνας μαθητές τοῦ Ἀμερικανικοῦ Κολλεγίου, ἀνέκοψε ὁμως τὶς ἐργασίες του ἔρια ἀπὸ τὰ ἐξέχοντα μέλη τοῦ «Πόντου», οἱ: Ἰωάννης Καννέ, Βασίλειος Δξιβόγλου καὶ Δημήτριος Παπαμανάσης, κατέβαλαν προσπάθειες γιὰ τὴν ἀνίδρυση «τοῦ ἄλλοτε φιλολογικοῦ συλλόγου», ποὺ ἔλαβε πλέον τὴν ἐπωνυμία «Ἑλληνικὴ Φιλεκαπαιδευτικὴ Λέσχη» (1907). Ἡ διεύθυνση τῆς Ἀμερικανικῆς Σχολῆς ἀποδέχθηκε τὴ σύσταση τῆς λέσχης –οὐσιαστικὰ ἀνασύσταση τοῦ φιλολογικοῦ συλλόγου «Ἀστὴρ τῆς Ἀνατολῆς», ὑπὸ τὸν ὄρο ὅτι στίς ἐβδομαδιαῖες συνεδρίες τῆς ἐπιβαλλόταν ἡ ἀποχὴ «ἀπὸ παντὸς θέματος πολιτικοῦ καὶ δογματικοῦ». Τὸ πρῶτο διοικητικὸ συμβούλιο τῆς λέσχης ἀπαρτίσθηκε ἀπὸ τοὺς: Δημήτριον Θεοχαρίδη, πρόεδρο, Παντελ. Μητρόπουλο, ἀντιπρόεδρο, Ἀχιλ. Εὐλογιαρίδη, γραμματέα, καὶ συμβούλους τοὺς Ἀβραάμ Παναγιώτογλου, Ἀθαν. Ἀγνίδη, Ἰωάν. Παρασκευόπουλο καὶ Δημήτριον Παπαμανάση²²⁶. Ὅλα τὰ μέλη τοῦ συμβουλίου ἦταν τελειόφοιτοι ἢ ὑπῆρξαν σπουδαστὲς τοῦ Ἐθνικοῦ Πανεπιστημίου, τῆς Ἱερατικῆς Σχολῆς τῆς Καισάρειας, τῆς

222. *Πόντος* Δ' (1913), σ. 152.

223. Πρβλ. *Πόντος* Β' (1911), σ. 166, Γ' (1912), σσ. 100, 178. *Ἄδτ.*, ὀνόματα καὶ λοιπῶν μελῶν τοῦ διοικητικοῦ συμβουλίου.

224. *Πόντος* Δ' (1913), σ. 196.

225. *Πόντος* Δ' (1912), σ. 1.

226. Ἰ. Τέτος, πρόεδρος τοῦ «Πόντου», Δημήτρ. Ἀλεξ. Ἀρών, γραμματέας, πρὸς Α, ΒΕΑΑ, ΙΑ 77, 22-2-1907, σσ. 1-2.

Μεγάλης του Γένους Σχολής, του Φροντιστηρίου της Τραπεζούντας και του Γυμνασίου της Θεσσαλονίκης. Ἡ «Φιλεκπαιδευτική Λέσχη», πού διέθετε καὶ μουσικὸ παράρτημα, συνεργάσθηκε μὲ τὸν ἀθλητικὸ σύλλογο «Πόντος», μὲ τὸν ὁποῖο μετὰ διετία περίπου συγχωνεύθηκε²²⁷.

Μέσα ἀπὸ τοὺς κύκλους, μαθητικὸς καὶ διδασκαλικὸς, τοῦ Ἀνατολικοῦ Κολλεγίου, δημιουργήθηκαν καὶ ἄλλοι σύλλογοι, μικτοὶ ἢ ἄμιγεις, μὲ σκοπὸ τὴν καλλιέργεια ἐδικῶν διαφερόντων. Ὁ «Ἀρχαιολογικὸς Σύλλογος» ἰδρύθηκε ἀπὸ τοὺς δασκάλους καὶ τοὺς μαθητὲς τῶν δύο τελευταίων γυμνασιακῶν τάξεων τοῦ κολλεγίου, πιθανότατα τὴν ἴδια χρονολογία πού συστήθηκε καὶ ὁ «Πόντος»²²⁸. Ὑπήρξε μικτὸς σύλλογος, μὲ μαρτυρούμενη δραστηριότητα ἀπὸ τὸ 1911 ὡς τὸ 1913. Διοργάνωνε στὴν ἀρχὴ τέσσερις καὶ ἀργότερα τρεῖς ἐτήσιες συνεδρίες πού περιλάμβαναν ὁμιλίες σχετικὲς μὲ τὴν ἀρχαιολογία διαφόρων χωρῶν, ἀναγνώσεις ἀρχαιολογικῶν πραγματειῶν, συγκεφαλαιώσεις καὶ κρίσεις ποικίλων ἀρχαιολογικῶν γνώσεων. Ἀπὸ τίς ἀρχαιολογικὲς ὁμιλίες ἀναφέρομε: «Περὶ τῶν ἐρειπίων τῆς πόλεως Ἀνί, ἀρχαίας πρωτεύουσος τῆς Ἀρμενίας», «Περὶ ἀρχαίας ἀποικίας τῶν Ἰουδαίων ἐν τῇ νήσῳ Ἐλεφαντίνῃ τῆς Αἰγύπτου», «Περὶ τῆς Τριπολίτιδος», «Περὶ τῆς καταγωγῆς τῶν Χετταίων», «Περὶ τῶν ἐν Σάρδεσι ἀνασκαφῶν», «Περὶ τοῦ σκοποῦ καὶ τῆς σημασίας τῆς ἀρχαιολογίας», «Περὶ τῶν ἀρχαιοτήτων τοῦ Βάν» κ.λ.π.²²⁹.

Ἡ δράση τοῦ μικτοῦ «Διδασκαλικοῦ Συνδέσμου» ἐκτείνεται ἀπὸ τὸ 1910 ὡς τὸ 1913. Μέλη του ἦταν ἐκπρόσωποι τοῦ διδασκαλικοῦ κλάδου διαφόρων ἐθνότητων. Διοργάνωνε συνεδρίες στὶς ὁποῖες γίνονταν ὁμιλίες καὶ συζητήσεις πάνω σὲ θέματα παιδαγωγικά, εἰδικότερα σχετιζόμενα μὲ τὴν πρόσληψη γνώσεων, μεθόδους διδασκαλίας, σπουδαιότητα ὀρισμένων μαθημάτων, ἀσκηση πνευματικῶν δεξιοτήτων²³⁰.

Μικτὸς ὑπήρξε καὶ ὁ «Σύλλογος τῶν ἀποφοίτων» τοῦ Ἀνατολικοῦ Κολλεγίου. Ὁ σύλλογος διοργάνωνε τρεῖς ἐτήσιες συνεδρίες μὲ διαλέξεις, ἐνημέρωνε τὰ μέλη του στὰ προγράμματα τοῦ κολλεγίου καὶ καλοῦσε τοὺς ἀποφοίτους, ὅπου κι ἂν βρισκόνταν, ν' ἀποστέλλουν πληροφορίες γιὰ τὴν μετακολλεγιακὴ τους σταδιοδρομία· οἱ πληροφορίες αὐτὲς δημοσιεύονταν στὸ περιοδικὸ *Πόντος*²³¹.

227. Ἰ. Γ. Στατηρόπουλος, πρόεδρος τοῦ «Πόντου», Γ. Σηράμης, γεν. γραμματέας, πρὸς Α, *ΒΕΑΑ*, ΙΑ 103, 2-3-1909.

228. *Πόντος* Α' (1910), σ. 12.

229. *Πόντος* Β' (1911), σ. 148, Γ' (1911), σ. 64, Γ' (1912), σ. 97, Δ' (1913), σ. 128.

230. Βλ. *Πόντος* Β' (1911), σ. 116, Δ' (1912), σσ. 32, 48, Δ' (1913), σσ. 104, 151, 172.

231. *Πόντος* Β' (1910), σ. 64, Β' (1911), σ. 84, Δ' (1912), σσ. 32, 48.

Ἄπο τοὺς κύκλους τοῦ Ἀμερικανικοῦ Παρθεναγωγείου Μερζιφούν προήλθαν δύο σύλλογοι μαθητικοί, ὁ «Ἑσπερος» καὶ ἡ «Ἐταιρία ζωοφίλων». Ὁ πρῶτος, πού εἶχε συστηθεῖ ἀπὸ Ἑλληνίδες μαθήτριες, συγκρότησε βιβλιοθήκη, γιὰ τὸν πλουτισμὸ τῆς ὁποίας μαρτυρεῖται ὅτι διοργάνωσε φιλανθρωπικὴ ἀγορά²³². Ὁ δεῦτερος ἦταν μικτός. Διοργάνωνε ἐκδηλώσεις ἀνάλογες μὲ τὸ σκοπὸ τοῦ²³³.

Ἀνεξάρτητος ἀπὸ τοὺς κολλεγιακοὺς κύκλους ὑπήρξε ὁ φιλεκπαιδευτικὸς σύνδεσμος «Μέγας Βασίλειος» Μερζιφούν. Ἡ δράση του τοποθετεῖται μεταξὺ 1911-1913. Σκοπὸς του ἦ προαγωγή, ἐκκλησιαστικὴ καὶ ἐκπαιδευτικὴ, τῆς κοινότητος Μερζιφούν καὶ τῶν γύρω κοινοτήτων²³⁴. Ὁ γιαιτρός Ἰ. Γνωστόπουλος διετέλεσε ἐπανειλημμένα πρόεδρος²³⁵. Ἀπὸ τὰ μέλη τοῦ συνδέσμου συστήθηκε τριμελὴς ἐπιτροπὴ πού, ἀφοῦ μελέτησε τὴν κατάστασιν τῶν κοινοτικῶν σχολείων, συντάξε ἐκθεση μὲ εἰσηγήσεις γιὰ μεταβολὰς στὰ προγράμματα καὶ στὰ βιβλία²³⁶.

Τέλος ἀναφέρεται καὶ «Χριστιανικὸς Σύλλογος τῶν Νέων» Μερζιφούν, τοῦ ὁποίου δὲν γνωρίζομε οὔτε τὴ δράση οὔτε τὴ διάρκεια²³⁷.

Κάβζα.

Ἄ φιλεκπαιδευτικὸς σύλλογος «Ἄ Φοῖβος», ἀγγέλλοντας στὴν «Ἄνατολὴ» τὴν ἰδρυσή του (1913), περιγράφει τὴ δεινὴ θέσιν στὴν ὁποία βρισκόταν ὁ ἀποκεντρωμένος Ἑλληνισμὸς τῆς Κάβζας. Ἡ κωμόπολις καὶ τὰ περιχώρα της, ὅλα σχεδὸν τουρκόφωνα, στερημένα ἀπὸ ἐνσυνείδητο ἔθνικὸ αἶσθημα, διέτρεχαν τὸν ἄμεσο κίνδυνον ἑνὸς πλήρους ἀφελληνισμοῦ. Κατὰ τὴν ἐκτίμησιν τοῦ «Φοῖβου», ἡ Ἀμερικανικὴ Σχολὴ τῆς Μερζιφούντας ἦταν καθαρὰ προπαγανδιστικὴ καὶ ἀσκοῦσε ἀνεμπόδιστα τὸ προσηλυτιστικὸ της ἔργον. Ὁ Ἑλληνισμὸς τῶν 37 χωριῶν τῆς περιόχης, κάτω ἀπὸ τὸ βᾶρος τῆς φτώχειας, διατηροῦσε μὲν δημοτικὰ καὶ ἀστικὰ σχολὰς, πού δὲν μπορούσαν ὅμως μὲ συστηματικότητα νὰ ἐργασθοῦν γιὰ τὴν ἀνάκτησιν τῆς πάτριος γλώσσας. «Τὰς ἐλλείψεις καὶ τὰς

232. Πόντος Δ' (1913), σ. 152.

233. Πόντος Δ' (1913), σ. 172.

234. Πόντος Γ' (1912), σ. 179.

235. Πόντος Γ' (1912), σ. 179, Δ' (1913), σ. 128 (ὅπου ὀνόματα καὶ λοιπῶν μελῶν τοῦ διοικητικοῦ συμβουλίου).

236. Πόντος Γ' (1911), σ. 64.

237. Πόντος Δ' (1913), σ. 172.

ανάγκας ταύτας ἔχοντα ὑπ' ὄψιν εὐάριθμα καὶ ὀπωσδήποτε ἐμπνευσμένα πρόσωπα, ἀπεφασίσαμεν νὰ ἐλθῶμεν ἀρωγοὶ εἰς τὴν τοπικὴν ποδηγέτησιν τοῦ ἔθνους ἡμῶν ὅπως διαψεύσωμεν ἀπαξ εἰσέτι τὴν ἰδέαν τῶν θεωρούντων τὸν Ἑλληνισμόν κολοβωθέντα καὶ ἀδυνατοῦντα καὶ ἀνανήψη...». Σκοπὸς τοῦ νεοσύστατου συλλόγου ἦταν ἡ ἀρωγὴ «εἰς τὰς σχολὰς καὶ τὸ ἔθνος ὑπὸ πᾶσαν ἐποψιν»²³⁸. Ὁ «Φοῖβος» ἀπευθύνθηκε καὶ σὲ ἄλλους συλλόγους ζητώντας ὁδηγίες γιὰ τὸν τρόπο τῆς ἐργασίας του²³⁹. Δὲν διασώζονται δυστυχῶς στοιχεῖα γιὰ τὴ δράση του.

Ἄργυρούπολη (Γκιουμουσχανέ).

Στὴν Ἄργυρούπολη, κέντρο τῆς ἐπαρχίας Χάλδιας, ὁ φιλεκπαιδευτικὸς σύλλογος «Ὁ Κυριακίδης» ἰδρύθηκε τὸ 1908 μετὰ τὴ νεοτουρκικὴ μεταπολίτευση. Ἐλαβε τὴν ἐπωνυμία του ἀπὸ τὸν Γ. Παπαδόπουλο Κυριακίδη, φημισμένο δάσκαλο καὶ μεγάλο εὐεργέτη τῆς κοινότητος²⁴⁰. Σκοπὸς τοῦ συλλόγου ὀρίσθηκε ἡ συντήρηση ἀναγνωστηρίου με λαϊκὴ βιβλιοθήκη, ἐβδομαδιαῖες παραδόσεις λαϊκῶν μαθημάτων, σύσταση φιλαρμονικοῦ ὀμίλου καὶ μελλοντικὴ μέριμνα γιὰ τὴν τεχνικὴ μόρφωση τῆς ἐργατικῆς τάξεως. Πρῶτος πρόεδρος ἀναδείχθηκε με μυστικὴ ψηφοφορία ὁ ἀρχιδιδάκκος τῆς μητροπόλεως Ἄργυρουπόλεως Γερβάσιος καὶ γραμματέας ὁ διδάσκαλος Ἄ. Οἰκονομίδης. Ὁ Ἰ. Γρηγοριάδης διαδέχθηκε στὴν προεδρίαν τὸν Γερβάσιο. Τὸ πρῶτο λαϊκὸ μάθημα δόθηκε στὴν αἴθουσα τοῦ ἀναγνωστηρίου, ἐπακολούθησαν δὲ καὶ ἄλλα²⁴¹. Καὶ ὁ σύλλογος αὐτὸς ζήτησε ἀπὸ τὴν «Ἀνατολὴ» νὰ τὸν βοηθήσει γιὰ τὸν ἐμπλουτισμὸ τοῦ πενιχροῦ ἀναγνωστηρίου του, εἰδικά, με τὴν ἀποστολὴ τῆς σειρᾶς τῶν ἐκδόσεων τοῦ «Συλλόγου πρὸς διάδοσιν Ὠφελίμων Βιβλίων» καὶ τοῦ περιοδικοῦ *Ξενοφάνης*. Μετὰ ἀπὸ ἓνα χρόνον καὶ περισσότερον, ὁ σύλλογος ἀναγκάσθηκε νὰ ἐπαναλάβει τὴν αἴτησίν του²⁴². Ἡ «Ἀνατολὴ» δὲν μπορούσε

238. Ἄ. Γ. Κωνσταντινίδης, πρόεδρος, Ἄ. Θεοδωρίδης, γραμματέας, πρὸς Α, *ΒΕΑΑ, ΙΑ 138, 7-1-1914*, σσ. 1-2. *Αὐτ.*, σφραγίδα: στὴν περιφέρεια «Ἑλληνικὸς Φιλεκπαιδευτικὸς Σύλλογος Κάλβης» στὸ ἐσωτερικὸ παράστασι ἀκτίνων ἡλίου, καὶ κάτω «1913».

239. *ΒΕΑΑ, κὸδ. ΑΣΤ, 29-1-1914*, σ. 165.

240. Δ. Ἡ. Οἰκονομίδης, «Ἄργυρόπολις», *Ἀρχεῖον Πόντου 3* (1931), σ. 174. Κατὰ τὸν Τρόφ. Εὐαγγελίδη, ἡ ἐπωνυμία τῆς ἀδελφότητος προήλθε ἀπὸ τὸν Μουράτιο Κυριακίδη, βλ. Τρόφ. Εὐαγγελίδης, *Ἡ παιδεία ἐπὶ Τουρκοκρατίας ...*, τόμος δεῦτερος. Ἐν Ἀθήναις 1936, σ. 272.

241. *Ξενοφάνης 6* (1909), σσ. 41-42, 318.

242. Ἰ. Γρηγοριάδης, πρόεδρος, Εὐ. Σωτηριάδης (,), γεν. γραμματέας, πρὸς Α, *ΒΕΑΑ, ΙΒ 175, 14-5-1919*, σσ. 1-2. Δημ. Ἀποστολίδης (,), πρόεδρος, Ἄ. Οἰκονομίδης, γραμματέας, Θ.

ΣΥΛΛΟΓΟΙ ΚΑΠΠΑΔΟΚΙΑΣ ΚΑΙ ΠΟΝΤΟΥ

δλες τίς φορές νά ίκανοποιεΐ τά αίτήματα ίδίως τών μακρινών κοινοτήτων του μικρασιατικού Έλληνισμού.

Ο σύλλογος, μετά άπό εϋδόκιμη, όπως φαίνεται, δράση, άναβίωσε τό 1926 στη Νάουσα, όπου είχαν έγκατασταθει Άργυρουπολίτες, μέ την έπωνυμία «Φιλεκπαιδευτικός Σύλλογος Ναούσης Ό Κυριακίδης»²⁴³.

Άλλα σωματεΐα στην Άργυρούπολη έπισημαίνονται ή «Φιλόπτωχος Άδελφότης» (1875), που έργάσθηκε σύντονα, οί δύο βραχύβιοι σύλλογοι «Μεταλλεύς» (1888) και «Σωκράτης» (1892), και τέλος ή «Φιλαρμονική», που άνέκοψε τη λειτουργία της μέ τόν πρώτο βαλκανικό πόλεμο²⁴⁴.

Τοκάτη (Εϋδοκιούπολη).

Στην Τοκάτη, πόλη παρά τά άρχαΐα Κόμανα, μέ 300 περίπου έλληνορθόδοξες οικογένειες, δλες σχεδόν τουρκόφωνες, ίδρύθηκε τό 1913 ό «Έλληνικός Φιλεκπαιδευτικός Σύλλογος Εϋδοκιάς». Ο σύλλογος έθεσε σκοπό: α) την ίδρυση βιβλιοθήκης και άναγνωστηρίου, β) την πρόσληψη ίεροκήρυκα, γ) την άποστολή άπόρων μαθητών σέ άνώτερα εκπαιδευτήρια και δ) την όργάνωση νυκτερινών μαθημάτων²⁴⁵. Σέ μακρό του ύπόμνημα πρós την «Άνατολή», δίνει ένδιαφέροντα στοιχεία γιά την ίστορία, την πληθυσμιακή κατάσταση, την οικονομική και έμπορική ύπεροχή του έλληνικού στοιχείου σέ σχέση μέ άλλες έθνότητες· συνάμα όμως διεκτραγωδεί την ήθικη πτώση του κλήρου και την οϊκτρή κατάσταση τής παιδείας²⁴⁶. Η μακροχρόνια δουλεία είχε άποστερήσει τους όμογενείς τής κοινότητας άπό κάθε ίχνος έθνικής άυτοσυνειδησίας· ό δέ προσηλυτισμός εύρισκε πρósφορο έδαφος γιά νά κινηθει και νά δράσει. Η «Άνατολή» ύποσχέθηκε νά στείλει βιβλία που είχε εις διπλούν, αλλά και ζήτησε νά

Παυλίδης, Π.Δ. Καζαντζίδης, Άλ. Ίορ. Μαντζής, σύμβουλοι, πρós Α, ΒΕΑΑ, ΙΒ 178, 5-8-1910, σ. 2. Άύτ., σφραγίδα: στην περιφέρεια «Φιλεκπαιδευτικός Σύλλογος Κυριακίδης. Έν Άργυρουπόλει α.α.η.» στό έσωτερικό εικονίζεται ό Κυριακίδης.

243. Δ. Ή. Οικονομίδης, έ.ά., σ. 175.

244. Δ. Ή. Οικονομίδης, έ.ά., σσ. 174-175.

245. ΒΕΑΑ, κώδ. ΑΣΤ, 29-1-1914, σ. 164. Στέφ. Άποστολίδης, πρόεδρος, Λ. Π. Πογι-ατζόγλου, γραμματέας, πρós Α, ΒΕΑΑ, ΙΑ 245, 4-1-1914, σ. 2. Άύτ., σ. 1, σφραγίδα: στην περιφέρεια «Έλλ. Φιλεκπαιδευτικός Σύλλογος Εϋδοκιάς» στό έσωτερικό μέσα σέ σχήμα φυλλωμάτων άπό πάνω πρós τά κάτω, σταυρός, «1913», παραστάσεις καρδιάς, άγκυρας· στή βάση «Τοκάτη».

246. Στέφ. Άποστολίδης, πρόεδρος, Άνδρ. Μ. Παπαδόπουλος, γεν. γραμματέας, πρós Α, ΒΕΑΑ, ΙΑ 246, 23-3-1914, σσ. 1-7.

έχει με τὸ σύλλογο ἀλληλογραφία μυστική²⁴⁷. Ἔτσι ἡ «Εὐδοκιάς» διόρισε ἐκπρόσωπό της στὴν Ἄμισό γιὰ τὴν ἀλληλογραφία τῶν δύο σὺλ-λόγων²⁴⁸.

Χαμηδιέ.

Στὴ νεοσύστατη κοινότητα Χαμηδιέ τοῦ Πόντου, ἀποτελούμενη ἀπὸ ἑκατὸ οἰκογένειες ποὺ μιλοῦσαν τὴ λαζική, ἡ ἴδρυση τὸ 1909 τοῦ «Ἑλλη-λινικοῦ Εὐεργετικοῦ καὶ Ἐκπαιδευτικοῦ Συλλόγου» συνέτεινε κατὰ πρῶ-τον στὴν ἀνώψωση τῆς τοπικῆς σχολῆς σὲ ἑπτατάξια· μετὰ τὴ μεταβολὴ αὐτὴ τὰ γύρω 25 χωριά, ποὺ εἶχαν χάσει τελείως τὴν ἑλληνικὴ γλῶσσα, ἀπέκτησαν ἓνα στήριγμα. Ἔτσι γινόταν δυνατὴ ἡ προσέλευση μαθητῶν ἀπὸ τὰ χωριά καὶ μετέπειτα ἡ ἐξασφάλιση τῆς διδασκαλικῆς τους ὑπηρε-σίας στοὺς τόπους τους. Ἀκόμα ὁ σύλλογος ἀνέλαβε, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἀνά-πτυξη τῶν μελῶν του, τὴν ἐπιτήρηση τῶν τοπικῶν ἐκπαιδευτηρίων καὶ τὴ συντήρηση διδασκάλου γιὰ τὰ χωριά. Μετὰ τὴν ὄθηση αὐτὴ καὶ μετὰ τὴν προτροπὴ τοῦ ἁγίου Νεοκαισαρείας Ἀμβροσίου, ἡ κοινότητα, γιὰ νὰ ἐπιβληθεῖ «τοῖς πέριξ καὶ δι' ἐξωτερικῶν, ὡς εἶκος, μέσων», ἔθεσε τὰ θε-μέλια νέου ναοῦ, σὲ ἀντικατάσταση παλαιότερου ἀκατάλληλου οἰκοδομή-ματος, καὶ ἀκόμα ἄρχισε τὴν οἰκοδόμηση νέου σχολικοῦ κτηρίου. Ζή-τησε τὴ βοήθεια τῆς «Ἀνατολῆς», τόσο γιὰ τὴν ἀποπεράτωση τοῦ κτη-ρίου αὐτοῦ, ὅσο καὶ γιὰ τὴν ἀποστολὴ ἐφημερίδων, περιοδικῶν καὶ γε-ωγραφικῶν χαρτῶν τοῦ Ζαφειροπούλου γιὰ τὸ νεοσύστατο ἀναγνωστήριό του²⁴⁹.

Σάντα.

Ἡ «Φιλόπτωχος Ἀδελφότης» Σάντας ἰδρύθηκε περὶ τὰ τέλη τοῦ 19ου αἰώνα. Δὲν ἀποσκοποῦσε μόνο σὲ ἔργα φιλανθρωπίας, ἀλλὰ εἶχε θέσει ὡς κύριο σκοπὸ τῆς τὴν κατασκευὴ ἀμαξιτῆς ὁδοῦ ποὺ θὰ συνένδεε τὴ Σάντα μετὰ τὴν Παῖπούρη καὶ τὴν Τραπεζούντα. Τὸ ἐγχείρημα ὁμως ἦταν ἐξαιρε-τικὰ δύσκολο, γιατί ἡ συγκοινωνιακὴ σύνδεση τῶν πόλεων αὐτῶν ἀπαι-τοῦσε, ἔνεκα τῆς ἀκαταλληλότητος τοῦ ἐδάφους, μεγάλη δαπάνη. Ἡ κοι-

247. BEAA, κώδ. ΜΑ, ἀρ. 11670, 4-2-1914, σ. 145^α.

248. BEAA, ΙΑ 246, 23-3-1914, σ. 7.

249. Γεώργ. Ἰ. Παπαδόπουλος, πρόεδρος, Ἄ. Ἀ. Ἀναστασιάδης, γραμματέας, πρὸς Α, BEAA, ΙΑ 231, 4-11-1909, σσ. 1-4. Στὴ σ. 4 σφραγίδα: στὴν περιφέρεια «Ἑλλ. Εὐεργ. καὶ Ἐκπαιδευτ. Σύλλογος τοῦ Πόντου ἐν Χαμηδιέ» στὸ κέντρο σταυρός, «1909» μέσα σὲ παρά-σταση φύλλων δάφνης.

ΣΥΛΛΟΓΟΙ ΚΑΠΠΑΔΟΚΙΑΣ ΚΑΙ ΠΟΝΤΟΥ

νότητα αποδέχθηκε με ένθουσιασμό την ιδέα και μέσα σε μία διατία συν-έλεξε 300 λίρες, οι οποίες, εκτός από ελάχιστο ποσό που διατέθηκε για τους πτωχούς, κατατέθηκαν στην Τράπεζα της Ελλάδος. Τα χρήματα όμως αυτά δεν αξιοποιήθηκαν για το σκοπό που επιθυμούσαν οι Σανταίοι. Η αδελφότητα υπολειτροργούσε ως φιλανθρωπικό σωματείο· μετά 15 χρόνια ούσιαστικά διαλύθηκε, και τὸ κατατεθειμένο κεφάλαιο στην Τράπεζα παρέμεινε ἀναξιοποίητο²⁵⁰.

Ύοσγάτ (Γιόζκατ).

Ὁ Ἄναστ. Μ. Λεβίδης ἀναφέρει ὅτι συνέστησε ἐδῶ λέσχη, «ἐν ἣ οἱ νέοι τοῦ τόπου τὰς Κυριακὰς καὶ ἑορτὰς συνερχόμενοι συνεζήτουν περὶ διαφόρων πραγμάτων». Ἡ λέσχη λειτούργησε ἐπὶ τρία χρόνια²⁵¹.

Θεοδοσιούπολη (Ἐρζερούμ).

Στὴν κοινότητα πού, μὲ τὶς συνεχεῖς μετοικεσίες περὶ τὰ τέλη τοῦ 19ου καὶ ἀρχὲς τοῦ 20οῦ αἰ. εἶχε χάσει τὸν περισσότερο ἀπὸ τὸν μισὸ πληθυσμό της, συστήθηκε ἀπὸ νέους τὸ 1905 ὁ φιλεκπαιδευτικὸς σύλλογος «Ὁμόνοια». Διέθετε ἀναγνωστήριο, βιβλιοθήκη, διοργάνωνε διαλέξεις καὶ θεατρικὲς παραστάσεις· πρῶτος πρόεδρος της ὁ παπα-Στυλιανὸς Φιτιάνος. Τὸ 1908 ἀναφέρεται ἀνασύστασή της, ἐπομένως γιὰ κάποιον διάστημα ἀνέστειλε τὴ λειτουργία της. Συνεργάσθηκε μὲ τὴν «Ἀνατολή» τῆς Ἀθήνας γιὰ ἐκπαιδευτικὰ θέματα. Μεγάλος της εὐεργέτης ὁ Ἀνδρέας Σιμόνωφ, ἀπὸ τὴν Κρόμη²⁵².

250. Μιλτιάδης Κ. Νυμφόπουλος, *Ἱστορία Σάντας τοῦ Πόντου*. Τόμος Α' (ἱστορικός). Ἐν Δράμα 1953, σ. 262.

251. Ἄν. Μ. Λεβίδης, *Πραγματεία περὶ πολιτισμοῦ...*, σ. 344.

252. Γεώργιος Παρασκευᾶς, πρόεδρος, *Σεναγελί* (;) Κατενώφ, γραμματέας, πρὸς Α, *ΒΕΑΑ*, Β 35, 23-1-1911, σσ. 1-3. *Αὐτ.*, Β 36, 21-6-1911. *Ποντιακὴ Ἔστια Β'* (1951), σ. 1040.

ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ

- *Ααρὼν Ἴβνα 202
 *Αβραάμ ὄγλου Εὐθύμιος 184
 «*Αγαθοεργὸς Ἄδελφότης τῶν Ἁγίων Πάντων» (Συνασοῦ) 170
 «*Ἅγιος Βασίλειος» (συντεχν. Προκοπίου) 167
 «*Ἅγιος Γεώργιος» (συντεχν. Προκοπίου) 167
 *Ἅγιος Γρηγόριος ὁ Θεολόγος (ἐκκλησία Γκέλβερι) 180
 «*Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Πρόδρομος» (ἀδελφ. Καϊσάρειας) 162
 «*Ἅγιος Νικόλαος» (ἀδελφ. Συνασοῦ) 170
 «*Ἅγιος Σπυρίδων (συντεχν. Προκοπίου) 167
 «*Ἅγιος Χαράλαμπος» (συντεχν. Προκοπίου) 167
 *Ἁγίου Δημητρίου (ἐνορία Ἰντζέσου) 163
 *Ἁγίου Εὐσταθίου (ἐνορία Ἰντζέσου) 163
 *Ἀγνίτης Ἁ. Π. 209 σημ. 212, 211
 *Ἀδαμαντίδης Ἰορθ. 199 σημ. 181
 «*Ἀδελφότης Ἀργυρουπολιτῶν» (Τραπεζούνας) 159, 193, 194
 «*Ἀδελφότης Κυριῶν Μέριμα» (Τραπεζούνας) 194, 195
 «*Ἀδελφότης Παιδιῶν Ἄξου» 184
 «*Ἀδελφότης Ταξιαρχῶν» (Τζαλέλας) 172
 *Ἀδελφότης τῶν τριῶν Ἁγίων, «*Ἅγιου Θεοδώρου, Εὐαγγελισμοῦ καὶ Μιχαήλ Ἀρχαγγέλου» (συντεχν. Προκοπίου) 167
 «*Ἀδελφότης τῶν φιλομαθῶν νέων Πρόδος» (Τραπεζούνας) 197
 ἀδελφότητα Ἁγίου Κωνσταντίνου (Γκέλβερι) 182
 ἀδελφότητα Ἄξενῶν 184
 ἀδελφότητα μαραγκῶν (Προκοπίου) 167
 «*Ἀθλητικὸς Σύλλογος Ἄτλας» (*Ἄμισοῦ) 200
- *Ἄθυρος Ἰωάννης Ἰω. 173, 175
 Αἴγυπτος 212
 *Ἀκακιάδης Ἰ. 180
 *Ἀκρίτα Εἰρήνη Π. 195 σημ. 163
 «*Ἀκρίτας», βλ. «Γυμναστικὸς Σύλλογος Ἀκρίτας»
 *Ἀκριτίδης Παναγιώτης 193
 «*Ἀκτίς» (ἀδελφ. Πάφρας) 202
 *Ἀλεξιάδης Κ. 171 σημ. 54
 *Ἀμβρόσιος Νεοκαισαρείας 216
 *Ἀμερικανικὴ Σχολή, βλ. Anatolia College
 *Ἀμερικανικὸ Παρθεναγωγεῖο Μερξιφουὺν 213
 *Ἀμερικὴ 157, 162, 171
 *Ἄμισός 199, 200, 216
 «*Ἀναγέννησις», βλ. «Πανευξείνιος Μουσικὸς Σύλλογος Ἀναγέννησις» (*Ἄμισοῦ)
 «*Ἀναγέννησις» (σύλλογος Πουλαντζάκης) 205
 *Ἀνακοῦ 178
 *Ἀνανιάδης Γεώργιος Π. 164 σημ. 24
 *Ἀναστασιάδης Ἁ. Ἁ. 216 σημ. 249
 «*Ἀνατολή» (σύλλογος Ἀθήνας) 157, 159, 160, 183, 197, 199, 200, 202, 209, 213, 214, 215, 216, 217
 *Ἀνατολικὸ Κολλέγιο, βλ. Anatolia College
 *Ἀνδρεάδης Χ. Σ. 182 σημ. 111
 *Ἀνδρόνικος Δ. 206
 *Ἀνθομελίδης Κωνστ. Ἰω. 173, 175
 *Ἀνὶ Ἀρμενίας 212
 *Ἀντωνιάδης Ἁ. Α. 200 σημ. 182
 *Ἀξενοὶ 184, 186
 *Ἄξός 184
 *Ἀποστολίδης(;) Δημ. 214 σημ. 242
 *Ἀποστολίδης Κ. Μ. 160
 *Ἀποστολίδης Στέφ. 215 σημ. 245
 *Ἀπόστολος-πάπα, βλ. Μακρόπουλος(;)

Δὲν εὐρετηριάζονται ὀνόματα ποῦ ἀπαντῶνται συχνά, ὅπως Πόντος, Καπαδοκία, Μικρὰ Ἀσία, Ἑλλάδα, Ἀθήνα. Ἀπὸ τοῦς διάφορους τύπους ὀνομάτων τῶν ἰδίων προσώπων, ἐπιλέγεται γιὰ τὴν εὐρετηρίαση ὁ πληρέστερος· π.χ., ἀπὸ τοῦς τύπους Ἁ. Ν. Ἱεροκλῆς, Ἁ. Ἱεροκλῆς, Ἀριστείδης Ν. Ἱεροκλῆς, ἐπιλέγεται ὁ τελευταῖος.

ΣΥΛΛΟΓΟΙ ΚΑΠΠΑΔΟΚΙΑΣ ΚΑΙ ΠΟΝΤΟΥ

- Ἀργυρούπολη 194, 214, 215
 Ἀργυρουπολίτες 215
 Ἀρζόγλου Θεόδ. Ἰ. 199, 200
 Ἀριστόβουλος Φίλιππος Π. Γ. 162, 173, 175, 176
 Ἀρμενία 212
 ἄρμενικὸ ὄρφανοτροφεῖο 195
 Ἀρμένιοι 159, 193, 196, 198
 Ἀρχαγγέλου Γαβριήλ Π. 173, 175, 176
 «Ἀρχαιολογικὸς Σύλλογος» (Μερζιφούντας) 212
 Ἀρχέλαος Σαραντιδῆς Ἰ. 168
 Ἀρῶν Δημήτρ. Ἀλεξ. 159 σημ. 9, 207 σημ. 207, 209 σημ. 208, 211 σημ. 226
 «Ἀστὴρ τῆς Ἀνατολῆς», βλ. «Φιλολογικὸς Σύλλογος Ἀστὴρ τῆς Ἀνατολῆς»
 Ἀσώπιος Κωνσταντῖνος 194

 Βαϊάνης Εὐθ. Γ. 174, 175
 Βαϊάνης Ἰάκωβος Κ. 176
 Βαϊάνης Ἰωάννης Γ. 177
 Βάν (Ἀρμενίας) 212
 Βασιλείου Μ. 173
 Βατούμ 207
 Βερναρδάκης (Δημ.) 206
 Βιβλιοθήκη τῆς Βουλῆς 210 σημ. 220
 Βλαζόπουλος Β. 171 σημ. 54

 Γαληνὸς Μ. 198
 Γενικά Ἀρχεῖα τοῦ Κράτους 160, 164, 166, 184
 Γερβάσιος, ἀρχιδιάκονος μητροπόλεως Ἀργυρουπόλεως 214
 Γερβάσιος (Σουμελίδης, μητροπολ. Χαλδίας) 194
 Γερβάσιος (Ὡρολογάς, μητροπολ. Καισαρείας) 164
 Γεωργιάδης Τριαντάφυλλος 197
 Γιαννηκαπάνης Γεώργιος 191
 Γιαννηκαπάνης Ἰ. Γ. 191, 196
 Γιόζκατ, βλ. Ὑσγάτ
 Γκέλβερι 160, 180, 182
 Γκελβεριῶτες 182
 Γκιουμουσχάνε, βλ. Ἀργυρούπολη
 Γνωστόπουλος Ἰ. 213
 Γραμματικόπουλος Θεόδ. Χ. Εὐθ. 188
 Γραμματικοπούλου Σοφ. Ν. 195

 Γρηγοριάδης Ἰ. 214, 214 σημ. 242
 Γρηγόριος Β. (Καλλίδης, μητροπολ. Τραπεζούντας) 187, 193
 Γυμνάσιο Θεσσαλονίκης 212
 «Γυμναστικὸς Σύλλογος Ἀκρίτας» (Τραπεζούντας) 198

 Δεφτερός ὀγλόυ Σάββας 184
 Δζιβόγλου Βασίλειος 211
 «Δήμητρα» (συντεχν. Γκέλβερι) 180
 Δημοκρατία τοῦ Πόντου 157
 «Διδασκαλικὸς Σύνδεσμος» (Μερζιφούντας) 212
 Δομνηνὸς Γ. 189
 Δοπρίδης Γ. 182 σημ. 111

 Ἐθνικὴ Βιβλιοθήκη (περ.) 188
 «Εἰσόδια τῆς Παναγίας» (συντεχν. Προκοπίου) 167
 «Ἐλεος» (ἀδελφ. Κωνσταντινουπόλεως) 170
 Ἐλευθερόπουλος Γρηγόριος Ἰω. 173
 Ἐλεφαντίνη Αἰγύπτου 212
 «Ἐλληνικὴ Ἐθνικὴ Ἐνωσις» (Τραπεζούντας) 198
 «Ἐλληνικὴ Ἐμπορικὴ Λέσχη Ἀνατολῆς» (Τραπεζούντας) 191
 «Ἐλληνικὴ Φιλεκαπαιδευτικὴ Λέσχη» (Μερζιφούντας) 211, 212
 «Ἐλληνικὸν Φροντιστήριον» (Τραπεζούντας) 187, 188, 189, 196, 197, 212
 «Ἐλληνικὸς Ἀθλητικὸς Σύλλογος Πόντος» (Μερζιφούντας) 207, 212
 «Ἐλληνικὸς Ἐβερgeticὸς καὶ Ἐκπαιδευτικὸς Σύλλογος» (Χαμηδιέ) 216
 «Ἐλληνικὸς Σύλλογος Ἡ Ἀναγέννησις» (Κοτιώρων) 202
 «Ἐλληνικὸς Σύλλογος Προμηθεύς» (Τραπεζούντας) 197
 «Ἐλληνικὸς Φιλεκαπαιδευτικὸς Σύλλογος Εὐδοκίας» (Τοκάτης) 215, 216
 «Ἐλληνικὸς Φιλολογικὸς Σύλλογος Κωνσταντινουπόλεως» 159, 162, 175, 188, 194, 204
 «Ἐμπορικὴ Λέσχη» (Ἀμισοῦ) 200
 Ἐνεχίλ 175
 «Ἐνωσις Φλαβιανῶν» 165
 Ἐξωτείχων Ἐνορία 191

ΚΥΡΙΑΚΗ ΜΑΜΩΝΗ

- «Ἐπιμελητήριον Παλλὰς» (Πάφρας) 202
 Ἐπιτροπή, βλ. «Ἐπὶ τῶν ἔξω σχολείων Ἐπιτροπή»
 «Ἐπιτροπή τῶν Προσφύγων (Τραπεζούντας) 198
 Ἐπιτρόπου Γεώργιος Χατζη-Ν. 173
 «Ἐπὶ τῶν ἔξω σχολείων Ἐπιτροπή» (Τραπεζούντας) 187, 188, 189, 196
 Ἐρζερούμ, βλ. Θεοδοσιούπολη
 «Ἐσπερος» (Μερζιφούντας) 213
 «Ἐταιρία ζωοφίλων» (Μερζιφούντας) 213
 Εὐαγγελική Ἐκκλησία 202
Εὐαγγελικός Κήρυξ (περ.) 188
 «Εὐαγγελισμός τῆς Θεοτόκου» (σωματεῖο Προκοπίου) 166
 «Εὐδοκιάς», βλ. «Ἑλληνικός Φιλεκαπιδευτικός Σύλλογος Εὐδοκιάς»
 Εὐδοκίουπολη, βλ. Τοκάτη
 Εἰθυβούλης Γεώργιος Χ. 187, 188
 Εὐλογιαρίδης Ἀχιλ. 211
 Εὐμολπίδης Ἰωάννης 178
Εὐξείνος Πόντος (περ.) 160, 192
 Εὐρώπη 157, 170
 Εὐστάθιος (Κλεόβουλος, μητροπολ. Καισαρείας) 173, 174, 175, 175 σημ. 81
 Ἐφραμίδης Λάζαρος 193
 Ἐφραμίδης Π. Α. 191
 Ἐφραμίδου Ἀφροδ. Ἄ. 195
- Ζαρίφης Γεώργιος 176
 Ζαφειροπούλου γεωγραφικοί χάρτες 216
 Ζήλα 178
 Ζιτζίντερε, βλ. Φλαβιανὰ
 Ζωγραφίδης Σταῦρος Θ. 165
 Ζωγράφος Χρηστάκης 176
- «Ἡ Ἁγία Μακρίνα» (ἀδελφ. Ἰκονίου) 186
 «Ἡ Ἑλπίς», βλ. «Φιλεκαπιδευτική καὶ Φιλόπτωχος Ἀδελφότης Ἡ Ἑλπίς»
 Ἡλιόπουλος Ἀχιλ. 188
 «Ἡφαιστος» (συντεχν. Γκέλβερι) 182
 «Ἡ Φιλαδελφία» (σύλλογος Οἰνόσης) 204
Ἡχὸ τοῦ Πόντου (ἡμερολόγιο) 199
- Θεοδοσιούπολη 217
 Θεοδωρίδης Ἄ. 214 σημ. 238
 Θεοδωρίδης Σάββας 167 σημ. 40
- Θεολόγος Εὐγένιος 205
 Θεοφάνους Ἄ. 171 σημ. 54
 Θεοφύλακτος Κωνστ. 189
 Θεοφύλακτος Π. Θεοφύλακτος 198
 Θεοφύλακτου Ἄννα 158 σημ. 6, 192 σημ. 149, 195 σημ. 162α, 199 σημ. 178
 Θεοφύλακτου Ἐλένη Κ. 195 σημ. 163
 Θεοχαρίδης Δημήτριος 159, 210, 211
 Θεσσαλονίκη 194, 195, 212
 Θρουμουλόπουλος Εὐκλ. 202 σημ. 191
 Θωμαΐδης Ἰ. 190
 Θωμὰ ὄγλου Ποτὸς Σιουλλοῦ 184
- Ἰασονίδης Ν. 205 σημ. 198
 Ἰγνατιάδης Ἰωάννης 206
 Ἰερατική Σχολὴ Καισαρείας 211
 Ἰερατική Σχολὴ (Τραπεζούντας) 189
 Ἰεροκλῆς Ἀριστείδης Ν. 191, 197, 197 σημ. 171
 Ἰκόνιο 186
 Ἰντζεσιώτες 163
 Ἰντζέσου 163, 175, 177
 Ἰουδαῖοι 212
 Ἰσαακίδης Χατζη-Εὐθύμ. Ἄ. 167 σημ. 40
 Ἰσαακίδης Χατζη-Ἰωάν. Ἄ. 167 σημ. 40
 Ἰωάννης (Ἀναστασιάδης, μητροπολ. Καισαρείας) 165, 166
 Ἰωαννίδης Ἄ. 183 σημ. 115
 Ἰωάννογλου Κωνστ. Ν. 173
 Ἰωσηφίδης Ἰ. Π. 182 σημ. 111
- Κάββα 213
 Καγιάπασι 183
 Καζαντζίδης Ἐ. 206
 Καζαντζίδης Π. Δ. 215 σημ. 242
 Καζεζόγλου Λεωνίδα Μ. 210
 Καισαρεία 157, 160, 162, 163, 164, 165, 173, 174, 176, 211
 Κακουλίδης Γ. 191
 Καλαμαριά Θεσσαλονίκης 194
 Κάφογλου Χατζη-Ἠλία 165
 Καματσώδος Γεωργ. 190
 Καννές Ἰωάννης 211
 Καπαγιαννίδου Δόμνη Γ. 195, 195 σημ. 163
 Καπλάνογλου Ἀνέστης 182
 Καρακάσγλου Βασίλ ἀγά χήρα 167 σημ. 38

ΣΥΛΛΟΓΟΙ ΚΑΠΠΑΔΟΚΙΑΣ ΚΑΙ ΠΟΝΤΟΥ

- Καρακότσογλους 'Ι. Μ. 164 σημ. 24
 Καραμάν 186
 Καρβάλη, βλ. Γκέλβερι
 Καρκουντζή Σουρμένων 206
 Κατενώφ Σενεγετλί(;) 217 σημ. 252
 Καυκάσιοι 188
 Κελ-Κυριακό όγλου Θεόδωρος 184
 Κελλίβαρα, βλ. Γκέλβερι
 Κενάνογλους Μηνάς Δ. 176
 κεντρική φιλεκαπαιδευτική καππαδοκική
 άδελφότητα (Κωνσταντινούπολεως)
 156
 «Κεντρικός 'Εθνικός Σύλλογος 'Ο Περι-
 κλής» ('Αμισού) 199
 Κέντρο Μικρασιατικών Σπουδών 160,
 182, 186
 «Κέραμος» (συντεχν. Γκέλβερι) 180
 Κερασούντα 204, 205
 Κέργκεμε 164
 Κερμίρα 164
 Κεσόγλου Σ. 206
 Κεφαλίδης Χρ. 204
 Κηνατίδης Χ. Δ. 204 σημ. 195
 Κιρκάσιοι, βλ. Καυκάσιοι
Κλιώ (έφ.) 188
 «Κοίμησις τής Θεοτόκου» (συντεχν.
 Προκοπίου) 167
 κολχικά έθνη 188
 Κόμανα 215
 Κοντόπουλος Παρασκευάς Εύστρ. 175,
 176
 Κοτώρα 195, 202, 204
 Κουλιανίδης Φ. 200
 Κουλπαλόγλους Κωνστ. 'Ιω. 172
 Κουμουσκός Γεώργιος Σάββα 173
 Κουντζέρης Φ. 202 σημ. 191
 Κούσσης Φωκίων 189
 Κουτσογιαννόπουλος Δημ. Στ. 206
 Κρώμνα, Κρώμνη 194, 217
 Κυνηγόπουλος 'Ι. 205 σημ. 198
 Κυπριανίδης 171 σημ. 54
 Κυριακίδης Μουράτιος 214 σημ. 240
 Κυριακίδης Παπαδόπουλος Γ. 214
 Κωνσταντινίδης 'Α. Γ. 214 σημ. 238
 Κωνσταντινίδης Γεώργιος 205
 Κωνσταντινίδης 'Ηλίας 193
 Κωνσταντινίδης Κ. Ε., 'Αλεξανδρέυς 199
 Κωνσταντινίδης Κωνστ. 206
 Κωνσταντινούπολη 156, 157, 158 σημ. 6,
 163, 167 σημ. 40, 168, 170, 174, 175,
 176, 178, 182, 186, 189
Κωνσταντινούπολις (έφ.) 188
 Κωνσταντινουπολίτες εδεργέτες 176
 Κωνσταντινώφ Χατζη-Δημήτριος 193
 Κωνσταντίος (Καρατζόπουλος, μητρο-
 πολ. Τραπεζούνας) 195, 196
 Κώστη όγλου Σαμουήλ 184

 Λεβίδης 'Αναστ. Μ. 165, 217
 «Λέσχη 'Αθηνά» (Καيسάρειας) 162
 «Λέσχη 'Ανατολή», βλ. «'Ελληνική 'Εμ-
 πορική Λέσχη 'Ανατολή» (Τραπε-
 ζούνας)
 λέσχη «'Ελλάς» (Μουταλάσκης) 165
 λέσχη «'Ινδικτιάς» (Νεαπόλεως) 178
 «Λέσχη Κοτωριτών» 204
 λέσχη «'Ο Εύαγγελισμός» (Οινόης) 204
 Λευκοφρυδής 'Ιω. Κ. 176

 μαθητικός σύλλογος (Κοτωρών) 204
 Μακρίδης 'Ι. 204 σημ. 195
 Μακρίδης Χριστόφορος 188
 Μακρόπουλος Β. Γ. 171 σημ. 54
 Μακρόπουλος (;) παπα-'Απόστολος Π.
 183 σημ. 114, 115
 Μαλακοπή 178, 180
 Μαντζής 'Αλ. 'Ιορ. 215 σημ. 242
 Μαρσοβάν, βλ. Μερζιφούν
 Μαυροχαλυβίδης Γ. 160, 184, 186
 Μεγάλη του Γένους Σχολή 212
 «Μέγας Βασίλειος» (σύλλογος Μερζι-
 φούντας) 213
 Μειλιχιάδης 'Η. 199
 Μελάγιος Πρόδρομος Γ. 173
 Μελάς Λέων 174
 Μελίδης Σ. Α. 191
 «Μέλισσα» (σύλλογος Τραπεζούνας) 191
Μέλλων (έφ.) 188
Μέντωρ (περ.) 188
 Μερζιφούν, Μερζιφούντα 157, 159, 160,
 207, 210, 213
 «Μέριμνα», βλ. «'Αδελφότης Κυριών
 Μέριμνα»
 «Μέριμνα του κλήρου» (Τραπεζούνας)
 196
 Μερλιέ Μέλω 155

ΚΥΡΙΑΚΗ ΜΑΜΩΝΗ

- «Μεταλλεύς» (σύλλογος Ἀργυρουπόλεως) 215
- «Μεταμόρφωσις» (συντεχν. Προκοπίου) 167
- Μεταξάς Γ. 205 σημ. 198
- μετοχικὲς ἑταιρίες Τραπεζούντας 196
- «Μετοχικὴ Ἀνώνυμος Ἐταιρία Ἡ Συνασός» 171
- «Μετοχικὴ Ἐμπορικὴ Ἐταιρία Συνασοῦ» 171
- Μετοχικὴ Ἐταιρία Συνασοῦ, βλ. «Μετοχικὴ Ἀνώνυμος Ἐταιρία Ἡ Συνασός»
- Μετοχικὴ Ἐταιρία τῶν Ραπτῶν (Τραπεζούντας) 196
- Μετοχικὴ Ἐταιρία τῶν Ὑποδηματοποιῶν (Τραπεζούντας) 196
- Μήϊογλου Μιχαηλίδης Σάββας 175 σημ. 81
- Μήγλας Ἀκύλας 167 σημ. 40
- Μητρόπουλος Παντελ. 211
- Μιθρίου ὄχυρὸ 198
- «Μικρὰ Ἀσία» (σύλλογος Κωνσταντινουπόλεως) 167 σημ. 40, 175
- «Μικτὴ τῶν Κοινοτήτων ἐπὶ τῆς Ἀνταλλαγῆς Ἐπιτροπὴ» 171
- Μιμόγλου Ν. Χατζῆ-Κ. 209 σημ. 209
- Μιστριώτης (Γεώργιος) 210
- Μιχαηλίδης 200 σημ. 182
- Μιχαηλίδης Πέτρος 188
- μονὴ Ἀγίου Νικολάου (Συνασοῦ) 170
- μονὴ Θεοσκεπάστου (Τραπεζούντας) 196
- μονὴ τῆς Θεοτόκου (Κέρκεμε) 164
- Μουταλάσκη 165
- Μπακοῦ 189
- Μυρσίνα 190
- Μωυσιάδης Μ. 205 σημ. 198
- «Ναζιανζός», βλ. «Φιλεκπαιδευτικὴ Ἀδελφότης Ναζιανζός»
- Ναξός, βλ. Ἀξός
- Νάουσα 215
- «Νέα Ζωή» (σύλλογος Κοτιώρων) 204
- Νεάπολη 160, 170, 172, 175, 177, 178
- Νεαπολίτες 174
- Νέβσεχιρ, βλ. Νεάπολη
- Νεοκαισαρεία (μητροπολίτης) 202, 204
- Νεολόγος (ἑφ. Κωνσταντινουπόλεως) 188
- Νεόφυτος Ἀριστοτ. Γ. 205, 205 σημ. 196
- Νεόφυτος-παπα 176
- Νίγη 160, 171, 183
- Νικολάου Δημήτριος 178
- Νικόλογλους Χατζῆ-Γιουρδάν 165
- Ξενίδης Ἰ. 211
- Ξενοφάνης (περ.) 214
- «Ξενοφῶν» (σύλλογος Τραπεζούντας) 187, 188, 189, 190, 191
- Ξενοφῶν (ἱστορικός) 188
- Ξιφιλίνος Ἰ. 188
- «Ὀδύσσεια» (σύλλογος Τριπόλεως Πόντου) 206
- «Ὁ Εὐαγγελισμός» (ἀδελφ. Ἰντζέσου) 164
- «Οἱ Ἀργοναῦται» (σύλλογος Κερασούντας) 205
- Οἰκονομίδης Ἀ. 214, 214 σημ. 242
- Οἰκονομίδης Πρόδρ. Ἐ. 164 σημ. 24
- Οἰκονομοπούλου Ἐλένη 174
- Οἰκόνμου Μαργαρίτα 190
- Οἶνὸν 204
- «Ὁ Κυριακίδης» (σύλλογος Ἀργυρουπόλεως) 214
- Ὀμηρίδης Κ. 199 σημ. 181
- «Ὀμόνοια» (ἀδελφ. Ἰντζέσου) 163
- «Ὀμόνοια» (σύλλογος Θεοδοσιουπόλεως) 217
- «Ὀμόνοια» (συντεχν. Γκέλβερι) 180
- Ὀρδού, Ὀρτού, βλ. Κοτιώρα
- «Ὀρθοδοξία» (ἀδελφ. Καισαρεία) 162
- «Ὀρφεύς» (Ἄμμοσ) 200
- Ὀύνγια, βλ. Οἶνὸν
- Ὀύργκιούπ, Ούρκιούπ, βλ. Προκόπι
- «Ὁ Φοῖβος» (σύλλογος Κάβζας) 213, 214
- Παῖπούρη 216
- Παλιγενίδης Ἀ. 171 σημ. 54
- «Παλλάς», παρθηναγωγεῖο Κωνσταντινουπόλεως 168
- Παναγιώτογλου Ἀβραάμ 211
- Παναρέτου Μιχαὴλ χρονογραφία 188
- Πανδώρα (περ.) 188
- Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν 190, 211
- Πανευξείνιος Μουσικὸς Σύλλογος Ἀναγέννησις» (Ἄμμοσ) 200
- Πανίδης Ν. 206
- Πανταζίδης Γ. 167 σημ. 40

ΣΥΛΛΟΓΟΙ ΚΑΠΠΑΔΟΚΙΑΣ ΚΑΙ ΠΟΝΤΟΥ

- Παντελίδης Γ. 160
 Παπαδόπουλος Ἄνδρ. Μ. 215 σημ. 246
 Παπαδόπουλος Γεώργ. Ἰ. 216 σημ. 249
 Παπαδόπουλος Ἰ. Ν. 188
 Παπαδόπουλος Ἰσακείμ 167 σημ. 40
 Παπαδόπουλος Μ. Ἄρ. 209 σημ. 209
 Παπαδόπουλος Π. 167 σημ. 40
 Παπαδόπουλος Χρήστος 205
 Παπάζογλους Μιχαήλ 175
 Παπαϊωάννου 171 σημ. 54
 Παπαϊωάννου Ἰορδάνης 173
 Παπακυριάκος Ἄ. Δ. 197 σημ. 171
 Παπαμανάσης Δημήτριος 211
 Παππᾶς Δημ. 206
 Παρασκευᾶς Γεώργιος 217 σημ. 252
 Παρασκευόπουλος Ἰωάν. 211
 Παρασκευόπουλος Χ. 206
 Πασσαγιάνωφ Ἰορδ. 188
 Πασιτιάδης Θεμιστοκλῆς 204
 «Πατήρ Ἀβραάμ» (συντεχν. Προκοπίου) 167
 «Πατριάρχης Φώτιος ὁ Ὁμολογητής» (ἀδελφ. Ἄμισου) 200
 «Πατριαρχική Κεντρική Ἐκκλησιαστική Ἐπιτροπή» 196
 Πατρικιάδης Ἠλίας Χ. 168
 Πατρικιάδοι Βικτωρία 168
 Παυλίδη ἀδελφοί 186
 Παυλίδης Θ. 215 σημ. 242
 Παυλίδης Κύριλλος 205
 Πάφρα 202
 Περσείδης Στυλ. Ἐ. 188, 191, 196
 Πηξίτης, ποταμός 198
 Πιπερίδης Ἀναστ. Π. 164 σημ. 24
 Πογιατζόγλου Α. Π. 215 σημ. 245
 Πόλη, βλ. Κωνσταντινούπολη
 «Πολιτική Κάσσα» (Τραπεζούντας) 192
 Πολύκαρπος (Ψωμάδης, μητροπολ. Κο-
 θύρων) 204
 ποντιακοὶ σύλλογοι Κωνσταντινουπόλεως 157-158 σημ. 6
 «Πόντος», βλ. «Ἑλληνικός Ἀθλητικός Σύλλογος Πόντος»
 Πόντος (περ.) 160, 210, 211, 212
 Πόντου Λάζαρος Ἰω. 173
 Ποτάμια 175
 Πουλαντζάκη 205
 Προκόπι 160, 166, 167, 175, 177
 Προκοπιεῖς 167
 «Προμηθεύς» (Τραπεζούντας) 200, 207
 «Πρόνοια» (σύλλογος Κωνσταντινουπό-
 λεως) 189
 «Προστασία» (ἀδελφ. Καρκουντζῆ Σουρ-
 μένων) 206
 «Πτωχική Κάσσα» (Τραπεζούντας) 192
 σημ. 148
 Ρίζαιο, Ριζούνα, Ριζοῦς 206
 Ρίζος Κωνστ. Ν. 171 σημ. 54
 Ρίζος Σεραφεῖμ 171 σημ. 54
 Ρουμλόγλου Χατζῆ-Ἀθ. 182 σημ. 111
 Ρωσία 156, 188, 198
 Σαζάλτζα, Σαζάλτσα 186
 Σάλπιγξ (ἔφ. Τραπεζούντας) 206
 Σαλτσῆς Ἰ. Δ. 204
 Σαμψούντα, βλ. Ἄμισος
 Σάντα 216
 Σανταίοι 217
 Σάρδεις 212
 Σαρμισακλίογλου Γ. Κ. 164 σημ. 24
 Σαρμουσακλί 165
 Σειρηνίδης Ν. Σ. 210
 Σειρηνόπουλος Γ. 191
 Σειρηνόπουλος Ἰ. 191
 Σεραφεῖμ 206
 Σηράμης Γ. Γ. 209 σημ. 212, 212 σημ. 227
 Σιδηρόπουλος Ἀλκιβιάδης 198
 Σιδηρόπουλος Χαρ. 202, 204
 Σιμόνωφ Ἀνδρέας 217
 Σινασός 168, 170, 171, 175, 177
 Σινασοῦ παρθεναγωγεῖο 168
 Σουλιάδης Χατζῆ-Πάνος 193
 Σουρμελῆς Ἰορδ. Π. 202 σημ. 191
 Σούρμενα 194. Βλ. καὶ Καρκουντζῆ
 Σοφοκλέους Ἠλέκτρα 188
 Σπαθάρης Θεοδόσιος 191
 Σπεράντσας Στυλ. Γ. 197
 Σπυράντης Λουκάς 206
 Στατηρόπουλος Ἰ. Γ. 209 σημ. 212, 211,
 212 σημ. 227
 «Σύλλογος πρὸς διάδοσιν τῶν Ἑλλη-
 κῶν Γραμμάτων» (Ἀθήνας) 189
 «Σύλλογος πρὸς διάδοσιν Ὠφελίμων Βι-
 βλίων» 214

ΚΥΡΙΑΚΗ ΜΑΜΩΝΗ

- «Σύλλογος τῶν ἀποφοίτων» (Anatolia College) 212
- σύλλογος τῶν Οἰνοῶν ('Αμισοῦ) 200
- σύλλογος τῶν Σινοπέων ('Αμισοῦ) 200
- Συμβουλίδης Χρ. 200, 205
- Συμεωνίδης Στ. 200
- Συμεώνογλους Παυλάκης 165
- Συμεώνογλους Χατζη-Ίωσήφ 165
- συνέδριο 16ο ἀνατολιστῶν 159
- συνέδριο πρῶτο συλλόγων ('Αθήνα) 163
- «Συνερανιστική 'Αδελφότης» (Τραπεζούνας) 193, 196, 197
- συντεχνίες 156
- συντεχνίες (Γκέλβερι) 180, 182
- συντεχνίες (Κοτυῶρων) 204
- συντεχνίες (Νεαπόλεως) 180
- συντεχνίες (Προκοπίου) 167, 168
- σφραγίδες 164 σημ. 27, 166 σημ. 35, 166 σημ. 36, 177 σημ. 91, 178 σημ. 101, 183 σημ. 117, 184, 184 σημ. 118, 199 σημ. 178, 199 σημ. 181, 200 σημ. 183, 202 σημ. 191, 204 σημ. 195, 209 σημ. 212, 214 σημ. 238, 215 σημ. 242, 215 σημ. 245, 216 σημ. 249
- «Σωκράτης» (σύλλογος 'Αργυρουπόλεως) 215
- σωματεῖο τῶν καπνεργατῶν ('Αμισοῦ) 200
- Σωτηριάδης(ς) Εὐ. 214 σημ. 242
- Ταλάς, βλ. Μουταλάσκη
- «Ταμεῖον τῶν πτωχῶν» ('Ιντζέσου) 163
- «Ταμεῖον τῶν πτωχῶν» (Σινασοῦ) 170
- «Ταμεῖον φιλοπτώχου ἐκκλησίας Θεοτόκου καὶ 'Αγίων Θεοδώρων» (Κερμίρας) 164
- Τερζόπουλος 'Αντ. Χ. 195
- Τέτος 'Ι. 159 σημ. 9, 209 σημ. 212, 211 σημ. 226
- Τζαλέλα 175
- Τζεμίλ, βλ. Τζαλέλα
- Τζουλιάνης Γ. Π. 191
- Τοκάτη 215
- Τορούνηλους Γεώργιος 'Ανανίου 177, 178
- Τουργούτης Χρ. 160
- Τράπεζα τῆς 'Ελλάδος 217
- Τραπεζούνας, Τραπεζοῦς 156, 159, 160, 187, 189, 190, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 206, 207, 212, 216
- Τραπεζούνας μητροπολίτης, βλ. Χρῦσανθος
- Τρελλόπουλος Γ. 205 σημ. 198
- Τριανταφυλλίδης Περικλῆς 205
- Τρίπολη (Πόντου) 206
- Τριπολίτης 212
- Τσαλίκογλου 'Εμμ. 'Ι. 160
- Τσαλοῦχος Στ. 205
- 'Υοσγάτ 217
- Φεγγαρίνας Χρῆστος Λουκά 170
- Φερεκῦδης 'Ανέστης Χατζη-Ν. 172, 173
- Φιλαδελφεὺς Παντελῆς 202
- «Φιλαρμονική» ('Αργυρουπόλεως) 215
- «Φιλεκπαιδευτική 'Αδελφότης Κρωμαίων» (Τραπεζούνας) 194
- «Φιλεκπαιδευτική 'Αδελφότης Ναζιανζός» (Κωνσταντινουπόλεως) 182
- «Φιλεκπαιδευτική 'Αδελφότης 'Ο 'Αγιος 'Ιωάννης Πρόδρομος» (Σινασοῦ) 168
- «Φιλεκπαιδευτική 'Αδελφότης Πρόδοτος», βλ. «Φιλόμουσος 'Αδελφότης Πρόδοτος» ('Αμισοῦ)
- «Φιλεκπαιδευτική 'Αδελφότης Σουρμενιτῶν (Τραπεζούνας) 194
- «Φιλεκπαιδευτική καὶ Φιλόπτωχος 'Αδελφότης 'Η 'Ελπίς» (Νίγδης) 183
- «Φιλεκπαιδευτική Λέσχη Βασιλείας» (Νεαπόλεως) 160, 172, 177, 178
- «Φιλεκπαιδευτική Λέσχη», βλ. «'Ελληνική Φιλεκπαιδευτική Λέσχη»
- «Φιλεκπαιδευτική Λέσχη τῶν Μικρασιατῶν σπουδαστῶν» ('Αθήνας) 177
- «Φιλεκπαιδευτικὸς Σύλλογος Ναούσης 'Ο Κυριακίδης» 215
- «Φιλεκπαιδευτικὸς Σύλλογος Πατρὶς» (Οἰνός) 204
- «Φιλεκπαιδευτικὸς Σύλλογος» (Σινασοῦ) 168
- Φιλίππιδης Γεώργιος 176
- «Φιλολογικὸς Σύλλογος 'Αστὴρ τῆς 'Ανατολῆς» (Μερζιφούντας) 211
- «Φιλόμουσος 'Αδελφότης 'Αθηνᾶ» (Καϊσάρειας) 162
- «Φιλόμουσος 'Αδελφότης Πρόδοτος» ('Αμισοῦ) 199

ΣΥΛΛΟΓΟΙ ΚΑΠΠΑΔΟΚΙΑΣ ΚΑΙ ΠΟΝΤΟΥ

- «Φιλόπτωχος Ἀδελφότης» (Ἀργυρουπό-
λεως) 215
- «Φιλόπτωχος Ἀδελφότης Ἡ Μαλακοπή»
180
- «Φιλόπτωχος Ἀδελφότης Ἡ Ὁρθοδο-
ξία» (Προκοπίου) 166
- «Φιλόπτωχος Ἀδελφότης» (Ἰντζέσου)
164
- «Φιλόπτωχος Ἀδελφότης Κυριῶν»
(Ἀμισοῦ) 200
- «Φιλόπτωχος Ἀδελφότης Ὁρθοδοξία»
(Ἀμισοῦ) 199
- «Φιλόπτωχος Ἀδελφότης» (Πουλιαντζά-
κης) 205
- «Φιλόπτωχος Ἀδελφότης» Σάντας 216
- «Φιλόπτωχος Ἀδελφότης» (Τραπεζούν-
τας) 191, 192, 193, 197
- «Φιλόπτωχος Ἐκπαιδευτικὴ Ἀδελφότης
Ἡ Φιλαδέλφεια» (Κέργκεμε) 164
- Φιτιάνος Στυλιανὸς-παπα 217
- Φλαβιανὰ 165
- Φροντιστήριον, Φροντιστήριον, βλ. «Ἐλ-
ληνικὸν Φροντιστήριον»
- Φυλλίζης Ἄντ. 191
- Φυλλίζης Δ.Α. 198
- Φῶς (ἐφ.) 200
- Χαλδίας ἐπαρχία 214
- Χαλδίας καὶ Χερσιανῶν ἐπαρχία 194
- Χαμηδιέ 216
- Χαμλατζής Ἰορδάνης 168
(Χαμλατζής) Νικόλαος 168
- Χασάκιοι, βλ. Ἀξός
- Χατζη-Ἐλευθεριάδης Γεώργιος 193
- Χατζη-Ἠλία ὄγλου Χατζη-Σταύρης 184
- Χατζησάββας Μ. 211
- Χατσάτογλου οἰκογένεια 180
- Χετταῖοι 212
- Χονδρόπουλος Ἰορδ. 175
- Χουρμουζιάδης Καλλιθένης Γ. 210
- χριστιανικὸς σύλλογος τῶν νέων (Κοτυ-
ῶρων) 202
- «Χριστιανικὸς Σύλλογος τῶν Νέων»
(Μερζιφούντας) 213
- «Χρῦσανθος» (σύλλογος Ριζούντας) 206
- Χρῦσανθος (Φιλιππίδης, μητροπολ. Τρα-
πεζούντας) 192, 193, 198, 206
- Ψωμάδεις σχολή 204
- ᾽Ωκεανίδης Λάζ. Ἰ. 176
- ᾽Ωραιόπουλος Γεώργιος Πρ. 173
- ᾽Ωραιόπουλος Λ. Π. 174, 175, 177
- «Anatolia College» 159, 207, 211, 212,
213
- «Association pour l'Encouragement des
Études Grecques en France» 188
- Cours Littéraire* (περ.) 188